

Tamás Jfy

Az Igazságügyi Minisztérium
Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága

**MÓDSZERTANI
FÜZETEK**

1989 4

Belső használatra

MÓDSZERTANI PÜZETEK

AZ IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM
BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS
ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁGA

Kézirat gyanánt

Szerkeszti:
a szerkesztőbizottság

Elnök: dr. Kun László bv. vezérőrnagy

Tagjai:

Fejes Imre bv. alezredes,
dr. Illovszky Vladimir bv. ezredes,
Kudor Zoltánné bv. őrnagy,
dr. Lőrincz József bv. alezredes
dr. Németh Gyula bv. alezredes
Palotás Miklós bv. ezredes,
Vincze Tamás bv. ezredes

Szerkesztő: Bánki Erika

Szerkesztőség:
1054 Budapest V., Steindl Imre u. 8.

A fotókat készítette:
Doba Károly

RECORD

Ipari Kiszővetkezet nyomdaüzeme
2118 Pécel, Pesti út 21.
Felelős vezető: Tóth Istvánné

TARTALOM

A NEVELÉSI SZOLGÁLATOK
MEGALAKULÁSÁNAK
TISZTELETÉRE RENDEZETT
ELMÉLETI KONFERENCIA
– vitaindító előadásai –

- 1 DR. BORICS GYULA: Tendenciák és törekvések a nevelésben – a büntetés végrehajtása során
-
- 13 MAYER, MIROSLAV: A csehszlovák büntetésvégrehajtás helyzetéről
-
- 21 RIBARCIK, JERZY: A lengyel büntetésvégrehajtás nevelési elképzelései
-
- 27 NAZAROV, VLAGYIMIR: A nevelőmunka problémái a szovjet büntézetekben
-

A 30. ÉVFORDULÓ EMLÉKÉRE
RENDEZETT KONFERENCIA
– szekcióüléseinek anyaga –

- 33 DR. LÖRINCZ JÓZSEF: A bv-nevelés történeti és jogi kérdései
-
- 41 FEJES IMRE: Összhang és ellentmondás a bv-feladatok rendszerében
-
- 52 VINCZE TAMÁS: A nevelés módszerei
-
- 61 DR. BOROS JÁNOS: A pszichológus szerepe a nevelésben
-

**A NEVELÉSI SZOLGÁLATOK
MEGALAKULÁSÁNAK TISZTELETÉRE
RENDEZETT ELMÉLETI KONFERENCIA
- vitaindító előadásai -**

**Tendenciák és törekvések
a nevelésben
- a büntetés végrehajtása során**

A szabadságvesztés-büntetés céljairól

Szerte a világon változó heveséssel, de lényegében változatlan tartalommal folyik a vita arról, hogy a büntetések és a büntető intézkedések rendszerén belül mi a szabadságvesztés-büntetés funkciója a bűnözés elleni küzdelemben.

Vannak, akik megelégednének, ha az elítélteket a társadalomtól elszigetel-nénk, mellőzve minden különösebb nevelői ráhatást. Mások a büntetést, az elkövetett cselekménnyel arányban álló megtorlást tartják a börtön igazi felada-tának. Széles tábora van azoknak, akik az iskolázottságtól, a szakmai képzett-ségtől várnak komoly eredményeket. Felmerült a komplex nevelés igénye, a személyiség mélyebb összetevőinek megváltoztatása is. Sokak szerint a rendsze-res munkavégzés, az intézeti fegyelem jár együtt kedvező változásokkal.

Ugyanakkor újra és újra felmerül az a vélemény, hogy mesterséges, élet-idegen börtönmilióban nem lehet felkészíteni az elítélteket a szabad életre, hogy a szabadságvesztés-büntetés diszfunkcionális, nem visszaszorítja, inkább terjesztője a bűnnek. Az ENSZ Bűnmegelőzési Kongresszusának két idevonat-kozó határozata is jelzi ezt az ellentmondást. A nyolcadik határozat elismeri ugyan, hogy „a börtönbüntetés megfelelő szankció marad bizonyos korlátok által körülhatárolt bűncselekményekre és büntettekre”, de felszólít a börtön-büntetés alternatíváinak keresésére és alkalmazására. A tizedik határozat pedig elismeri „annak fontosságát, hogy ki kell fejleszteni a börtönbüntetés alternatí-váinak keresésére és alkalmazására. A tizedik határozat pedig elismeri „annak fontosságát, hogy ki kell terjeszteni a börtönbüntetés szankciójának alternatí-váit”, és javasolja e büntetésnem sokszempontú fejlesztését.

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásával foglalkozó szakemberek álta-lában kénytelenek hasonló „egyrészt-másrészt” fordulatokat alkalmazni mun-kájuk vezérlő elveinek felsorolásakor, az ellentmondásmentesség és az egyértel-műség inkább csak a gyakorlattól távol álló akadémiai egyetemi szakemberek és a laikusok véleményét jellemzi.

Ennek oka a büntetésvégrehajtás egyik sajátossága, mely egész történetén végigvonul. A börtönbüntetés hatékonyságát soha nem lehetett olyan meggyő-ző módon mérni, hogy egyes elméleteket, nézeteket a gyakorlat egyértelműen

diadalra vihetett vagy megbuktathatott volna. A büntetésvégrehajtás történetét úgy is felfoghatjuk, mint kudarcok sorozatát. Új és új elméletek követték egymást, a gyakorlat legtöbbször ezek kompromisszumos, eklektikus megvalósítását jelentette, miközben a bűnözés, melynek visszaszorításáért fáradoztak – egyre nőtt. A szabadságvesztés-büntetés „eszmetörténete” így hosszú időn keresztül elsősorban nem a hatékony – a társadalmi érdekek megvalósulását egyre magasabb színvonalon szolgálni képes – elméletek története volt, hanem inkább a mindenkorai államhatalom érdekének, valamint a kor ideológusai által – az emberről, a nevelésről, a bűnről – kialakított felfogásoknak a társadalom speciális területén való tükröződése.

A „tisztá”, ellentmondásoktól mentes elmélet gyakorlati megvalósítása egyébként sem könnyű feladat. A szabadságvesztés-büntetés természeténél fogva ellentmondásos intézmény. Tulajdonképpen két – egy humanista és egy biztonsági szempontokat előnyben részesítő – irányzat áll szüntelen harcban egymással, anélkül, hogy bármelyikük is legyőzné vagy kiszorítaná a másikat. E kérdés részletesebb tárgyalása előtt fontosnak véljük felvázolni a büntetés céljának, a szabadságvesztés-büntetés funkciójának általánosabb, történeti jellegű fordulatait. A börtön és a szabadságvesztés-büntetés kialakulásukat tekintve nem egyidős intézmények. A börtön már a középkor végén ismert volt, de elsősorban a foglyok megőrzését szolgálta az ítélelhozatalig. Ez, mármint az ítélet, éppúgy lehetett testcsonkítás, mint halálbüntetés.

A börtön a kapitalizálódó, polgárosodó társadalmakban vált a szabadságvesztés-büntetés letöltésének helyszínévé. Az emberi szabadság e társadalmakban vált általánosan elismert, önálló értékévé, és a humanizálódó társadalom humánusabb büntetőpolitikát alakított ki.

A szabadságvesztés-büntetés célja és végrehajtása nagy változásokon ment át napjainkig. A kezdet kezdetén a végrehajtás fő szempontja a semlegesítés és a megtorlás volt. E büntetés lépett a testcsonkító- és halálbüntetés helyébe, és ez jó ideig azt jelentette, hogy a szabadságvesztést magát is testi büntetésnek tekintették, melynek végrehajtása így nem nélkülözte a korábban megszokott elemeket. Ez a szemlélet igen lassan változott meg, sőt a társadalom még ma sem mentes teljesen a fájdalom, a szenvedést és a megszégyenítést tartalmazó büntetések hatékonyságába vetett hittől.

A polgári társadalmak fejlődése során előtérbe került a szabadságvesztés céljai között a társadalom védelmének gondolata. Ennek megfelelően a börtön-rezsimek totális szigor és abszolút fegyelem mellett valósították meg az elítéltek külvilágtól és egymástól való teljes elszigetelését. A börtönlakót nyilvánvalóan nem tekintették a védelemre méltó társadalom tagjának.

A XX. század elejétől egyre határozottabban körvonalazódik egy új felfogás, az ún. társadalomvédelem irányzata. Eszerint a büntetés célja nem a hiba megtorlása, és a büntetés révén a jogszabály tudatos megsértésének szankcionálása, hanem a társadalom védelme a bűncselekményektől. Ennek pedig leghatékonyabb módjai kívül esnek a büntetőjogon, és lényegük – a bűnözők elkülönítése, „semlegesítése” mellett – alapvetően a megelőzés, a gyógyító-nevelő módszerek alkalmazása.

A rendszer fontos tényezője a „veszélyesség”. E fogalom nélkül érthetetlen a megelőzés mint kiindulópont, melynek legfőbb eszköze a bűnelkövetők kezelése a reszocializáció érdekében. Az őrizet és a represszió mellett kialakult a büntetésnek az a célja, hogy az elítéltet felkészítsék a szabadulást követő életre.

Az úgynevezett reszocializációs ideológia tehát feladatul tűzte ki a szabadságvesztés végrehajtása során az elítéltek kezelését, nevelését, személyiségformálását. E cél megvalósítása tette szükségessé a börtön teljes szervezeti és szerkezeti átalakítását. Megváltozott a börtön feladata és funkciója. Nem a „roszszak” megbüntetése és elszigetelése lett az elsődleges feladat, hanem a személyiség „meggyógyítása”, képessé tétele a társadalmi együttélésre. A rehabilitációs stratégia úgy tartja, hogy a törvénysértés az elkövető személyiségének rendellenességéből, szocializációs defektusaiból és környezeti hátrányából adódik, és így „kezelhető”, „orvosolható” vagy legalábbis módosítható. E változások elméleti és ideológiai hátterét az a felismerés alkotta, hogy a bűnözés ugyanazon társadalmi folyamat természetes velejárója, amely a gazdasági és társadalmi értelemben vett haladást eredményezi. A bűnözésre mint társadalmi jelenség megszüntetésére tehát társadalmi megoldásokat kell találni.

E felismerés érvényességétől függetlenül egyre több kritika érte idővel a reszocializációs törekvéseket is. A legfőbb kifogás az volt, hogy rendkívül költséges voltuk ellenére sem tudtak egyértelmű és látványos eredményeket produkálni. A tudományos kutatások újra és újra azt igazolták, hogy a bűntetésvégrehajtás rehabilitációs programjai nem csökkentik a visszaesést. A bűntetésvégrehajtás vezetése, személyzete szkeptikussá vált, a közvélemény pedig vagy a szigor fokozását követelte, vagy a bebörtönzés felszámolása, visszaszorítása érdekében lépett fel. Egyre többen tették magukévá a következő érvelést: „Minden bűncselekmény esetében alapvető, hogy a bűnöst meg kell büntetni. Ez az a meggyőződés, amely a történelem során mindig is fennállt és minden kultúrában megtalálható. Az állampolgárok hatalmas többsége még ma is vallja! A bűnözőket büntetésként küldjük a börtönökbe és nem azért, hogy megjavítsák őket... A visszaesés csökkentésére vonatkozó cél rögeszmés hajszo-lása helyett figyelmünket sokkal szerényebb célra kell fordítanunk.”

A vita ezzel újabb állomáshoz érkezett, de változatlanul nem dőlt el. Sokan vélik úgy, hogy a visszaesési mutatók nem alkalmasak a büntetés hatékonyságának mérésére, de vitatják az eddig alkalmazott kezelési-nevelési rendszereket is. Így aztán – míg egyes területeken a „tisztá” büntetőjog gyakorlati megvalósítására törekednek, máshol élénk viták folynak az új kezelési-nevelési rezsimek kialakításáról. Elterjedt vélemény, hogy ha már elkerülhetlenné vált a hosszabb-rövidebb ideig tartó bebörtönzés, nincs más választás, mint biztosítani a fogvatartottak számára a személyiségfejlesztő programokban való részvétel lehetőségét.

A legújabb kriminálpolitikai törekvések a rehabilitáció kudarca után más megoldásokat keresnek. A radikális szemlélet hívei a rövid és enyhe szabadságvesztés-büntetéseket tartják célravezetőnek. Az a véleményük, hogy a rehabilitációs programokat nem szabad rákényszeríteni az elkövetőkre. A „veszélyesség” prognózisának bizonytalansága miatt elvetik a feltételes szabadság intézményét és a határozatlan tartamú büntetéseket. Miután nem hisznek a büntetés célszerűségében, szükségtelennek tartják a bűnözés szempontjából leginkább veszélyeztetett (és veszélyes) rétegek – nyilvánvalóan az alacsonyabb néposztályok – életébe való beavatkozást.

A neoklasszikus vagy konzervatív irányzathoz tartozók a mára már igen sok helyen individualizálódott büntető felelősségrevonást kiritizálják, és a tisztán tetterányos, megtorlásra épülő – a speciális prevenció lehetőségét kétségbe vonó – szemléletet kívánják érvényesíteni. Szigorú szankciókat, a bűnös elszigetelését és semlegesítését követelik. A kezelést, a nevelést, a reszocializációt a büntetési rendszerbe nem illő, idegen elemnek tartják.

Az élet más területeihez hasonlóan a büntetésban is tért hódít a közgazdasági szemlélet és gondolkodásmód. Ennek egyik megnyilvánulása a probléma csereelméleti megközelítése. Eszerint mindenki üzletemberként viselkedik, mérlegeli a lehetséges hasznot és azt az árat, amit ezért fizetni kell. Így az a jó büntetési rendszer, ahol „meg kell fizetni a bűncselekmény árát.” E szemlélet hívei szerint csak szigorú büntetéssel lehet visszaszorítani a bűncselekmények elszaporodását.

A szűkebb értelemben vett gazdasági megközelítés arra keresi a választ, hogy a bűncselekmények által okozott kár milyen arányban áll az igazságszolgáltatás költségeivel, és e koncepció elkötelezettjei olyan intézkedéseket sürgetnek, amelyek hatékonyabbá teszik a befektetéseket. Számításaik szerint a rendkívül költséges, hosszabb tartamú börtönbüntetés – a látens bűnözést is belekalkulálva – még mindig olcsóbb, mintha a bűnözők szabadon garázdálkodva bűncselekmények sorozatát követik el.

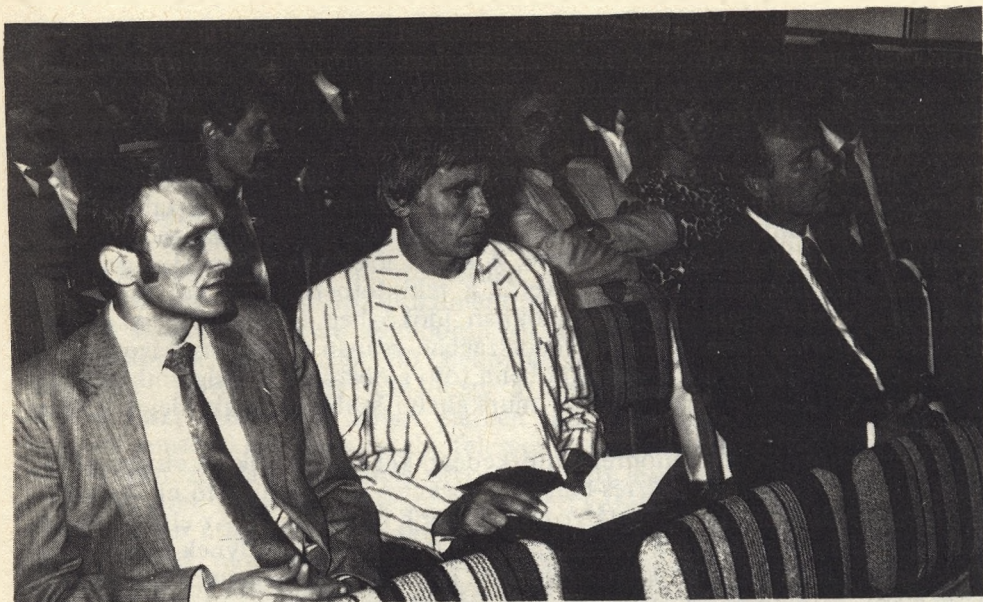
Létezik napjainkban egy ún. katonai modell is, amely a bűnözőt ellenségnek tekint. Az elítélt tehát a társadalom ellensége, ezért harcolni kell ellene, minden tevékenysége maximálisan ellenőrzendő. Több országban népszerű ez az „ellenségkonceptió”, és az erőszak eskalációja az elmúlt évtizedekben világszerte ezt a felfogást erősítette meg.

Az USA-ban és különösen Nyugat-Európában a szabadságvesztéssel szemben egyre inkább az alternatív büntetések hódítanak teret. A büntetésvégrehajtás sok elméleti és gyakorlati szakemberének az a meggyőződése, hogy a börtön és a társadalom oly sok tekintetben különböznek egymástól, hogy irreális az a várakozás, mely szerint a börtön a társadalmi együttélésre szocializálja az elítéltet. A börtön ugyanis „megtagadja, megghiúsítja és elnyomja az egyének minden olyan tulajdonságát, amelyre szüksége van ahhoz, hogy jó állampolgárrá fejlődjék”. Megszünteti minden felelősséget, felszámolja az önálló életvitelt, megtépázza az egyén önbizalmát, és így tovább.

A kutatások és a gyakorlat tapasztalatai szerint a börtön nemcsak deszocializálja a bűnelkövetőt, nemcsak megfosztja azoktól a kívánatos társadalmi értékektől, melyeket esetleg magával hoz az intézetbe, hanem tovább kriminalizálja az elítéltet. Más szóval a szabadságvesztés-büntetés csupán a börtönbeli életre szocializál azzal, hogy a fogvatartottak az eredményes alkalmazkodás érdekében magukévá teszik a börtön értékeit, normáit, a sikeres börtönélet praktikáit és magatartásmódjait.

A vizsgálatok azt sem hagyták figyelmen kívül, hogy a büntetés letöltése után szociális stigma, bélyeg ragad az elítéltre, amely gyakran lehetetlenné teszi visszailleszkedését a társadalomba. A szakemberek mindezekből azt a következtetést vonják le, hogy a börtön nem éri, nem érheti el végső célját, a reszocializációt, hanem inkább súlyosbítja a bűnözés problematikáját.

A reszocializációs, avagy a treatment ideológia kudarca tehát nem a büntetés céljainak átértékelését vonta maga után, hanem a cél elérésének eszközeit, módszereit tette kérdésessé. A cél továbbra is a bűnelkövető társadalomba való sikeres integrálása maradt, de ezt elsősorban már nem szabadságvesztés-büntetéssel és nem a börtönnel kívánják elérni. A bűnözés megelőzésével foglalkozó 6. ENSZ-konferencia már 1980-ban rámutatott a szabadságvesztés-büntetés és a börtön negatív hatásaira, diszfunkcionális működésére. A továbblépés lehetőségét két irányban jelölte meg. Egyrészt, amikor ez lehetséges – különösen a rövid tartamú szabadságvesztések esetében –, a börtönbüntetést alternatív büntetési formákkal kell felváltani. Másrészt, ha elkerülhetetlen a szabadságvesztés-büntetés alkalmazása, a börtönön belül alternatív végrehaj-

A plenáris ülés résztvevői

tási formákat kell kialakítani oly módon, hogy a végrehajtás az elszigeteltség csökkentésének az irányába hasson.

Az 1985-ben a bűnmegelőzésről és a bűnözőkkel való bánásmódról rendezett 7. ENSZ-konferencián áttekintették, megvalósultak-e az ide vonatkozó korábbi javaslatok. Megállapították, hogy általánossá váltak a szabadságvesztés-büntetés alternatívái és a börtönbüntetést nagyon sok ország már csak végső eszközként alkalmazza. Hadd emlékeztessék a legfontosabb fejleményekre.

1. Ritkábban alkalmazzák az előzetes letartóztatást. Csökkentették az alapjául szolgáló okok számát, intézkedtek időtartama mérséklésére. Általános a törekvés olyan alternatív intézkedések kidolgozására, amelyek kevésbé korlátozzák az egyéni szabadságot. Ilyen lehet a kötelezettségvállalás, az óvadék, a gyanúsított szociális gondozói felügyelet alá helyezése, egyének vagy közösségek kezességvállalása stb.

2. Sűrűsödik a szándék a büntető igazságszolgáltatástól eltérő csatornák igénybevételére. Néhány országban bizonyos feltételek (pl. a sértett kártalanítása) esetén eltekintenek a büntető eljárástól. Egyre szélesebb körben nyílik lehetőség a közvetítők részvételével rendezett békeltető tárgyalásokra. Az ilyen megoldásoknak az az előnye, hogy az eljárás nem von maga után büntetett előlethez fűződő hátrányokat.

3. A büntetéseknek és büntető intézkedéseknek egyre változatosabb formái és módszerei alakulnak ki, melyek közt háttérbe szorul a börtön. Olaszországban például a hat hónapig terjedő börtönbüntetést fél-fogvatartással helyettesítik, ami annyit jelent, hogy az elítéltnak naponta 10 órát börtönben kell töltenie, egyébként pedig szabad viszonyok között dolgozhat, tanulhat, élhet. A három hónapig terjedő börtönbüntetést felügyelet melletti szabadlábba helyezéssel pótolják. Ez a felügyelet nem jár őrzéssel, viszont időtartama kétszer olyan hosszú, mint a kiszabott börtönbüntetése. Egyes országokban a rövid

tartamú szabadságvesztés közmunkával is megváltható. Sok helyütt birságokkal helyettesítik ezt a büntetést, melynek összegét az elkövető anyagi helyzetéhez igazítják. Terjed az a gyakorlat is, hogy a büntetés végrehajtását felfüggesztik, azaz elhalasztják, vagy próbaidővel cserélik fel.

4. Az őrizettel járó szankciók közé tartozik a fél-szabadság és a fél-fogvatartás. Ezek lehetővé teszik a börtönbüntetés káros, függőséget szülő hatásainak elkerülését. Az intézkedések egyik csoportja, a fél-fogvatartás, azzal enyhíti a hosszú börtönbüntetés hatását, hogy a büntetés utolsó szakaszában módot ad börtönön kívüli, de ellenőrzött életre. A szankciók másik csoportja, a fél-szabadság, csupán korlátozza az elkövetőt a tekintetben, hogy hol és hogyan éljen, de ezt is csak bizonyos napszakokban, időközben. Olaszországban például mindkét megoldást alkalmazzák, Svédországban csupán a félszabadságot, olyan formában, hogy az elítélt az éjszakát benn tölti a börtönben. Belgiumban a fogvatartott csak a hétvégeket, illetve munkahelyi szabadságának idejét köteles börtönben tölteni.

5. Több országban különféle intézkedésekkel csökkentik az elszigeteltség mértékét, ha a szabadságvesztés-büntetés végképp nem kerülhető el. Az elítélteket az intézetbe lépéskor osztályozzák, később minősítik is. Az első osztályozás idején meghatározzák a reszocializációs programot, amelynek során az elítélt személyiségének alakulásától függően lépésről lépésre egyre több szabadságot élvez. Büntetésének letöltését zárt intézetben kezdi meg, majd félig nyitott, végül pedig nyitott intézetbe kerül. Ez a rendszer a francia büntetésvégrehajtásban a legkövetkezetesebb. A kevésbé veszélyes elítélteket nyitott intézetekben, míg a súlyosabb – erőszakos vagy többszörös visszaeső – elítélteket biztonságos, zárt intézetekben helyezik el. Az elítéltcsoportok sajátosságához igazodva differenciált nevelési programokat alkalmaznak. Jól bevált az a megoldás is, amelyben a büntetés egyéves magánelzárással kezdődik, és az elítélt csak a második szakaszban vehet részt csoportos munkában. Később magatartásának függvényében eltávozást is kaphat, börtönön kívül is dolgozhat. Végül a negyedik szakaszban következik a feltételes szabadságra helyezés.

A francia végrehajtás színvonalát jellemzi, hogy egy intézeti nevelő negyven elítélttel foglalkozik. Birtokában van az elítéltekről a Fresnesi Orientációs Központban összeállított megfigyelési dosszié. Így minden elítéltről tudja, honnan jött, milyen a családi, az iskolai, a szakmai múltja, korábban milyen ügyei voltak, és így tovább. Ismeri az aktuális bűncselekmény részleteit, a pszichiáter és pszichológus véleményét, valamint a társadalmi segítőt, aki környezettanulmányt végzett az elítélttel kapcsolatban. A nevelőket mentesítik minden adminisztratív és fegyelmi feladattól, civilben járnak, és az a dolguk, hogy minél gyakrabban lépjenek érintkezésbe a hozzájuk tartozó elítéltekkel. Ez utóbbiak megfigyelése persze nem csupán az ő feladatuk, hanem egy (pszichiáterből, szociális segítőtől, a körletrész vezetőjéből, az őrszemélyzet beosztott tagjaiból álló) brigádé is. A brigád vezetője a végrehajtást ellenőrző bíró, aki az elítéltekről készített feljegyzések és benyomások alapján hetente készít értékelést.

A szabadságvesztés-büntetés elszigetelő jellegének csökkentése véget érdeemes megemlíteni a Sri Lankában (Ceylon) bevezetett módszert. Itt a hosszú szabadságvesztés-büntetésre ítélték számára (akiknek már két évnél kevesebb van hátra), családi rehabilitációs központokat hoztak létre. Itt családi közösségekben élhetnek, a közeli állami gazdaságban dolgozhatnak is, sőt elvárják tőlük, hogy eltartsák családjukat.

6. A büntetés nyílt intézetben való végrehajtását szintén egyre gyakrabban alkalmazzák. Finnországban például az összes szabadságvesztés-büntetés 25%-át ilyen intézetekben hajtják végre. Ezekből az intézetekből az elítélt gyakran eltávozhat, így pl. családi okokból, lakás- vagy munkahelykeresés céljából.

7. Az anticipált szabadság például Olaszországban alkalmazott intézménye is igen figyelemreméltó. Lényege az, hogy minden letöltött hat hónap után – az elítélt magatartásától függően – 20 nappal megrövidíthető a szabadságvesztés-büntetés. A büntetőpolitika és a büntetésvégrehajtás legfrissebb irányzatait ismertető ENSZ-dokumentum hangsúlyozza, hogy valamennyi alternatív intézkedés sikere szempontjából nagy jelentősége van a közvélemény támogatásának. Ezért megfelelő tájékoztatással elő kell segíteni az intézkedések megértését és elfogadását. Cél, hogy a társadalom minél több tagja önként vegyen részt azokban a szabad életben zajló közösségi és társadalmi programokban, amelyekkel egyre inkább felcserélik a zárt intézeti fogvatartást.

A bűnözés problémájának orvoslására tett legújabb kísérleteket értékelve a szakemberek rámutatnak, hogy az intézeti kezeléstről és nevelésről a hangsúly egyre inkább áthelyeződik a társadalomban vagy a félszabadság körülményei között folyó nevelésre, az őrizetmentes személyiségformáló programokra. Az elítéltek munkáltatásával kapcsolatban elmondhatjuk, hogy azok az országok a legsikeresebbek, ahol a börtönmunkát az ország gazdasági céljaihoz igazítják (nem értelmetlen, improduktív munkát végeztenek az elítéltekkel), és a megtermelt érték egy részét a fogvatartottak saját szükségleteik kielégítésére fordíthatják. Ezek nélkül a feltételek nélkül nem lehet önállóságra és felelősségre nevelni az elítélteket. Törekedni kell arra, hogy szabad elhatározásuk, döntési joguk legyen bizonyos kérdésekben; alakíthassanak képviselői szervezetet, létrehozhatnak konstruktív önszegélyező vagy önképző csoportokat, beleszólhatnak napirendjük összeállításába.

Sokak szerint a személyiséget befolyásoló programok alkalmazása során érvényesülnie kell a „kezeléshez való jognak”, vagyis az egyetértő fogvatartott számára garantálni kell bizonyos orvosi, pszichológiai, szociális szolgáltatásokat, és más rehabilitációs módokat. Ugyanakkor el kell ismerni a „kezelés elutasításának jogát” is, vagyis azt, hogy a fogvatartottat nem lehet kényszerrel speciális kezelési eljárásoknak alávetni. Egyúttal azonban minden lehetséges eszközzel ösztönözni kell őket a programokban való részvételre.

Végül az európai és amerikai kriminálpolitika és büntetésvégrehajtás legújabb tendenciáiról szólva meg kell említenünk, hogy a börtönben maradt elítéltekkel kapcsolatban azt tekintik a legfőbb feladatnak, hogy sikerüljön őket ráhangolni egy olyan feltételrendszerre, amely elősegíti a szabad társadalomban szükséges készségek elsajátítását. A börtön mint intézmény ugyan nem ideális színtere ennek a folyamatnak, mégis fenn kell tartani mint végső eszközt. Ám hatékonyságának mércéje nem az, hogy mennyire sikerül az elítélteket elkülönítenie a társadalom egészétől, hanem inkább az, hogy mennyire sikerül őket közelebb vinni hozzá.

A büntetésvégrehajtási nevelés fejlődése Magyarországon (1979-től napjainkig)

Hazánkban a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának és ezen belül a nevelésnek a fejlődését az 1978-ban hatályba lépett Büntető Törvénykönyv és az

azt követő egyéb jogszabályok határozták meg. A változások közül talán a cél megfogalmazásának módosulása volt a legfontosabb. Korábban az elítélteket „törvénytisztelő állampolgárokká” kellett nevelni a büntetés végrehajtása során. De ezt a feladatot gyakran (pl. a rövid tartamú büntetések esetén) nem lehetett végrehajtani. Ugyanakkor az elítéltek egy részét szükségtelen átnevelni, hisz az elkövetett bűncselekmény életük egyszeri, nem megismétlődő eseménye, nem kapcsolódik szorosan személyiségükhöz, és így különösebb átnevelés nélkül is esélyük van a szabadulás utáni sikeres beilleszkedésre.

A realitásokhoz alkalmazkodó jogszabályok ma azt írják elő a büntetés-végrehajtás számára, hogy meghatározott joghátrány érvényesítésével és az elítélt nevelésével segítse elő a bűnelkövető tartózkodását egy újabb bűncselekménytől, illetve segítse elő visszailleszkedését a társadalomba. De azt is leszögezik a jogszabályok, hogy a szabadságvesztés végrehajtása során az abban részt vevő szervek tevékenységét össze kell hangolni az elítéltek nevelése érdekében.

A két koncepció között az a különbség, hogy az átnevelés az eredmény oldaláról kísérelte meg a személyiségformáló munka definiálását, a nevelés pedig csak a tevékenység jellegére utal, és így elhárítja azokat a bizonytalanságokat, amelyek az átnevelés szóhasználatból adódnak. Ez nem azt jelenti, hogy nincs határozott cél, nevezetesen a társadalom védelme, hanem hogy a nevelési teendők sokszínűségéhez jobban alkalmazkodó feladatrendszert kell kidolgozni. Ha az átnevelés az elsődleges kritérium, akkor nincs szavunk azokra az esetekre, amikor a cél nem a személyiség alapvető átalakítása (pl. a gondatlan elkövetőknél), vagy az eleve elérhetetlen (pl. rövid tartamú szabadságvesztés miatt).

Fontos új elem, hogy a szabadságvesztés végrehajtása során differenciált és összehangolt hatásrendszernek kell érvényesülnie. A személyiségváltozás ugyanis nem elszigetelt nevelői beavatkozások eredményeképpen jön létre; nem a nevelő, hanem az egész rendszer, a végrehajtásban részt vevő valamennyi tényező „nevel”. Kiemelendő, hogy a feladat meghatározásában egymás mellett szerepel a joghátrány alkalmazása és a nevelés. A jogalkotók a büntetés-végrehajtás lehetséges funkciói közül – vállalva az ellentmondásokat is – e kettő párhuzamos érvényre juttatását írták elő.

Az elveken túl a konkrét jogi szabályozás is a nevelési funkció érvényesülését erősítette. Előírta, hogy a jog az elkövetett cselekmény mellett vegye figyelembe a tettes egész személyiségét, törekedjék a hatékony személyiségformálás feltételeit megteremteni. Ezt példázza a gyógyító-nevelő csoportok működésének szabályozása, amely tekintettel a terápiás megfontolásokra, eltéréseket engedélyez a végrehajtási fokozatokra vonatkozó előírásoktól. Ebbe az irányba mutat az átmeneti csoportok létrehozása, valamint a szigorított őrizet tartalmának a módosítása.

A jogi szabályozás változásai az állomány szemléletében is változásokat hoztak. Természetesen a fordulat nem minden területen következett be egyszerre, és főként nem konfliktusmentesen. Különösen jelentős az előrelépés a büntetés-végrehajtás feladatának felfogásában; a differenciálási törekvések felerősödésében, a hatékonyabb eszközök, módszerek keresésében. A jogszabályok módosítása, a szemlélet változása, az elméleti ismeretek bővülése új szervezeti intézkedésekhez, lásd a gyógyító-nevelő csoportok kialakításához vezetett. Ez utóbbi szervezete eltér a büntetés-végrehajtás hagyományos szakszolgálati, funkcionális alapú szervezeteitől, és az adott elítélt-csoporttal foglalkozó szakemberek team-munkáján alapul. Az ilyen csoportok működése a jövő szempontjából fontos tapasztalatokat hozhat.

Az elmúlt évtized fontos fejleménye az öntevékeny elítéltszervezetek megjelenése. Ezek működése azért figyelemre méltó, mert a társadalomban szokásos szervezési elveket, magatartási formákat gyakoroltatják be az elítéltekkel a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alatt. A jogszabályokban tükröződő társadalmi elvárások húzóereje igencsak nagy volt a büntetésvégrehajtás mint szakma fejlődése szempontjából. Megindult, pontosabban felgyorsult az elméleti munka, és létrejöttek a tudományos tevékenység első helyi bázisai.

A közelmúltat elemezve említést érdemel, hogy változott a büntetésvégrehajtás és a társadalom, a „nyilvánosság” kapcsolata. A korábban is meglévő szakmai munkakapcsolatokon kívül aktív, tényleges együttműködés alakult ki olyan állami, társadalmi szervezetekkel, amelyek részt tudnak vállalni a fogvatartottak nevelésében, beilleszkedésük elősegítésében.

Igyekeztem röviden jellemezni azokat a tendenciákat, törekvéseket, amelyek a büntetésvégrehajtási nevelést az elmúlt tíz évben meghatározták. A folyamat alapvetően pozitív. De azért el kell mondani, hogy a végrehajtás napi gyakorlatában, a nevelés hatékonyságában nem értük még el a kívánatos eredményeket. A pozitív tendenciákkal egyidőben ugyanis ellenkező előjelű folyamatok és irányzatok is hatottak.

A nevelési rendszer működése

Ha arra a kérdésre akarunk választ kapni, hogy Magyarországon megvalósítja-e a büntetésvégrehajtás (és hogyan) a jogszabályokban kitűzött célt, és hogy miképp tölti be elméletileg tételezett funkcióját a bűnözés elleni küzdelemben, ahhoz alaposabban szemügyre kell vennünk a büntetésvégrehajtásnak mint intézménynek a működését. A vizsgálódás során nem a szándékainkat kell hangsúlyozni, hanem objektív módon fel kell mérni lehetőségeinket és azt tudomásul kell venni.

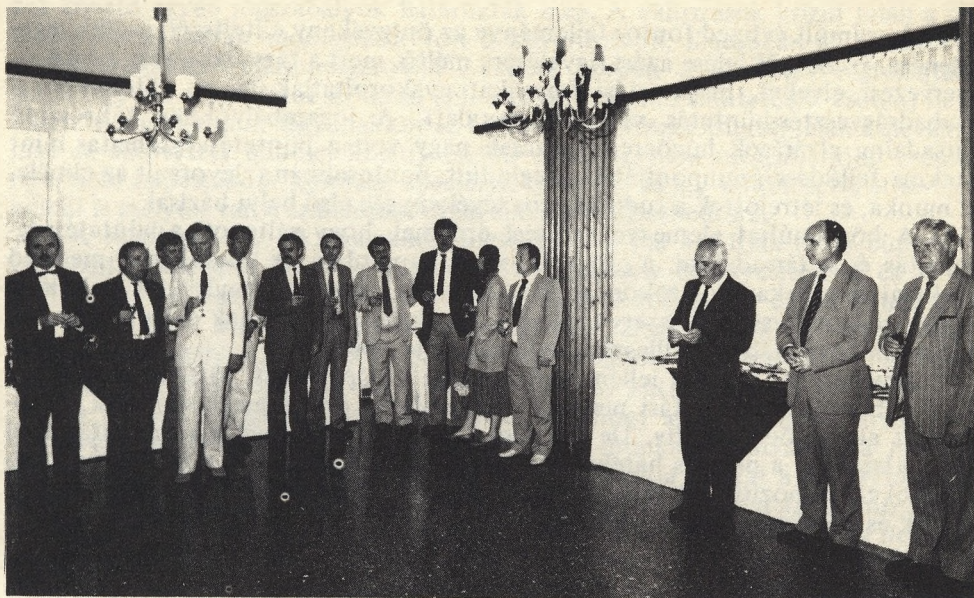
Napjaink újjászülető társadalmi ellentmondásai világszerte problémát okoznak mindazokban az országokban, ahol a büntetésvégrehajtás gyakorlata – a miénkhez hasonlóan – a reszocializációs ideológián alapul. Az ellentmondások az alábbi közismert dilemmákban fogalmazhatók meg:

– Kétséges, hogy azt a személyiséget, aki a család, az iskola, a munkahely, a környezet hatására vagy e hatás ellenére bűnöző lesz, a szabadságvesztés-büntetés során alkalmazott nevelési eszközökkel lehet-e egyáltalán a sikeres társadalmi adaptáció felé fordítani.

– Kérdés, hogy zárt intézeti körülmények között lehet-e sikeresen befolyásolni a személyiséget. A büntetés ténye az elítéltek egy részéből dacos ellenállást vált ki. Ez megnehezíti, de gyakran meg is hiúsítja, hogy az elítélt pozitív viszonyt alakítson ki a nevelővel, hogy azonosulni tudjon a nevelés céljával.

– Gondot okoz, hogy a büntetésvégrehajtás zártságából nem szándékolt, ám negatív következmények is adódnak. Így például a börtönártalom (a prizonizáció) és az elítéltek informális egymásrahatása (az ún. börtöniskola). A börtönártalom többek közt azzal jár, hogy a fogvatartott a hosszabb szabadságvesztés-büntetés alatt elveszti az önálló életvezetésre való képességét. Az elítéltek informális egymásrahatása pedig alapvetően a nevelési célitűzések ellen hat.

– Kétséges továbbá, hogy az elítélt intézeten belül tanúsított magatartásából lehet-e következtetni a szabadulást követő viselkedésére. Tudjuk, hogy a

A konferencia ünnepélyes záróakkordja Pilisszentkereszten

büntetésvégrehajtási intézetek problémamentes működése szempontjából első helyen áll az elítélt intézetben belüli adaptív magatartása. Az eddigi tapasztalatok viszont hazánkban is azt mutatják, hogy a börtönviszonyokhoz jól alkalmazkodók száma a többszörös visszaesők körében a legmagasabb. Feltehető tehát, hogy a sikeres börtönadaptáció nem javítja, hanem inkább rontja a szabaduló társadalmi adaptációs képességét.

A magyarországi büntetésvégrehajtásról szólva nem hallgathatjuk el, hogy az említett általános problémákon kívül vannak speciális, úgymond nem objektív jellegű ellentmondások is, amelyek kialakulásában szerepet játszanak a hazai jogi szabályozás hiányosságai, valamint a büntetésvégrehajtási intézmények működésbeli fogyatékoságai.

A büntetésvégrehajtás jogi szabályozásában az alábbiak okoznak problémát. Például a nevelésre vonatkozó jogszabályok nem nyújtanak kellő útmutatást az elítéltek differenciálására nézve. Márpedig nyilvánvaló, hogy ha az elítélteket homogén tömegként fogjuk fel, akkor személyiségük formálását a nevelés eszközeivel nem tudjuk igazán célba venni. Vagyis a Btk-ban és a tvr-ben szereplő, alapvetően a bűncselekmények súlyára koncentrált három végrehajtási fokozat szerinti differenciálás nem szolgál elegendő támponttal a bv-nevelés számára. Hisz egy-egy fokozaton belül is elkülöníthetők speciális elítéltecsoportok, amelyek más-más megközelítést igényelnek. A differenciálás alapja egyrészt az elítélt személyisége, másrészt az ítélet időtartama. S ez a két szempont csupán töredéke a lehetséges csoportosítási szempontoknak.

Ellentmondás nyilvánul meg abban, hogy a jogszabály szerint a nevelés célja elsősorban a személyiségformálás és csupán másodsorban az intézet rendjének, biztonságának fenntartása (IM ut. 131. § (1)., (2) bek.). Ez a rangsor egybevág a reszocializációs alapcélal. Következetes érvényesülésének azonban ellentmondanak a fenyítésre és a jutalmazásra vonatkozó szabályok. Ezek

ugyanis az intézet rendjét és biztonságát tartják szem előtt, és a jutalmazásban meg a fegyelmi felelősségre vonásban elsikkasztják a személyiségformálás távlati elveit, általánosabb szempontjait.

Hasonló ellentmondás fedezhető fel másutt is. Bár a jogszabály — támogatva az elítélt társadalomba való visszailleszkedését — előírja, hogy a fogvatartott tartsa fenn, és fejlessze tovább kedvező családi és munkahelyi kapcsolatait (Bv. tv. 40. § (1) bek., Bv. Szab. 38. §), a fenyítés nemei (a látogatás és a csomag eltiltása) mindennek ellentmondanak. Sőt, a fegyelmező részlegbe utalt elítélt fenyítései még halmazódnak is, hisz az ide bekerült fogvatartott nem kaphat csomagot, nem fogadhat látogatót. Vitatható továbbá, hogy a társszolgálatok tevékenységének szabályozása mennyire áll összhangban a nevelési rendelkezésekkel és a reszocializációs alapcéllal.

A büntetésvégrehajtásnak mint intézménynek a jogszabályból reá háruló célok megvalósítása érdekében alapvetően három funkciót kell betöltenie. Ezek: a biztonságos őrzés, a munkáltatás és a nevelés. Az intézmény mindennapos működése során az őrzés és a munkáltatás funkciójára helyeződik a hangsúly. A napi tevékenység ugyanis olyan sorrendiséget alakít ki szükség-szerűen, amely a közvetlenül eredményhez vezető aktivitást állítja előtérbe vagy azt, amelynek elmulasztása közvetlen hátránnyal fenyeget. Ezek a szempontok a vezetést is befolyásolják. Egy intézet akkor mondható sikeresnek, ha mérhető, konkrét tevékenységek valósulnak meg benne problémák nélkül, azaz ha nincs szökés, ha nyereséges a termelés. Az őrzés és a munkáltatás hiányosságai anyagi, illetve más negatív természetű követelményekkel járnak együtt. A nevelési feladat elégtelen ellátása viszont nem von maga után közvetlenül se ilyen eredményeket, se ilyen kudarcokat.

A jövőbeli változások iránya

A büntetésvégrehajtási nevelés jövője elválaszthatatlan a büntetőpolitika és a büntetőjog változásaitól. Bár jelenleg pontos prognózist ezekre vonatkozóan nem lehet felállítani, mégis bizonyos területeken nagy valószínűséggel jósolhatók meg a változások.

Várhatóan csökkenni fog a szabadságvesztés-büntetés aránya. A bíróságok nagyobb gyakorisággal alkalmaznak majd a büntetések és a büntető intézkedések rendszerén belül alternatív megoldásokat. Nagy valószínűséggel megszűnik az elzárás, csökken a rövid tartamú szabadságvesztés-büntetés száma. Felszámolódik a szigorított őrizet, módosul a szigorított javító-nevelő munka végrehajtásának rendje. Ritkább lesz, és rövidebb ideig fog tartani az előzetes letartóztatás. A különböző változások eredményeképpen — függetlenül a bűnözés alakulásától — a jelenlegihez képest számottevően lecsökkenhet a fogvatartottak létszáma.

A tartalmi változások iránya előreláthatóan kettős. Egyrészt határozottan érzékelhető a törekvés egy ún. tiszta büntetőjog kialakítására, a büntető igazságszolgáltatást ma terhelő, eredendően nem jogi természetű feladatok redukálására. Így például az igazságszolgáltatás hatásköréből kikerülne a kényszergyógyítás, a kényszergyógykezelés, az utógondozás. A jelenleginél határozottabban fog majd elkülönülni a büntetőjog és a büntetésvégrehajtási jog. Ez várhatóan szervezeti változásokat is von majd maga után.

Másrészt a büntetésvégrehajtás jövőjére vonatkozó elképzelésekben kitalálható a tendencia a jogállamiság feltételeinek megteremtésére a szabadság-

vesztés-büntetés területén is. Ennek legfontosabb eleme a joghátrány fogalmának átértékelése, melyet a jelenleginél nagyobb összhangba kell hozni az emberi, állampolgári jogokkal. A jövő börtönében kevesebb lesz a korlátozás és több – az egészséghez, a munkához, a vallásyakorláshoz, a művelődéshez stb.-hez való – jog. Nő az ösztönzés szerepe a kényszerrel szemben. A szabaddulás utáni jövő kialakításában a kötelező programok helyett előtérbe lép a lehetőségek kialakítása és a szolgáltatások biztosítása.

Reménykednünk kell abban, hogy hazánk társadalmi, gazdasági fejlődése nyomán a büntetésvégrehajtás feltételrendszere is kedvezőbbé válik, hogy a társadalom komplex bűnmegelőző funkciójának hatékonyabbá válásával csökken majd a bűnözés, ezzel együtt a fogvatartottak száma. A kisebb elítéltlétszám pedig eredményesebb munkát tesz lehetővé a börtönökben. A gazdasági feltételek bővülése garantálná a korszerűtlen, többszázéves börtönök felváltását új, a modern büntetésvégrehajtás céljaihoz alkalmazkodó épületekkel. A személyi állomány minőségének javítása is alapvetően a gazdasági feltételeken múlik. Jó lenne, ha a büntetésvégrehajtás versenyezhetne a munkaerőpiacon a minőségi munkaerőért. Fontos lenne megszüntetni a büntetésvégrehajtás függőségét saját, vállalati gazdasági eredményeitől, és visszadni a rabmunka eredeti, nevelési rendszeren belüli funkcióját.

A büntetésvégrehajtás szervezeti kereteinek korszerűsítését célzó munkálatok már megkezdődtek, ezek eredményei a közeljövőben válnak közkincsé. Differenciáltabbá lesz az intézményhálózat, egyes helyeken kedvezőbb feltételek alakulnak ki az eltérő adottságokkal rendelkező elítéltecsoportok befogadására. Változóban van az intézetek belső szervezete is: fokozatosan rugalmasabbá válnak, s így elősegítik a rendelkezésre álló erőforrások jobb kihasználását, a változó feladatokhoz való gyors alkalmazkodást. Hatékonyabb lesz az irányítás, a büntetésvégrehajtási intézetek felügyelete, ez pedig biztosítja a törvényesség érvényesülését, a munka szakmai színvonalának fejlesztését. Mindezen folyamatok megerősödése új, világos, egyértelmű jogi szabályozást igényel.

A csehszlovák büntetésvégrehajtás helyzetéről

Az a társadalomellenes tevékenység, amelyet az alkotmány és a törvények jogellenes, büntetendő tevékenységnek minősítenek, az egyik fékezője a szocialista társadalom fejlődésének. A szocialista állam azon törekvése, hogy fokozatosan korlátozza, majd végső perspektívában kiirtsa a büntetendő tevékenységet, bonyolult, hosszantartó ösztársadalmi feladat.

Kétségtelen, hogy a kriminalitás veszélyezteti a szocializmus alapvető érdekeit. Leküzdése csak akkor lehet sikeres, ha kihasználjuk a gazdasági, a szociális, a politikai, a büntetőjogi és nem utolsósorban a büntetésvégrehajtási intézkedések együttesét. Ebből az következik, hogy a bűnözés elleni küzdelemben pótolhatatlan szerepe van a végrehajtandó szabadságvesztés-büntetésnek is.

A Csehszlovák Szocialista Köztársaságban a szabadságvesztés-büntetés végrehajtását az 59/1965 Sb. számú törvény szabályozza, melynek első szakasza az alábbi módon határozza meg a büntetés célját: az elítéltet meg kell gátolni további bűncselekmények elkövetésében, arra kell nevelni, hogy szabaddulása után majd a dolgozó ember rendes életét élje, ugyanakkor a büntetés végrehajtása során nem szabad megaláznia, emberi méltóságában megsérteni.

A Csehszlovák Szocialista Köztársaságban (a továbbiakban CSSZSZK) a büntetés végrehajtását a Cseh Szocialista Köztársaság (CSSZK) vagy a Szlovák Szocialista Köztársaság (SZSZK) igazságügyi minisztériuma alá tartozó javító-nevelő intézeteiben fogatosítják. Ezeket az intézeteket a CSSZK vagy a SZSZK javító-nevelő testületei irányítják, igazgatják.

Felszólalásomban a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának a Cseh Szocialista Köztársaságban levő problémájával fogok foglalkozni. Az eltérések a CSSZK és a SZSZK között nem lényegesek, többnyire csupán helyi jelentőségűek.

A büntetésvégrehajtás szocialista koncepciójának ismertetésekor az államunkban 1948. februárja után kialakult feltételek realitásaiból kell kiindulni. Ekkor vált fontossá az elítéltek társadalmilag hasznos munkába való bekapcsolódása révén a nevelői ráhatás, a fogvatartottak általános és szakmai műveltségének fejlesztése, valamint céltudatos felkészítésük a polgári életbe való visszatérésre. Olyan folyamatról kell beszélnünk, amely problémáktól terhes. Ezért a CSSZK javító-nevelő testületének tevékenysége igyekszik érvényesíteni a tudományos megközelítéseket és felhasználni a büntetőügy-tudomány ismereteit. Ezzel párhuzamosan tanulmányozzuk más tudományágak eredményeit, és szoros együttműködünk minden szocialista országgal. Röviden szólva olyan eljárásokat keresünk, amelyek összhangban az ösztársadalmi érdekekkel, hatékonyá teszik a szabadságvesztés-büntetés végrehajtását.

A büntetésvégrehajtás személyi állományának szakmai felkészítése igen lényegbevágó kérdés. Jelenleg a CSSZK bv-testülete képzettsége szerint a kö-

vetkezőképp oszlik meg. Az összlétszám 7,6%-a főiskolai, 45,4%-a középiskolai és 47,0%-a alapfokú képesítéssel rendelkezik.

A javító-nevelő testület a káderek műveltségének növelésére elsősorban a Rendőrtiszti Főiskola pönológiai tanszékét veszi igénybe, ahol évente átlagban a CSSZK bv-testületének 130 tagja tanul. Egyes testületi tagokat, körülbelül 50 főt, más főiskolákra (a CSSZK KB Politikai Főiskolájára, a Prágai Károly Egyetemre stb.) irányítunk, ahol pszichológiai, pedagógiai, jogi és társadalomtudományi diszciplínákra szakosodnak.

A testületi tagok szakközépiskolai műveltségét saját Bv. Szakközépiskola biztosítja Brnóban. Évente itt mintegy 300 embert készítünk föl hivatása ellátására. A testületi tagok bizonyos hányadát az orvostudományi fakultások, a műszaki fő- és középiskolák végzős hallgatói alkotják, tehát olyan szakágakból jönnek, melyeket a CSSZK büntetésvégrehajtása közvetlenül nem szervez. Ez a képzési rendszer lehetővé teszi, hogy a funkcionális helyeket a CSSZK büntetésvégrehajtási testületében fokozatosan kvalifikált dolgozókkal töltsük be. Figyelmünket alapvetően a javító-nevelő tevékenységre fordítjuk.

*

A CSSZK Igazságügyi Minisztériumának önálló szervezeti egysége a börtönügy állami igazgatását ellátó szerv, a CSSZK javító-nevelő testületének parancsnoksága (a továbbiakban a Bv-parancsnokság!). Ez irányítja és ellenőrzi a CSSZK katonai alapon szervezett fegyveres bv. javító-nevelő testületét. Ez utóbbi ellátja az őrzés, az igazgatás feladatait a letartóztatást foganatosító helyeken (a fogházakban) és a büntetéseket foganatosító helyeken (a javító-nevelő intézetekben).

A szabadságvesztés-büntetést javító-nevelő intézetekben hajtják végre. Minden intézetben van javító-nevelő osztály. Ennek vezetője felel az adott intézetben folyó javító-nevelő tevékenységért. A nagyobb intézetekben viszonylag önálló csapatokat alkotnak a nevelői kollektívák, melyek élén csapatparancsnok áll.

Elítéltkollektíván olyan elítéltközösséget értünk, amelyek közös szálláson élnek, rendszerint együtt dolgoznak és meghatározott nevelő felel értük. Az intézetek javító-nevelő osztályain olyan rezsimerferensek is dolgoznak, akik gondoskodnak az intézeti rend betartásáról, az időbeosztásról, valamint a fegyelem általános színvonaláról a rájuk bízott elítéltek kollektívájában. Az egyes nevelők és rezsimerferensek szorosan együttműködnek a csapatparancsnokkal, továbbá a pedagógussal, pszichológussal, valamint a szociális dolgozóval, aki szintén a javító-nevelő osztályhoz tartozik. Feladataikat együtt teljesítik az elítéltek kollektíváiban és munkahelyein.

A büntetések végrehajtását törvény szabályozza, valamint olyan normák (a CSSZK igazságügy-miniszterének előírásai, a CSSZK bv-testület parancsnokának parancsai és egyéb általánosan kötelező szabályok), melyek kifejezetten az elítélt jogviszonyait rendezik. A szabadságvesztés-büntetést az I., a II., vagy a III. javító-nevelő fokozatban kell végrehajtani. Arról, hogy az elítélt melyik javító-nevelő csoportba kerül – a bíróság dönt. A fiatalok (15–18 év közötti) elítéltek büntetésüket a fiatalok javító-nevelő intézeteiben töltik, és náluk nem létezik a javító-nevelő fokozatok szerinti megkülönböztetés.

Az elítéltek bírói besorolását valamelyik javító-nevelő fokozatba vagy csoportba alapvető vagy külső differenciálásnak nevezzük. Ez nem a súlyosan, illetve enyhén kriminalizáltak egymástól való elkülönítését, hanem a jogi szank-

ciók keménységét jelenti, mert minél magasabb fokozatú a javító-nevelő csoport, annál inkább korlátozza az elítéltek jogait. E korlátozások nyilvánulnak meg pl. az elítéltek szigorúan szervezett mozgásában, abban, hogy a fogvatartottakat körleteken vagy a hálöhelyiségekben elzártan őrzik, stb.

A belső differenciálás nem más, mint a külső vagy alapvető differenciálás elmélyítése. Az elítélteket csapatokba, esetleg a csapatokon belül kialakított kollektívákba osztják úgy, hogy tekintetbe veszik devianciájuk fokát és jellegét, valamint a javításukban elért haladást. E szempontok szerint aztán tovább differenciálódnak a javító-nevelő tevékenység formái és módszerei. A büntetés-végrehajtási cél eléréséhez javító-nevelő tevékenységet folytatunk. Ennek tartalma a CSSZK-ban az előírások, a rend és a fegyelem betartása, a munkára nevelés és kulturális nevelőtevékenység együttes hatása. Az utóbbi években ide soroljuk az elítéltek körében végzett szociális munkát is.

Az előírással rendelés és fegyelem (röviden a „rezsím”) represszív, biztosító és nevelő funkciót teljesít. A rezsím nevelő funkcióját olyan pedagógiai ráhatások összességéként fogjuk fel, amelyek az elítélteket nemcsak rendre és fegyelemre, hanem egyes kollektívákban belül pozitív kapcsolatok kialakítására szoktatják. A represszív funkció abból áll, hogy az elítéltek tudomásul kell vennie a társadalomtól való elszigeteltségét, azt a tényt, hogy lévén őrizet alatt, meghatározott rendnek alá kell vetnie magát. Ezzel függ össze a rezsím biztosító funkciója, amelynek lényege az elítélt magatartásának ellenőrzése a különféle helyzetekben.

A munkára nevelés nem egyéb, mint az elítéltek igazságos díjazás melletti bekapcsolása a társadalmilag hasznos munkába. Fontos dolog szakismereteik bővítése, munkakultúrájuk javítása, valamint a versenyszellem egyének és munkakollektívák közti felébredése.

A kulturális nevelőmunka célja a társadalomhoz való pozitív viszony kialakítása, az általánosan érvényes magatartási szabályok elfogadtatása, a műveltség emelése, a kulturális színvonal és az esztétikai érzék fejlesztése. Lényegében komplex ráhatásról van szó, az elítéltek gondolkodásának és cselekvésének társadalmilag kívánatos megváltoztatásáért.

A szociális munka az elítéltek felkészítését jelenti, a polgári életbe való visszatérésre. A bv-intézetek szociális dolgozói – szorosan együttműködve a tanácsok szociális gondozóival (olykor más intézményekkel is) – mindennapos, esetenként bonyolultabb helyzetek megoldására tanítják az elítélteket.

Javító-nevelő tevékenységünk gyakorlati eredményeinek illusztrálására hadd soroljak fel néhány adatot. Az 1986–1988 közötti években például a munkára nevelés területén az alábbi táblázatban rögzített eredményeket értük el.

A munkára nevelés helyzetét jellemző adatok

	1986	1987	1988
A kiváló dolgozó címért versenyzők száma	13858	15431	12331
A címet elnyerők száma	6593	8029	6193
Átlagbér	2077 Kcs	2041 Kcs	2054 Kcs
A kiváló brigád címért versenyzők száma	433	364	362
A címet elnyerők száma	208	197	194

Az egyes mutatók 1988-as csökkenése a köztársasági elnöki amnesztiára vezethető vissza. A munkafolyamatból ugyanis ezután kiestek az I. fokozatba sorolt elítéltek, akik általában jobb eredményeket érnek el, mint a magasabb fokozatba soroltak.

A komplex módon felfogott javító-nevelő tevékenységben fontos szerepet játszik az elítéltek szakmai felkészítése. 1983-ban olyan szakközépiskolát létesítettek és soroltak be a CSSZK iskolai hálózatába, amely a Bv-parancsnokság javító-nevelő főosztályának intézménye. Nyolc javító-nevelő intézetben működnek szakközépiskolai osztályok, ezek ún. iskolai, művelődési központok, ahol különböző tanulmányi ágakban gondoskodnak az elítéltek képzéséről, és végbizonyítványt is adnak. 1986-ban még csak 131, 1987-ben pedig már 158 elítélt szerzett szakmunkás képesítést. Feltételezzük, hogy a továbbiakban évente kb. 150 elítélt fogja itt kitanulni a választható öt szakma egyikét.

Az iskolai művelődési központok és az általános iskola 1–4, illetve 5–8. osztályaiban alpműveltséget nyújtanak. Évente kb. 250 bizonyítványt osztanak ki. A központok tehát ugyanúgy kiveszik részüket az elítéltek műveltségének emeléséből, mint a betanított munkások továbbképzéséből. Például 1987-ben 1863 elítélt szerzett magasabb képesítést, és 4913 fogvatartott kezdett tanulni különféle tanfolyamokon. A bizonyítványokból nem tűnik ki, hogy a szabadságvesztés ideje alatt lettek kiállítva.

A szociális munka keretében évente kb. 400 előadást és beszélgetést szervezünk szociális-jogi problémákról; segítünk a szabaduló elítéltek számára szállást és munkahelyet szerezni. 1987-ben 7285 esetben működtünk közre munkahely, 2294 esetben pedig szállás biztosításában. Igyekszünk úgy irányítani a fogvatartottakat, hogy zsebpenzükből támogassák családjukat. Ez a támogatás 3 565 017 Kcs-t tett ki. Hangsúlyozni szeretném e tevékenység nevelő jellegét, hisz az elítéltek eme összegekről – egyéni fogyasztásuk rovására – önként mondtak le.

A fegyelem, a rend, a munkára nevelés és a kulturális nevelő tevékenység színvonalának mutatója a jutalmak és a fegyelmi büntetések gyakorisága. Az 1988-ban 53 109-en kaptak jutalmat, a legtöbbet 1984 óta, ezzel szemben 65 602 esetben került sor fenyítésre, ami a legalacsonyabb szám az utolsó öt évben.

A csehszlovák börtönügy utolsó 5–6 évének jellemző vonása a belső differenciálás lépésről lépésre történő elmélyítése az egyes javító-nevelő fokozatokban, és hatékony nevelési módszerek keresése az elítéltek egy-egy kiemelt kategóriájánál.

Az I. fokozatba sorolt elítéltek büntetésüket az e kategória végrehajtására kijelölt intézetben töltik. A nevelői ráhatás megerősítése érdekében minden elítéltről negyedévenként értékelés készül. Ezek alapján pontosítják a redukációs átnevelési programokat a felvételi osztályon. A fokozatba egyébként a normatív módon megállapított ismérvek szerint válogatják össze az elítélteket, és helyezik el a javító-nevelő intézeteken belül, illetve kívül, őrzik vagy engedik szabadon mozogni őket – a rájuk mért penitencia függvényében.

Az elítéltek szálláskörletei általában zártak, el vannak különítve egymástól, és bennük sokféle javító-nevelő programot igyekeznek érvényre juttatni. Az I. fokozatba soroltak egy részét meghatározott javító-nevelő intézetek és fogházak bizonyos részlegeibe vagy fiókinézetekbe osztják be. A fiókinézetek (osztályok) közt vannak olyanok, amelyek a büntetés helyi letöltésére szolgálnak, és vannak olyanok, amelyek a gondatlan bűnelkövetőket fogadják be.

A bv-intézeteken, fogházakon kívül építik a fiókéntézeteket, míg az osztályok (befogadási és beruházási okokból) az intézeteken belül található, természetesen mind az elhelyezést, mind a munkabeosztást illetően szigorúan elkülönítve.

A fiókéntézetek (osztályok) létesítése két alapvető célt szolgál:

- kiemelni az I. fokozatból azokat az elítélteket, akiknek a cselekménye kevésbé veszélyes a társadalomra, akiknek a kriminalizáltsága nem súlyos;
- lehetővé tenni az illetékes, helyi szervek ráhatását az elítéltekre, és a lehetőségekhez képest fenntartani a fogvatartottak családi hátterét.

A fiókéntézeteket nem őrzik, az elítéltek szabadon mozoghatnak, a hálótermek olyanok, mint az internátusokban. Az étkező hasonlóan az üzemi étkezdékhez. Az osztályok hasonlóan szerveződnek a bv-intézetben vagy a fogházon belül, kivéve az őrzést – hisz itt az objektumot mint egészet őrzik. A fiókéntézetekben és az osztályokon levő elítéltek sok kedvezményt élveznek a többiekkel szemben. Például, gyakrabban fogadhatnak látogatókat, a látogatások idején 24 vagy 48 órára polgári ruhában elhagyhatják a fiókéntézetet vagy osztályt, a kázinókban alkohol kivételével szinte minden kapható. A fentiek egyaránt vonatkoznak az I. fokozatba sorolt férfi, illetve női elítéltekre.

A II. javító-nevelő fokozatba már súlyosan kriminalizált személyek tartoznak. A tapasztalatok arra mutatnak, hogy a nevelő ráhatást a visszaesőknél főleg a motiváló szociális ösztönzők, egyes esetekben pedig az önnevelési elemek kihasználásával lehet elmélyíteni. Célszerű meghatározott hátrányok vizsgálatát, és a helyes viselkedéssel megszerezhető jutalmak ösztönző hatását egymással kombinálni. A differenciálás nálunk az alábbi területekre terjed ki: a látogatások gyakoriságára, azok lefolyásának körülményeire, a családtól igényelhető csomag tartalmára, az eltávozások feltételeire, a szabadidős tevékenység szabályozására stb. Döntő információs forrásunk az elítéltek körében végzett egyéni nevelőmunka.

Ez idő tájt értékeljük éppen a II. fokozatban egy éve végzett kísérletet. Ez abból áll, hogy meghatározott típusú elítélteket kiemeltünk és besoroltunk a mérsékelt rezsimű fiókéntézetekbe. Ezek az intézet területén kívül található. A fogvatartottak itt szabadabb rezsimben élnek, önkormányzati jogaik és lehetőségeik nagyobb mértékben érvényesülnek, ugyanakkor önkéntes fegyelmet, aktívabb munkát és művelődésbeli öntevékenységet várunk el tőlük. Ugy tűnik, helyes válogatás esetén a nevelő mindennapi munkája és igazságos értékelése még a visszaesőkre is pozitívan hat. Nem volna célszerű egy év után általánosítani, ezért folytatni fogjuk a kísérletet; és addig nem terjesztjük ki a módszerét, amíg pozitív hatása tartós nem lesz, kellőképp be nem igazolódik. Egyelőre 200 elítélt vesz benne részt.

A III. fokozatban a leglassúbb a belső differenciálás, mert az elítélt egyéniségének megismerése alapos és ismételt vizsgálatokat követel. Ennek ellenére itt is vannak pozitív eredmények. Már második éve folyik – kb. 200 kiválasztott elítélttel – a kísérlet. Olyanokkal, akiket mérsékelt rezsimű osztályon helyeztünk el kissé elkülönítve egy II. fokozatú intézetben. Kiderült, hogy a III. fokozatban is szép számmal találunk egyéneket, akiket az előrejelzések szerint érdemes kiemelni a többszörösen visszaesők tömegéből, és érdemes támogatni visszailleszkedésüket a társadalomba.

A fiatalkorú elítélt férfiaknál a belső differenciálás olyan tényezők mérlegeléséből indult ki, melyeknek döntő szerepük volt a bűncselekmény elkövetésében. A fiatalkorúakat tehát a következő csoportokba soroljuk be:

1. lényegében normális pszichikai fejlődésűek, magatartási zavarait a szociális közeg káros hatásai idézték elő;

2. olyan bűnelkövetők, akiknél a bűnözés pubertáskori és serdülőkori kiegyensúlyozatlanság megnyilvánulása;

3. értelmileg csökkent képességű fiatalok bűnelkövetők;

4. pszichopatológikus zavarokkal küzdő fogvatartottak;

5. olyan fiatalok, akik bűnelkövetése alkoholizmussal vagy a kábítószereveléssel függ össze;

6. iskolai művelődési központokba sorolt fiatalok. A fiatalok nőknél szintén figyelembe vettük ezeket a szempontokat, de alacsony létszámuk miatt a fő figyelem egyéni munkájukra irányult.

Az elítélt nők büntetésvégrehajtása szintén három fokozatba szerveződik. A nők fiziológiai, pszichológiai és biológiai különbségei, valamint a női feladatok családon és társadalmon belüli megbecsülése eltérő megközelítéshez vezetnek a belső differenciálásban. A már említett főként az I. fokozatba azokat az elítélt nőket soroltuk, akik gondatlanságból követtek el bűncselekményeket, vagy enyhébb szándékos bűncselekmény van a rovásukon. Itt az életfeltételekre helyezük a hangsúlyt. A fogvatartás attribútumainak megtartása mellett ügyelünk arra, hogy az elítélt nők egyéni életet élhessenek. Megengedjük nekik a hálótermek díszítését, lehetővé tesszük a fehérnemű-mosást stb. A javító-nevelő tevékenység tartalma, formái és módszerei főleg arra irányulnak, hogy ne szakadjanak el kiskorú gyermekeiktől és családjuktól. A szabadidős programok keretében támogatjuk alkotókészségüket, és a kulturális nevelőmunkában olyan programokra helyezük a hangsúlyt, amelyek egészségügyi, szexuális, alkohol- és drogellenes tematikával foglalkoznak.

A belső differenciálás nem merül ki az elmondottakban, külön foglalkozásokat, speciális nevelési programokat igényelnek: a különleges felügyelet alatt álló elítéltek (akiknél fennáll a veszély, hogy negatívan hatnának a többiekre), a csökkent munkaképességű vagy károsodást szenvedett fogvatartottak, azok a bűnelkövetők, akiket pszichopatikus magatartászavarok jellemeznek, s végül a kötelező alkoholelvonó gyógykezelésre utalt elítéltek is külön csoportot alkotnak.

Hadd említsek néhány adatot a büntetésvégrehajtás keretén belül végzett alkoholelvonó kezelésről, melyet 7 központban, 580 férőhelykapacitással intézeti és ambuláns formában végzünk. Tekintettel arra, hogy a kezelés párhuzamosan folyik, az elítéltek munkáltatásával jelentős összegeket takarítunk meg az állami egészségügy számára, mert polgári feltételek között a kezeltet munkaképtelenné nyilvánítják és táppénzt kapnak. A legutolsó két évben ez a megtakarítás több mint 64 millió koronát tett ki.

A büntetésvégrehajtási nevelést seregnyi tényező befolyásolja. Most arra a tapasztalatra térnék rá, melyet a belső differenciálás gyakorlati megvalósítása során szereztünk az egyes javító-nevelő fokozatokban. Ugy találtuk, a fegyelmi eszközök érvényesítése, az elítéltek képesítéshez juttatása mellett, a személyiség kulturális fejlesztésének ösztönzésén kívül (vagyis azon felül, hogy a fogvatartottak rendelkezésére bocsátunk szépirodalmat és más tömegkommunikációs médiumokat, így pl. különböző sajtótermékeket, filmeket és televíziós adásokat) egy sor igen erős motiváló tényező létezik, mely erőteljesen befolyásolja az intézetek légkörét. Pozitívan hat az egyénre, de előmozdítja az általános megelőzést is. Ezeket az ösztönzőket összefoglaló szakkifejezéssel „kivételes jogintézményeknek” nevezzük.

A csehszlovák jogrend lehetővé teszi (rendszerint a büntetés felének letöltése után) az elítélt feltételes szabadlábra bocsátását, mégpedig meghatározott szabályok alapján, törvényben előírt feltételek teljesítése esetén. Ezen túlmenően az intézet parancsnoka is javasolhatja egy-egy elítélt szabadlábra helyezését, hivatkozva a büntetésvégrehajtási nevelés eredményeire. A belső differenciálás és a vele kapcsolatos átnevelési programok, az elítéltek negyedévenkénti értékelése e lehetőség reális és igazságos kihasználását szolgálják.

Jelenleg tehát az intézetekben nem kell kérvényezni az elítélt szabadlábra helyezését, a családnak se kell ilyen típusú kérvényt beadni (bár ez törvényes joga!), mert megteheti ezt a javító-nevelő intézet parancsnoka. Az utolsó öt évben a parancsnokok által előterjesztett feltételes szabadlábra helyezési indítványok száma 37-ről 442-re emelkedett. Ha ehhez hozzátesszük, hogy a bíróságok általában helyt adnak az ilyen előterjesztéseknek, akkor e megoldási módot nem lehet túlbecsülni.

További kivételes jogintézménynek számít a büntetésvégrehajtással kapcsolatos szankciók mérséklésére vonatkozó javaslat. A védő például indítványozhatja a felügyelet megszüntetését (melyet meghatározott időre a bíróság szab ki a büntetés végrehajtása után), vagy a bíróság eltekinthet a büntetés végrehajtásával kapcsolatos követelés (például az előzetes fogvatartás költségeinek megfizetése stb.) behajtásától. A meghatározott kötelezettség alóli mentesítés nemcsak a büntetés letöltésének ideje alatt hat ösztönzőleg, hanem komoly befolyást gyakorol a reszocializációs folyamatra is. Ide tartoznak még: a magasabb fokozatból alacsonyabb fokozatba való átsorolás, a szigorított felügyelet alóli kiemelés és az ehhez hasonló előterjesztések.

Ezeket a jogintézményeket az elítéltek pozitív magatartása esetén alkalmazzuk, a büntetés letöltése alatt. Természetes, hogy a nevelőknek reagálniuk kell a fogvatartottak negatív megnyilvánulásaira is. A fegyelmi büntetések így szintén összekapcsolhatók különleges jogintézményekkel. Például javasolható az elítélt szigorított felügyelet alá helyezése, alacsonyabb fokozatból magasabbba sorolása, kezdeményezhető a szabadulás utáni felügyelet elrendelése stb. Eredményt hozó lépés az elítéltek kollektívák tájékoztatása csapat- vagy összintézeti gyűlésen a hatályba lépett különleges jogintézményekről.

*

Zárszóként szeretném hangsúlyozni, hogy nem vagyunk idealisták, tudtában vagyunk annak, hogy semmiféle javító-nevelő intézeti környezetet nevelési szempontból nem lehet pozitívnak tekinteni. De optimisták vagyunk, mert meggyőződésünk, hogy pozitív nevelési módszerek alkalmazása, valamint hasonló keresése javítani fogja a büntetésvégrehajtás hatékonyságát. Derűlátásra jogosít fel bennünket az a – hosszú idő óta igazolt – tény, hogy az elítéltek többsége aláveti magát a törvény és a büntetésvégrehajtási szabályzat rendelkezéseinek, elsajátítja és betartja a higiénia elveit, munkahelyén teljesíti a normákat (melyek azonosak a polgári munkahelyek előírásaival) és aktívan részt vesz különböző közhasznú tevékenységben, stb.

Egyidejűleg annak is tudatában vagyunk, hogy a büntetés végrehajtása alatt egyes személyiségvonások pozitív változása nem jelent végleges, döntő változást. A tapasztalatok arra mutatnak, hogy amint megszűnik a rendszeres nevelési ráhatás, vagyis a büntetés letöltése után, sok esetben újból hatni kezdenek a régi, negatív szociális tényezők. Ennek kiküszöbölése immár a polgári életben az utókezelés színvonalától függ. Ezért készíteneink az ille-

tékes szervek számára értékeléseket az elítélt büntetésben töltött idejéről, ahol feltüntetik jellembeli tulajdonságait, és további ráhatási módokat ajánlanak a tartós reszocializáció érdekében. A nevelőmunkának kapcsolódnia kell a büntetés végrehajtása utáni időhöz. A bűnözés elleni harc jövője szempontjából éppen ez az egyik legfontosabb, nyílt kérdés.

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának hatékony optimalizálási módszere a külföldi tapasztalatok felhasználása. Dolgozóink megismerkedtek már a lengyel, a magyar, az NDK-beli és a szovjet büntetésvégrehajtás problémáival. A tapasztalatcsere-gyűjtést a továbbiakban is fontosnak tartjuk.

Befejezés előtt áll a büntetésvégrehajtás 2010-ig terjedő koncepciójának kidolgozása. Ezt megelőzte a CSSZK és a SZSZK javító-nevelő testülete eredményeinek alapos elemzése, a külföldön szerzett tapasztalatok feldolgozása valamint a hazai és a külföldi szerzők elméleti munkásságának tanulmányozása. Az említett koncepció a CSSZSZK alkotmányából, a büntetésvégrehajtásról szóló törvényből, valamint egyéb, a nép akaratát kifejező jogszabályokból indul ki. A büntetésvégrehajtás koncepciója pedig figyelembe veszi a prognosztikai adatokat, az elítéltekkel való bánásmód standard szabályait és a jelenleg hatályos csehszlovák normákat. Nem volna komoly dolog ezen a fórumon részletesebben ismertetni elképzeléseinket, amíg azokat konkrét eredményekkel nem sikerül alátámasztanunk. Abban biztosak vagyunk, hogy megközelítéseink indokoltak és helyesek, hogy készen állunk felhasználni ennek a reprezentatív fórumnak a tapasztalatait, és hogy örömmel üdvözlénk a lehetőséget, ha hasonló találkozást rendezhetnénk a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban is.

Mayer, Miroslav

A lengyel büntetésvégrehajtás nevelési elképzelései

A büntetőpolitika helyzetét a büntetésvégrehajtás nézőpontjából számos belső és külső tényező befolyásolja. Lengyelország mély gazdasági és politikai átalakulás korszakát éli. A változások nagyobb nyitottságot, szorosabb kormányzati és társadalmi ellenőrzést követelnek a bv-intézményektől. 1981 óta úgynevezett társadalmi nevelőtanácsok működnek a bv-intézetek területén. Ezek nemcsak ügyintézéssel segítik az elítéltek reszocializációját, hanem társadalmi kontrollt is jelentenek a büntetés végrehajtásának módja felett. Idén megváltozott a tanácstagok kijelölésének rendszere (eddig a bíróság elnöke bízta meg őket!), és hatáskörük is kibővült. Most egy társadalmi szervezet, a „Nemzeti Ujjászületés Hazafias Mozgalma” nevezi ki őket. Az utóbbi időben egyéb társadalmi szervek is alakultak az elítéltek támogatása céljából.

1988 januárja óta tevékenykedik Lengyelországban az emberi jogok szóvivője, aki közvetlenül a szemjnek, a lengyel parlamentnek felelős. Feladata minden olyan esetben fellépni, amikor a hatóság vagy az államigazgatás megsérti az egyén érdekeit. A szóvivő az első közt foglalkozott a szabadságvesztés-büntetésre ítélték emberi jogainak tiszteletben tartásával, meglátogatta a bv-intézeteket, egyenruhás dolgozó jelenléte nélkül elbeszélgetett az elítéltekkel, és ellenőrizte elhelyezésük körülményeit. A látogatások és beszélgetések tapasztalatairól beszámolt a szemjnek.

A büntetőjoggal foglalkozó tudósok már több éve kifogásolták, hogy a lengyel megoldások e téren meglehetősen szigorúak, a Btk. nagyon sok bűncselekményt sújt szabadságvesztéssel, a büntetések pedig túl hosszúak. A jogi előírásokkal összhangban álló bírói gyakorlat sok személyt ítélt meg gondolatlanul hosszú szabadságvesztésre. 1987-ben különbizottságot hozott létre a miniszter, melynek feladata a büntetőpolitikai reform kidolgozása, a Btk. és a büntetésvégrehajtási jogszabályok megváltoztatása volt. Ez évben bocsátotta nyilvános vitára a bizottság az új tervezetet, mely jelentősen leszűkíti a szabadságvesztéssel járó büntetések számát. De még az új Btk. bevezetése előtt, 1988-ban megváltoztak a feltételes szabadlábra helyezés körülményei: különböző kedvezményekre nyílt lehetőség. A büntetés egyharmadának letöltése után szabadlábra helyezhetők a fiatalkorúak, a 17–21 év közötti fogvatartottak, illetve azok, akiket fiatalkorúként ítélték el, valamint a 15 évesnél fiatalabb, gyermekeket egyedül nevelő nők, a 65. életévüket betöltött férfiak, és a hatvanon felüli nők. Szabadon lehet bocsátani a büntetés felének letöltése után az összes gondatlan bűnelkövetőt, a felnőtt elsőbűntényest, a visszaesőket persze csak akkor, ha a büntetés kétharmadát vagy háromnegyedét már letöltötték.

A nevelőmunka alapvető problémája, hogy sok az elítélt, ebből adódóan a nevelők magas létszámú csoportokkal kénytelenek foglalkozni. A büntetésvégrehajtási intézetek és a vizsgálati fogdák immáron négy évtizede túlszűföl-

tak. Kiszámították: ahhoz, hogy az elítéltek normális körülmények között élhessenek zárkáikban, a fogvatartottak száma nem lehetne több 70 ezer személynél. Ugyanakkor a gyakorlat ezt a számot drámaian túllépi. Illusztrációképp néhány példa: a felszabadulás utáni létszám 1973-ban volt a legmagasabb, amikor is 127 000 elítéltet fogadtak be a bv-intézetek. A 80-as évek közepén a gazdasági krízis, valamint a bűncselekmények növekedése következtében szigorodott a lengyel büntetőpolitika. Átmenetileg keményebb ítéletek születtek, az elítéltek létszáma 46 000 fővel nőtt, az összlétszáma pedig meghaladta a 115 ezret. A zárkák túlszűfoaltsága kóros jelenségek feléledéséhez vezetett. A nevelőszolgálat épphogycsak fenn tudta tartani az elítéltek közötti rendet, fegyelmet, esetleg segített néhány fogvatartott személyes gondját megoldani, de a nevelőknek – akikhez több mint háromszáz elítélt tartozott – nem állt módjukban egyéni nevelőtevékenységet folytatni.

A túlszűfoaltságot úgy próbálták csökkenteni, hogy amnesztiát adtak, és könnyítettek a feltételes szabadlábra kerülés feltételein. Mindez káros jelenségekkel párosult. Az elítéltek nem dolgoztak együtt a nevelőkkel, hanem várták a következő amnesztiát. 1986. július 17-től új amnesztiarendelet lépett életbe, majd 1988. június 30-tól a nyomozószervek politikája is megváltozott: csökkentették az előzetes letartóztatásokat és a szabadságvesztéssel járó büntetéseket. Jelenleg 63 444 fogvatartottja van a lengyel büntetésvégrehajtásnak: ebből előzetes letartóztatott 10 681, elítélt 51 208 és adminisztratív úton börtönbe került 1555 ember. Tehát az elítéltek létszáma csökkent, és a folyamat – úgy tűnik – tovább tart. Köztudott, hogy a nevelői rendszer átalakítása, a reszocializáció szintjének emelése akkor lehetséges, ha a nevelők optimális számú elítélttel foglalkozhatnak. Lengyelországban kezdjük megteremteni ennek feltételeit.

A büntetésvégrehajtási jogszabályok változásai

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtására ma Lengyelországban az 1970 óta érvényben levő büntetésvégrehajtási rendelet vagy kódex előírásai vonatkoznak. Az elmúlt évek társadalmi fejlődése, a pönológiai tudományok és a büntetésvégrehajtási gyakorlat bebizonyították, hogy számos rendelkezés túlélte magát, morálisan elavult. Legfőbb kifogás a kódex ellen, hogy túlságosan általános, hogy kevés rendelkezés utal benne az elítéltek jogaira, hogy sok kérdésben alacsonyabb szintű jogszabályhoz kell folyamodni. (Márciusban bocsátották vitára az új törvény közzétett szövegét...)

Egyébként 1974-ben adták ki a büntetésvégrehajtási szabályzatot, melynek tartalma megfelelt az akkor hatályban levő doktrinának, amely a büntetőpolitika és a büntetésvégrehajtási rendszer egységét vallotta. Ez az 1974-es szabályozás erősen elnyomó jellegű volt, ezért kezdettől fogva bírálták mind a tudósok, mind a büntetésvégrehajtás gyakorlati szakemberei. Az 1981-es változtatás kiküszöbölt ugyan néhány szigorúbb rendelkezést, de nem jelentett lényeges változást az ítéletvégrehajtás rendszerében és nem hozott újat az elítéltek jogaiban. 1989. május 2-án a lengyel igazságügy-miniszter új rendeleteket adott ki az előzetes letartóztatás feltételeinek és a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának szabályozására. Ezek a rendeletek az érdekelt társadalmi körök (újságírók, kutatóintézetek és az igazságszolgáltatási szervek jogi szakértői) figyelmét az előírások tartalmára irányították. A vita eredményeképp lényegesen módosi-

tották az előírásokat. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának új szabályozása a következő célok megvalósítását tűzte ki:

1. Az elkülönítés elveinek finomítását, hogy a demoralizált fogvatartottak ne lehessenek káros hatással a többiekre. Így kerülnek külön csoportba azok a felnőtt elítéltek, akik a büntető kódex szerint tulajdonképpen nem tekintendők visszaesőknek, noha már voltak büntetve szabadságvesztéssel – szándékos bűncselekmény elkövetése miatt. Elkülönített elhelyezésben részesülnek azok a fiatalok is, akik voltak már javítóintézetben vagy büntetésvégrehajtási intézetben.

2. Az elítéltek kategorizálásában a formális ismérvek csökkentését, a bűncselekmény jellegének és a büntetés mértékének közelítését, az egyéni értékelés és az intézeti előzmények jelentőségének növelését (például pedagógiai és pszichológiai diagnózisok-prognózisok alapján), továbbá az elítélt eredményeinek figyelembevételét, a reszocializációs folyamatban. Azok az elítéltek tehát, akiknél a személyiségvizsgálatok nem mutatnak ki deviáns kisiklást, vagy akik a büntetés letöltése alatt megfelelő magatartást tanúsítanak, enyhébb rezsimű fokozatba léphetnek, és büntetésük hátralevő részét félig nyitott intézetben tölthetik le. A szabályzat szerint a maximum félévenként ismétlődő vizsgálatok döntenek az előrelépésről. Ahol is értékeli az elítélt haladását a szocializáció folyamatában, főleg a viselkedésük és az előírt kötelezettségekhez való hozzáállásuk alapján. A büntetésvégrehajtás differenciálásának fő iránya nem a szigorítás, hanem az elítéltek jogainak kiszélesítése az enyhébb fokozatokban.

3. A reszocializációs hatások és eszközök további egyénítését, különösen olyan személyek esetében, akik gondatlanságból elkövetett bűncselekmények miatt kerültek bv-intézetekbe, vagy fiatalok, nők, testi fogyatékosok, esetleg pszichikai problémákkal küzdenek, vagy alkoholisták, kábítószeresek.

Azok a *gondatlan bűnelkövetők*, akiknél nem fedezhetők fel a deviáns kisiklás személyiségjegyei, függetlenül az ítélet időtartamától (a Btk. ilyen jellegű bűncselekményekért akár 10 évet is adhat!) a legenyhébb fokozatban töltik le a büntetésüket. Ezek az elítéltek sokféle módon tarthatnak fenn kapcsolatot a külvilággal, pl. eltávozhatnak az intézet területéről 24 órára, dolgozhatnak intézeten kívüli munkahelyen, résztvehetnek különféle – az intézeti kapun túl szervezett – kulturális és sportrendezvényen.

A *fiatalkorúak*nál figyelembe vesszük, hogy személyiségük még nem fejlődött ki teljes mértékben, és az elszigeteltség károsan hat rájuk. Ezért zömmel félig nyitott intézetben töltik le a büntetésüket. A fiatalok nevelésében hangsúlyozza a szabályozás a család bekapcsolását, a közösségi élet megszervezésében pedig az elítéltek önkormányzatának kihasználását.

A *nőkre* vonatkozó előírások tekintetbe veszik lelki sajátosságait és a társadalomban betöltött szerepüket. A szabályozás a nőknél az elszigetelés csökkentését és a büntetésvégrehajtás feltételeinek általános enyhítését irányozza elő. Alapelv, hogy nőt nem lehet a legsúlyosabb fokozatra ítélni, büntetésüket pedig félig nyitott intézetben tölthetik le. Ápolhatják külsejüket, viselhetik saját fehérneműjüket és ruhájukat, zárkájukat joguk van ízlésük szerint berendezni. A nőekkel szemben nem lehet olyan fegyelmező intézkedéseket alkalmazni, melyek izolálják őket a külvilágtól. Azok a nők, akiknek 15 év alatti gyermekük van, illetve terhesek vagy büntetésvégrehajtási intézetben születtek, további kedvezményeket kapnak.

A *fizikailag és pszichikailag sérülteket* fogyatékoságuk mértéke szerint csoportosítják, és a szabályozás hangsúlyozza, hogy speciálisan képzett sze-

mélyzetnek kell velük foglalkozni. Az intézet vezetőjének rugalmasan kell az előírásokat alkalmazni velük szemben, hogy gyógyulásuk és nevelésük szempontjai ne szenvedjenek csorbát.

4. Az elszigeteltség mérséklését az elítéltek közötti kapcsolatok nyitott zárkákkal és részlegekkel való szélesítése révén, valamint a külvilággal – főleg a családdal és a társadalom képviselőivel való érintkezés bővítése által. Emiatt az elítélteket lehetőleg a lakhelyükhöz közel eső intézetekbe kell helyezni, minél gyakrabban engedélyezve a kommunikálást a hozzátartozókkal. Az intézetek vezetői kötelesek különböző társadalmi szervezetekkel, vallási szövetségekkel és minden olyan intézménnyel felvenni a kapcsolatot, amely segítheti a reszocializációt. Az elítéltnak joga van levelezni a külvilággal, ezt fegyelmi úton megvonni tőle nem lehet. Az elítéltek bizonyos kategóriáinál a levélcenzúra el is törölhető. Az elítéltek a legközelebbi hozzátartozóikkal telefonon is érintkezhetnek. Engedélyezik a látogatások különféle formáit, például ha az elítélt fogházba kerül és dolgozik, akkor szabadnapján kaphat akár 24 órás eltávozást is. A fogvatartottak mindennemű korlátozás nélkül írhatnak leveleket, terjeszthetnek elő kérelmeket, panaszokat állami intézményekhez és szervezetekhez. A bv-intézet parancsnoka havonta legalább egyszer köteles vizitet tartani az összes olyan helyiségben, ahol elítéltek tartózkodnak vagy dolgoznak. Az intézetek vezetősége köteles gyűlést tartani az elítélteknek, hogy rendszeresen megbeszélhesse velük a problémákat.

5. Az elhelyezés jobbítása érdekében meghatároztuk a zárkák méretét. A szabályzat egy elítéltre 3 m²-t ír elő, a férfiaknál 4 m²-t. Naponta 60 perces sétát mindenki számára biztosítani kell. Az elítélt 5 kg-os élelmiszercsomagot kaphat fokozattól függő gyakorisággal. A körülmények javítását szolgálja a jó munkáért járó anyagi ösztönzés is. A norma feletti teljesítményért kiutalt összeget az elítélt levonások nélkül kapja meg. A nem normában dolgozók a kiemelkedő teljesítményükért – fokozattól függően – akár 20%-os prémiumot is kaphatnak.

6. Az elítéltet alaposan fel kell készíteni a szabad életre a feltételes vagy tényleges szabadulása előtt. E célból a hosszabb időre elítélteket három év letöltése után, hat hónappal a feltételes szabadlábra helyezés, vagy egy évvel az ítélet kitöltése előtt nyitott intézetbe lehet küldeni. Az elítélt szabadulásakor általában megfelelő pénzüsszeggel rendelkezik, ezt tőle elvenni nem lehet. Ha viszont nincs pénze vagy ruhája, ellátásáról az intézetnek kell gondoskodnia. Ha nincs pl. személyazonossági okmánya, azt is az intézet köteles beszerezni számára.

7. Jó, ha a bv-intézetek vezetése igyekszik rugalmasan reagálni a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása feltételeinek változásaira. A parancsnok bár mikor eltérhet az előírásoktól, ha ezzel nem sérti a fogvatartott jogait és nem sújtja többletterheléssel az elítéltet. Számos lehetőség kínálkozik különféle nevelési kísérletekre, melyek javíthatják a büntetésvégrehajtási munka hatékonyságát. A változások bevezetése során tisztában voltunk vele, hogy ezek szükségesek, ugyanakkor lehetséges verziók a büntetésvégrehajtás törvényes keretein belül. A törvénnyel összefüggő korlátozások nem teszik lehetővé a büntetésvégrehajtás olyan modelljének bevezetését, amely teljes mértékben összhangban áll a modern világtendenciákkal. A lengyel bv-struktúrában jelentős probléma a megfelelő anyagi eszközök hiánya, valamint a személyi állomány alacsony létszáma és képzettségének nem kielégítő volta.

A büntetésvégrehajtási rendszer várható módosulása

1. Törvényben kell rögzíteni az elítéltek jogait és kötelezettségeit.
2. Erősíteni kell a büntetésvégrehajtási bíróságok szerepét. A büntetésvégrehajtási bíróknak kulcsszerepet kell játszaniuk az elítéltek alanyi jogainak biztosításában, többek közt a korlátozások feloldásában és a jogsértések orvoslásában.
3. Egyszerűsíteni kell a szigor csökkentése révén az elítéltek klasszifikációjának rendszerét. A feltételek szerinti differenciálást magára az intézetre kell bízni, attól függően, hogy a fogvatartottat milyen típusú (zárt, félig nyitott, illetve nyitott) intézetbe helyezik. Az intézeteken belül pedig olyan nevelési csoportokat kellene kialakítani, amelyek jobban figyelembe vennék az elítélt szubjektumát és devianciájának fokát.
4. A hatásos nevelés érdekében nagyobb kedvezményeket kell bevezetni, pl. hétnapos egyéni eltávozást az intézet területéről, kétnapos intézeten kívüli látogatást a hétvégeken, végül a munkáltatáshoz kötött szabadságolás intézményének bevezetését eltávozással, stb.
5. Az elítéltek munkavégzésével kapcsolatban is változtatni kell néhány dolgon. A munkahelyi jutalmak terheljék az intézet költségvetését, az intézetben töltött idő minősüljön munkaviszonynak, és ebből eredően járjon nyugdíj, illetve táppénz az elítélteknek. Baleset vagy munkavégzéssel összefüggő betegség esetén pedig ismerjék el kártérítésre való jogosultságát.
6. A fenytések közül törölni kell azokat a büntetéseket, amelyek károsan hatnak a nevelők munkájára, ilyen pl. a családtagokkal való találkozás megvonása, illetve ritkítása.
7. A racionális büntetésvégrehajtás érdekében jobban meg kell ismerni a az elítélt személyiséget. E célból megfelelő kivizsgáló rendszert kell létrehozni, amely már az előzetes letartóztatás időszakában foglalkozna a gyanúsítottal. Hisz a személyiségvonások felderítésének eredményeire kell a reszocializációs eszközök megválasztását alapozni.

Lelkiismereti és vallásszabadsági problémák

Bár a lengyel társadalomban viharos szenvedélyeket kavart, eddig mellékes probléma volt a büntetésvégrehajtási munkában az elítéltek lelkiismereti és vallásszabadságának garantálása. 1981-ben az elítéltek – kizárólag a katolikusok – csak néhány nagyobb intézetben gyakorolhatták a hitüket, vehettek részt különféle istentiszteleteken. A más vallású fogvatartottak, ha ez a többi zárvatárs érdekeit nem sértette, egyénileg gyakorolhatták vallásukat hozzájutva a szükséges eszközökhöz.

Az igazságügy-miniszter 1981-ben új rendeletet adott ki a vallásgyakorlat és vallási szolgáltatások tárgyában. A bv-intézetekben, a gyűjtőfogdákon és szocializációs központokban miséket tartottak az elítéltek számára, továbbá egyéni vallási szolgáltatásokban (pl. gyónás, áldozás) is részesülhettek ezek után a fogvatartottak, és a rádióból sugárzott előadásokat is hallgathatták. Az előzetes letartóztatottak csak a bíróság vagy az ügyészség engedélyével részesülhetnek ezekben a szolgáltatásokban, és hallgathatják a vasárnapi misét.

Az intézet parancsnoka szerződést köt a káplánnal, aki a misét ingyen vezeti. A káplánt az illetékes területi püspök választja ki. Nemrég a lengyel

börtönökben még korlátozták a vallásgyakorlatok számát. Különösen a nyolcvanas évek elején, amikor az állam és az egyház viszonya még rendezetlen volt, amikor egyes papok felforgató, sőt egyenesen terrorista elemeket is támogatnak. Ez a helyzet a politikai változások hatására fokozatosan javult. Kezdjük értékelni a vallás hatását az elítéltek nevelésében, valamint jobban figyelembe vesszük az alkotmány vallásra vonatkozó rendelkezéseit. Az Országos Parancsnokság igazgatója kiadott egy utasítást az elítéltek vallásgyakorlásával kapcsolatban. Ez kimondja, hogy minden elítéltnak – függetlenül attól, hogy hol tölti büntetését, – joga van részt venni misén. Ez a jog nem jutalom. De büntetni sem lehet az elítéltet azzal, hogy nem vehet részt egyházi szertartáson.

Az egységparancsnokok kötelesek megfelelő létszámú káplánnal szerződést kötni, hogy a misék celebrálásában ne legyen fennakadás (pl. ha az egyik káplán szabadságra megy, vagy megbetegszik). A színhelyeket úgy kell kialakítani, hogy senkinek ne sértsék meg vallásos érzését. Minden elítéltnak joga van a bibliához, és előfizethet különböző vallásos folyóiratokra.

A káplánok felkereshetik zárkáikban az elítélteket, lelki és vallási támaszt nyújthatnak nekik. Ténykedésüket a szertartásoknál ministránsok, apácák és világi személyek is segítik, ha az intézet parancsnoka ezt jóváhagyja. A legnagyobb lehetőségeik a katolikusoknak vannak, mivel ez a legelterjedtebb vallás Lengyelországban.

A másik, jogait követelő vallási csoport: a Jehova tanúi. Lengyelországban ezt a szektát államilag nem ismerik el, mivel hívei elutasítják az alkotmányban foglalt honvédelmi kötelezettséget. Ugyanakkor a minisztérium véleménye szerint egyetlen állampolgár szabad vallásgyakorlását sem illő akadályozni. Így a Jehova tanúi hetenként háromszor az intézet területén közösen olvashatják a bibliát és folyóirataikat, vallási ünnepeiket csoportosan is megtarthatják. A szekta képviselői meglátogathatják hittestvéreiket a bv-intézetekben, vallásos tapasztalatcseréket és egyéb foglalkozásokat rendezhetnek.

Előadásomban csak néhány problémát és tendenciát vázoltam a lengyel büntetésvégrehajtás javító-nevelő munkájával kapcsolatban. Ismerve a jelenlevő országok nevelési rendszereit, tudom, hogy problémáink közül ők már sokat megoldottak. Nem tagadom, hogy a reform bevezetésekor kamatoztattuk külföldi tapasztalatainkat is. De nyilván vannak a mi rendszerünkben is olyan megoldások, melyek hasznosíthatók más országokban, és ezért talán érdeklik a kollégákat. Ugy gondolom, az ilyen találkozók fontos fórumai a tapasztalatcserének, tehát megszervezésükről a jövőben sem mondhatunk le.

Ribarcik, Jerzy

A nevelőmunka problémái a szovjet bv-intézetekben

A peresztrojka szükségszerűen kiváltotta a társadalom életének sokoldalú, mély és kritikus elemzését. Ennek során különös figyelmet fordítottunk azokra a problémákra, amelyek összefüggnek a személyiség alakulásával, hiszen a peresztrojka legfontosabb szereplője maga az ember.

A peresztrojka arra készítetett bennünket, hogy új nézőpontból tekintsük át a személyiség sokoldalú fejlődésének lehetőségét biztosító számos bevett formát és módszert. Megbízható garanciát jelent e munkában a 19. össz-szövetségi pártkonferencia azon határozatainak megvalósítása, amelyek a jogállam kialakításáról szólnak, amelyek biztosítják a személyiség jogvédelmét, elősegítve az állampolgári felelősség növekedését mind a munkahelyi kollektívákban, mind az állam és a társadalom előtt.

A bűnözés alakulása talán egyike a legérzékenyebb szociális barométernek, mely a társadalomban fellépő negatív jelenségeket regisztrálja. A demokrácia kiszélesedésének mai körülményei között, a nyíltság időszakában sokra tartják a szovjet emberek a jogrendet védő szervek tevékenységét az előttük álló feladatok megoldásában.

A javító-nevelő munka rendszere a szocialista társadalom létrejöttének folyamatában a jogrendvédelmi tevékenység sajátos szektoraként alakult ki, együtt más szociális-társadalmi intézményekkel. A javító-nevelő munka egyébiránt sokoldalú tevékenység, amelyben államjogi, szociális-társadalmi, gazdasági, erkölcsi-humanitárius és egyéb kérdések kapcsolódnak össze. A jogsértők reszocializációja szempontjából valamennyi állami és társadalmi szervezet érdekei egybeesnek.

A köztörvényes jelenségek ellen folytatott harc továbbra is rendkívül fontos és időszerű, joggal foglalkoztatja társadalmunkat. Komoly gondokat okoz az állami, társadalmi és személyi tulajdon megkárosításának növekedése, a csúszópénzek gyakorlatának terjedése, egy sor helyen az erőszak minősített eseteinek alkalmazása, a fiatalok bűnözés emelkedése, a visszaesők számának gyarapodása, a társadalomellenes, elődsdi életmód elharapódzása.

Meg kell említeni, hogy az állam azon törekvése, miszerint tovább akarja humanizálni a büntetésvégrehajtást, bonyolultabbá tette a köztörvényes elítéltek elhelyezését a bv-intézetekben. Ma már a javító-nevelő munkával történő ráhatás régi formáit és módszereit nem lehet alkalmazni; hisz még a közelmúltban is rosszul mérték fel a gyakorlati feladatok prioritásait az ilyen intézményekben, vagy ha nem, akkor meg nem tudták őket érvényesíteni.

Ez mindenekelőtt az egyéni nevelőmunka lélektani-pedagógiai módszereinek újragondolását követelte meg, különös tekintettel arra a tényre, hogy új kategóriájú, szervezett bűnözésben résztvevő elítéltek jelentek meg a színen, újjáélesztve az alvilág különféle hagyományait. E változások megkívánják az

elítéltek átnevelésének céljaira fordított eszközrendszer tökéletesítését azt, hogy a büntetésvégrehajtás rendszerét új tartalommal töltsük meg, hogy állandóan keressük a racionálisabb megoldások felé vezető utakat, annak a lenini tételnek a szellemében, hogy a börtönöket átnevelő intézményekkel kell felváltani.

A peresztrojka fő iránya a szocialista humanizmus, az igazságosság, a büntető eszközökkel való takarékoskodás, a meggyőzés és a kényszerítés párhuzamos alkalmazása, a beláttatás módszereinek kibővítése. Ugyancsak ide sorolható a társadalom széles körű bevonása a javító-nevelő folyamatba. Ez idő tájt a javító-nevelő munkát végző intézmények nevelő tevékenységének kulcsfontosságú kérdése a kádérkérdés, azaz a szakember-utánpótlás biztosítása. Az utóbbi időben hozott intézkedések némiképp javították e területen a kádermunkát. Növekedtek a követelmények a büntetésvégrehajtási intézetekben dolgozó munkatáruk szakmai színvonalát illetően.

A bűnözők körében végzett munka, az világgal való permanens kapcsolat és mentalitásbeli küzdelem nem múlik el nyomtalanul, nem ritkán a munkatársakat is deformálja. Ezért azok erkölcsi tartásának megszilárdítása, szakmai, elméleti és kulturális szintjének emelése a javító-nevelő rendszer állandó gondja. Amikor a sajtó állandóan terítéken tartja a sztalini idők törvénytelenégeit és ebben a légerek dicstelen szerepét, akkor nagyon fontos, hogy a javító-nevelő intézetek személyi állománya ne adjon ürügyet a jelen és a múlt egybemosására.

Napjainkban megnyíltak a javító-nevelő intézmények kapui az elítéltek rokonai, a munkáskollektívák és a társadalom képviselői előtt. Így ezeknek az embereknek és szervezeteknek módjukban áll megismerni az intézetek falain belül zajló élet körülményeit, s ez úgy tűnik, pozitívan hat a jogsértők megjavításának és átnevelésének folyamatára.

Jelenleg birtokunkban van az az anyagi-műszaki bázis, amely elengedhetetlen feltétele a nevelőmunka megreformálásának. Minden telepen van klubhelyiség, a politikai nevelőmunkához külön termeket bocsátunk a körletek rendelkezésére, és gyakorlatilag valamennyi épületrészben (kivéve a különleges rendeltetésű szigorított tábortokat és börtönöket) van televízió. Természetesen mindenütt van rádiókészülék, a könyvtárakban pedig megfelelő mennyiségű könyvállomány. Ám ezeket az eszközöket ésszerűen kell felhasználni a nevelés során, ez valamennyi nevelői kollektíva halaszthatatlan feladata, mely összefügg az intézetek személyi állományának meghirdetett professzionalizmusával.

Az utóbbi években nőtt az intézetekben folyó tevékenység hatékonysági mutatója, jelezve, az ún. átnevelési folyamat minőségének, valamint az elítéltek magatartásának javulását. A javító-nevelő munka továbbfejlesztése elképzelhetetlen a csoportstruktúrák tökéletesítése nélkül. A körleteken kialakított csoportrendszer harmincéves fennállása alatt bebizonyította életképességét, azt, hogy sikeres szervezeti formája a javító-nevelő munkának. Ennek keretei közt jöttek létre és fejlődtek – a makarenkói elmélet alapján – tovább az elítéltek kollektívái, alakult ki a munkára nevelés rendszere, a nehezen kezelhető fogvatartottak feletti egyéni védnökség, azaz a védnöki hálózat, végül valamennyi szolgálat erőfeszítéseinek összpontosításaképp a körletekben levő csoportok pozitív befolyásolása, és egyéb hasznos kezdeményezések.

Napjainkban a legfontosabb feladat a csoportmunka tartalmi vonatkozásainak fejlesztése. A gyakorlat arról tanúskodik, hogy határtalan lehetőségekkel és tartalékokkal rendelkezünk ezen a téren. Az utóbbi időben kiszélesítettük az intézetekben folyó javító-nevelő munka módszereit, hogy megteremt-

sük az elítéltekre gyakorolt hatás komplex lélektani-pedagógiai rendszerét. Ennek alapja a tudományos megközelítés, lényege pedig a személyiség, illetve a személyiség megváltoztatására ható tényezők tanulmányozása.

vagyis az elkülönített körletben meg kell figyelni az újonnan érkezett elítélteket, kiválasztva az esetleges agresszivitás potenciális vezetőit, feltárva a kiegyensúlyozatlanság és ingerlékenység mértékét, megelőzve így bizonyos konfliktusokat. Az elkülönítőben a fogvatartottakat pszichológiailag is fel lehet készíteni a körletcsoportokba történő beilleszkedésre. Az elítélteket itt nemcsak tájékoztatni kell a belső szabályokról, informálni kell őket jogaikról és kötelezettségeikről, hanem meg kell határozni a javulást elősegítő intézkedéseket és fel kell számolni a javító-nevelő munka hatását gátló lélektani akadályokat. Az elkülönítőben tartózkodó személyekről jellemzést kell készíteni.

E rendszerben fontos szerep jut olyan magatartási és tevékenységi normák kialakításának, amely számot vet a pszichikum tudatalatti részének hatóerejével csakúgy, mint az elítélt önnevelésében rejlő lehetőséggel. A konkrét jogsértő konkrét köréhez címzett ráhatás, az elítéltek pszichológiai-pedagógiai elesettségének számbavétele, az egyes személyek jellemének feltárása, az elítéltek közötti kapcsolatok feltérképezése, mindezen mozzanatok befolyása a javító-nevelő intézet légkörére – ma még nem kap kellő nyomatékot.

Az intézetek tevékenységében az egyéni nevelőmunka területén való lemaradás következtében sok a megoldatlan probléma. Nem mondhatjuk, hogy a szükséges módszertani ajánlások, szervezési eszközök hiánya miatt. Ezek rendelkezésre állnak mind a minősítő időszak alatt, mind a fogvatartott önnevelésének periódusában. Ha helyesen, ha nem formálisan szervezzük meg az egyéni nevelőmunkát, akkor óriási hatással lehetünk az egyén gondolkodására, meggyőzhetjük őt az önnevelés szükségességéről. Hisz önfegyelmzés nélkül – mondja Szuhomlinszkij – nincs igazi nevelés, viszont ha megfelelő mennyiségű és színvonalú ismeretanyagot biztosítunk az egyén számára, akkor az ellent tud állni idegen behatásoknak.

A javító-nevelő munka során, az intézkedések komplex rendszere révén arra törekszünk, hogy tudatosítsuk a bűncselekmények társadalomellenes voltát az elítéltekben, és így meggyőzzük őt arról, hogy figyelembe kell vennie a szocialista erkölcs normáit, be kell tartania a törvény előírásait, hisz minden ember – így ő is – saját sorsának kovácsa. Az ilyenfajta meggyőzésnek a napi munkában központi szerepet kell kapnia. Ehhez garantálni kell a büntetésvégrehajtás differenciáltságát és egyénekre szabott jellegét. Tekintettel kell lenni a fogvatartottak személyiségjegyeire és életszemléletére.

Célszerű létrehozni az elítéltek magatartásának függvényében még egyazon intézet keretei között is az elszigetelés különböző fokozatait. Bizottságok sora foglalkozik e kérdéssel, melyek emellett még azt is meghatározzák, milyen intézkedéseket fogantosszon majd a szolgálat a rendzavarókkal szemben – közvetlenül a körleten. Ha a fogvatartott az intézet igazgatása által felállított törvényes követelményeket rosszhiszeműen és rendszeresen megszegi, akkor átirányítják a nehezen nevelhető elkülönített csoportjába. Ha ez az intézkedés sem érné el a célját, akkor a csoportnevelők tanácsának határozata alapján az elítélt büntető elkülönítőbe vagy magánzárkába kerülne. A felsorolt elgondolások jogi megerősítése még várat magára.

Égésében véve a nevelőmunka minőségi átalakítása, különösen az egyéni nevelőmunkaé, állandóan megköveteli a pszichológiai szempontok jelenlétét, a javító-nevelő munka legfőbb eszközeinek alkalmazását, a pedagógiai irányult-

ság erősítését. A törvényalkotásban csak a politikai nevelőmunka számára határoztak meg célfeladatokat. Kutatóink ugyanakkor a gyakorlati szakemberek aktív támogatása mellett gyakran felvetik a bv-intézetekben létesítendő laboratóriumok, illetve pszichológiai szolgálatok kérdését. Erre azért lenne szükség, mert így a pszichikailag károsodott elítéltek körében növelhetnénk munkánk hatékonyságát. A szakemberek időszerű és megfontolt javaslataikkal (az elítéltek jellemvonásainak feltárásával, munkavégzési lehetőségeik meghatározásával stb.) támogatni tudnák a nevelőmunka megtervezését.

A javító-nevelő intézkedések rendszerében az elítéltek munkára nevelése elsőrendű fontosságú, hisz egyike a kollektív ráhatás eszközeinek. Ezért okoznak komoly gondokat a munkaszervezés hiányosságai. Biztosítani kell tehát a termelőmunkával való foglalkoztatást, garantálni kell a munkafegyelmet, meg kell kívánni a bűnelkövetés következtében beállott károk megtérítését, végezéssel pedig ki kell egyenlíteni a tartásdíjakat.

Az utóbbi években jelentős változások mentek végbe a bv-intézetek termelési szférájában. A tudományos-műszaki haladás az intézeteket sem kerülte el, a munkafolyamatok során a kialakult kapcsolatok jellege alaposan megváltozott: mostanság sűrűn alkalmazzuk a munkaszervezés hatékony formáit, pl. a brigádformát. Ez – az eredményesség ösztönzése kapcsán – sok intézetben meghonosodott.

A munkakollektívák tevékenységének értékelésekor nemcsak a gazdasági mutatókat elemezzük, hisz azok nyilvánvalóak, hanem pl. a brigád személyiségformáló mikroklímáját, továbbá azokat a pszichológiai és morális kapcsolatokat, amelyek befolyást gyakorolnak az elítéltek magatartására és átnevelésük kimenetelére. E megközelítés teszi lehetővé, hogy még gyakrabban használjuk ki a munkaversenyek adta lehetőségek kollektív és egyéni formáit.

Ma a kutatók és a gyakorlati szakemberek körében egyaránt élénk vita folyik a javító-nevelő munka társadalmisításával összefüggő kérdésekről. Ezek közül a legfontosabb:

– *az elítélt azon joga, hogy szabadon válassza meg munkája jellegét és szakmai irányítását.* Természetesen csak azok, akik tisztességgel kívánnak dolgozni. A magas szakmai képzettségű elítéltek számára lehetővé kell tenni, hogy speciális tervezőirodákban (pl. mérnöki beosztásban) dolgozhassanak, és engedélyezni kell nekik a munkaidőn túli munkavégzést.

– *a munkában töltött napok kötelező nyilvántartása.* A jó magatartást tanúsító elítéltek tevékenységét a bv-intézetekben munkaviszonyként kell kezelni.

– *a munkakollektívák stabilitásának garantálása az üzemekben.* A brigádokban és különböző csoportokban kedvezményekhez kell juttatni a rendszeres munkavégzőket, ha ugyanabban a kollektívában hatékonyan dolgoznak. Ha a termelés érdeke azt követeli meg, hogy valakit más munkára irányítsanak át, kompenzálni kell valamivel ezeket az embereket.

– *pontosan meg kell határozni az elítélt béréből levonandó ellátási költséget.* Ha a fogvatartott büntetésének letöltése során nem keresi meg eltartásának költségeit, akkor törvényben kell szabályozni azoknak az összegeknek a későbbi behajtását, amelyek őt szabadulásakor adósságként terhelik.

Ezek a kérdések bár további elemzést és tudományos megalapozást követelnek, pusztán felvetésük is a nevelői szándék megnyilvánulása, amely azon alapszik, hogy tudatosítani kell az elítéltekben: saját javulásának előmozdítása egyben a népgazdasági feladatok megoldásához való hozzájárulás. Természe-

sen ne csak a munkahelyeken történjen meg e gondolat tudatosítása, hanem a javító-nevelő ráhatás egészében is.

Ismeretes, hogy a javító-nevelő intézetekben bizonyos ideológiai ellentmondások élesen kiütözköznek. Érzékeljük az ideológiai munka hiányosságait a jogsértők túlnyomó többségének eszmei-politikai és morális károsodásában. Többségükből hiányzik az érdeklődés a társadalmilag hasznos gyakorlati tevékenység iránt. Ezért az intézeti rendszer keretei között végzett ideológiai tevékenységnek szorosan kell kapcsolódnia a szociális gyakorlathoz, támaszkodnia kell a nemzetközi és a belső társadalmi élet pontosan felmért realitásaira.

Az utóbbi időben a fogvatartottak körében végzett eszmei-politikai nevelés hagyományosan kialakult formáival (előadások, politikai tájékoztatók, illetve foglalkozások) párhuzamosan sikerrel alkalmaznak új formákat is az intézetek. Ezek közé sorolható a politikai szótár fogalmainak értelmezése, a társadalom-politikai folyóiratokkal való ismerkedés, politikai viták és kerekasztal-beszélgetések szervezése különféle témákban, és így tovább. Ugy tűnik, ezekben az újszerű formákban végzett politikai propaganda hatásosabb, hatékonyabb. Az elítéltek többségében érdeklődést keltenek a politikai tanulmányok az önképzés iránt, azaz minden téren növelik aktivitásukat. Természetesen még sok problémát kell megoldanunk. Például pontosan meg kell határozni az elítéltek oktatásának szervezeti struktúráját, mert a fogvatartottak körében végzett felmérések az elítéltek politikai és jogi ismereteinek igen alacsony szintjét jelzik vissza.

A politikai nevelés színvonalának növelését szolgálják az elítéltek számára nagy példányszámban kiadott újságok. Ezek szerzői zömmel elítéltek. De írnak ezekbe a lapokba komoly tudósok, jelentős állami és társadalmi szervek képviselői is. A börtönújságok hasábjain gyakran folyik vita azokról a problémákról, amelyek összefüggnek az intézetek életével vagy a nevelői gyakorlat tökéletesítésével.

A demokrácia és a nyíltság jegyében elfogadottá vált, hogy az elítéltek meghatározott esetekben bírálattal illethetik az intézet vezetését. Sajnos ezekre a kritikákra ritkán reagálnak tárgyyszerű, operatív módon, gyakori az elutasítás, sokszor marad válasz nélkül egy-egy éles hozzászólás. E téren is szükség van tehát a peresztrojkára. Persze az is megtörténik nemegyszer, hogy a szerzők az erkölcsi züllés, a személyiségtorzulás okait nem tárják fel. Kiszínezik a bűncselekményt, a körülmények áldozatának tüntetik fel a bűnöst, és a tolvajlás romantikájára helyezik a hangsúlyt.

A demokratikus kezdeményezések bevezetése az intézetekben megköveteli az elítéltkollektívák és önszerveződések pontos jogi státuszának meghatározását, valamint kritikai elemzését. Jelenleg a büntetés letöltése, annak rendje és körülményei nem hatnak elég ösztönzően a mindennapi élet (a munka és a szabadidő) megszervezésének legfontosabb kérdéseire. A túlzott és felesleges ügyrendi szabályozás megfosztja az elítélteket – az intézeti élet minden területén – az önálló gondolkodás képességétől. A körletek áttérése önelszámolásra, a brigádmunka meghonosodása viszont megkívánja az elítéltek munkajogi és egyéb védelmét. Az elítéltkollektívák tanácsait, a fogvatartottak öngazgatási szerveit meghatározott jogosítványokkal kell felruházni. Számos javító-nevelő intézet folytat ilyen irányú kísérleteket.

A javító-nevelő munka megszervezése szempontjából különösen fontos az elítélt általános műveltségi és szakmai-műszaki oktatásának kérdése. Szándékunkban áll a felnőtt fogvatartottak kötelező nyolcosztályos oktatásának a

bevezetése, valamint a középfokú, szakközépiskolai és felsőfokú képzés önkéntes megszerzésének támogatása pl. levelező tagozatok segítségével. Célul tűztük ki az elítéltek folyamatos szakmai-műszaki képzésének és továbbképzésének megteremtését, amely lehetővé teszi, hogy az elítéltek magasan kvalifikált munkát végezzenek a büntetésvégrehajtási intézetekben, sőt szabadulások követően is.

Sajnos máig időszerűek a szabadulókkal kapcsolatos elhelyezési és lakás-gondok. Évente több mint 10 000 volt elítélt nem tudja megoldani lakáshelyzetét, nem tud bejelentkezni sehová. A bv-intézetekben folyó nevelőmunka ma arra irányul, hogy az elítéltek szociálisan hasznos kapcsolatait minél szélesebb körben sikerüljön megőrizni, hiszen a gyakorlat azt bizonyítja, hogy nem lehet felszámolni a visszaeső bűnözést, ha nem hozzuk létre a nevelőmunka irányításának optimális struktúráját, ha nem biztosítunk az intézetekből szabadulók számára valamiféle lakáslehetőséget.

Az utóbbi időben némileg sikerült segíteni azokon az idős, rokkant embereken, akik szociálisan hasznosítható kapcsolataikat elvesztették. Határozat született elhelyezésükre – a Szociális Ügyek Minisztériumának intézményi rendszerén belül – speciális internátusok létrehozataláról. Vizsgáljuk azt a kérdést is, miképp lehet a szabadságvesztés-büntetésre ítélt lakásait megőrizni, vagy ennek hiányában őket ilyen téren kompenzálni. Megszüntetjük a munkásszállókra való felvételnél az életkori korlátokat, felfüggesztjük a letelepedési, bejelentkezési tilalmakat, a katonai szolgálat alóli felmentést, és csökkentjük a büntetett előéletből eredő adminisztratív nehézségeket.

A kormány megbízásából az érdekelt minisztériumok és hatóságok – a társadalom széles körű bevonásával – intézkedési tervet dolgoztak ki a szabadulók megsegítésére, vagyis elhelyezésére, lakáshoz juttatására. Feltételezzük, hogy a nevelőpolitika következetesen megvalósítandó új irányvonala jelentősen javítja majd a szabadulók elhelyezkedési esélyeit az állami, gazdasági és társadalmi szervek által időben nyújtott támogatás útján.

Igyekeztem röviden összefoglalni annak a koncepciónak a fő elemeit, amelyet a büntetésvégrehajtás irányítása dolgozott ki és terjesztett a Belügyminisztérium vezetése elé. Külön elemzést érdemel a fiatalkorú elítéltek körében végzett munka. A strukturális változások keretében ez idő tájt adtuk át az átneveléssel foglalkozó munkacsoportokat a bűnmegelőzéssel foglalkozó, szolgálatnak. A kísérletileg kidolgozott új átnevelő kolóniák lehetővé teszik a büntetés letöltésének humanizálását, és az elítéltek pszichológiai-pedagógiai differenciálásával, valamint szociális-erkölcsi elesettségével párhuzamosan a körülmények optimalizálását. Az öngazgatás elemeinek meghonosítása, a társadalom részvételének kiszélesítése az elítéltek személyiségformálásában – javító-nevelő politikánk legfőbb irányelve.

A fiatalkorú elítéltek büntetésvégrehajtási körülményeinek humanizálása és optimalizálása gyökeresen eltér a felnőtt elkövetők számára rendszeresített javító-nevelő intézetek gyakorlatától. A fiatalkorúak átnevelő kolóniáinak keretében speciális elkülönítőket hozunk létre; ezeket sajátos nevelői intézményeknek tekintjük, melyeknek feladata a megelőző funkción túl a serdülők szocializációjának előmozdítása. A fiatalkorúakat illetően konkrét terveink vannak a büntetésvégrehajtás rendjének és körülményeinek enyhítésére, előirányoztuk pl. az elítélt fogvatartásának könnyítését, javulása mértékében. A büntetés utolsó szakaszában igyekszünk a serdülő létfeltételeit a szabad élet körülményeihez igazítani.

**A 30. ÉVFORDULÓ EMLÉKÉRE
RENDEZETT KONFERENCIA
- szekcióüléseinek anyaga -**

A bv-nevelés történeti és jogi kérdései

(a konferencia I. szekciójának előadásairól)

A büntetésvégrehajtási nevelés történeti és jogi kérdéseinek tárgykörében hat kiselőadás hangzott el. Az elsőt *dr. Mészáros József* nyugállományba vonult ezredes tartotta a nevelési szolgálat létrejöttének körülményeiről. Elmondta, hogy az ötvenes évek végén maga is aktív részese volt a nevelési szolgálat megszervezésének. Ezt az 1957-es konszolidáció tette lehetővé, mely a büntetőpolitikában is jelentős módosulásokkal járt együtt. Komoly erőfeszítések történtek a dolgozó osztályhelyzetű bűnelkövetők társadalomba való visszavezetése érdekében. Ekkor vált az őrzési, biztonsági és munkáltatási feladatokkal egyenrangú feladattá a fogvatartottak nevelése.

Először a 8/1959. BM-utasítás szabályozta az elítéltek nevelésének feladatait, majd a bv. országos parancsnok 32/1959. számú utasításában részletezte a teendőket. A rendelkezések szerint 80-100 fogvatartott került egy nevelőhöz, megszabták szabadidejük felhasználását, előírták a sport- és kulturális rendezvények megszervezését, az egyéni és a csoportos foglalkozások megtartását. A tapasztalatokat az elítélt „fejlődési lapján” kellett rögzíteni. A szabadulás előkészítése alapvetően lakás- és munkahelykeresésből állt. A személyi állomány többsége szívesen lépett erre az új útra, de néhányan tovább ragaszkodtak a régi struktúrához.

Az előzőekben vázoltak csupán a tennivalók egy részét képezték. A következő fontos lépés a nevelők kiválasztása, az oktatás megszervezése volt. 124 nevelőt a régiek, főleg a körletparancsnokok közül választottak ki. A Maglódi úti bv-iskolán hathetes turnusokban szervezték meg felkészítésüket. Az újonnan munkába állított nevelők tájékoztatását, tapasztalataik összegzését, a jó módszerek elterjesztését segítette a személyi állomány lapja, a Bv. Szemle, valamint az intézetekben rendezett konzultációk sora.

1960 elején a nevelési szolgálat irányítására hozták létre az Országos Parancsnokság nevelési osztályát, ezen belül az instruktori és a sajtó alosztályt. Az emberségesebb bánásmód, a kedvezmények kiszélesítése azzal járt, hogy az elítéltek egy részét sikerült partnerként bevonni a közös munkába. Ám a többszörös visszaesők között nehezebb volt az új módszerek kidolgozása. Sajnos a régi beidegződések és a „majd mi megmutatjuk” ósdi-szemlélet alapján fennmaradt a kötelező zárkarendszer, a legsúlyosabb fokozatúaknál a körleten való fal felé fordulás követelménye, végezetül az elítélt kopaszra nyírásának módszere.

A hatvanas évek elején az ország javuló társadalmi-gazdasági helyzete sokat segített a szemléletváltásban. Új lendületet adott a fejlődésnek, hogy a büntetésvégrehajtás szabályozását tartalmazó belső utasítások helyett nyílt, törvényi szintű jogszabály lépett hatályba. Az MSZMP Politikai Bizottságának 1965. évi határozata magas szintű jogszabály megalkotását írta elő. Ennek eredményeként bocsátották ki az 1966. évi 21. számú törvényerejű rendeletet, és az új Bv-szabályzatot.

A nevelési szolgálat megszervezésének 30. évfordulójáról visszatekintve megállapítható, hogy helyes volt a büntetésvégrehajtási munka új céllal, feladattal és módszerekkel való feltöltése. A magyar büntetésvégrehajtás kilépett elszigeteltségéből, hozzáfogott az európai szintű felzárkózáshoz, megszűnt a szabályozás titkossága, az elítélt személyisége vált a munka központjává. A büntetésvégrehajtási testület elismerte a nevelőmunka fontosságát, és partner lett a közös felelősségben. Ezzel is magyarázható az a jelenség, hogy a nyitás, az elítéltek szabadabb mozgáslehetősége nem járt együtt a börtönök biztonságának csökkentésével, a munkafegyelem lazulásával.

Az előadó a továbbiakban az elkövetett hibákat ecsetelte. Például azt, hogy 1963-ig senki sem fordított kellő figyelmet a fiatalok bv-intézetének kialakítására, a fiatalok elítéltek nevelésének speciális tartalmi kérdéseire. Bár az 1958-as miniszteri utasítás előírta, nem sikerült elérni, hogy egy nevelőhöz csupán 80–100 elítélt tartozzék. Fogyatékoságként említette meg azt a tényt is, hogy az állami iskolai oktatás erőteljes szélesítése mellett a szakmára nevelés nem vált olyan fontossá, mint ahogy ezt az elítélt és a társadalom érdeke megkívánta volna.

Köztudott, hogy az első években két szempontból is jobb volt a helyzet. Egyrészt kevesebb adminisztrációs munkát kellett a nevelőknek elvégezniük, nagyobb volt a szó, a pedagógiai ráhatás értéke; másrészt többször látta a nevelő a hozzá tartozó elítéltet. Látta a zárkában, a beszélőn, a különböző rendezvényeken és a munkahelyeken. Egyszóval jobban ismerte neveltjeit.

Ma a nevelők többsége felsőfokú képesítéssel rendelkezik. Ez nem lebecsülendő tényező a harminc évvel ezelőtti állapotokhoz képest. Ugyanakkor a mai nevelőt sok felesleges kötöttség, formai elem köti. Az előadó azt kívánta zárszavában, hogy a mai nevelők ugyanolyan szeretettel, hivatástudattal és lelkesedéssel végezzék tevékenységüket, mint ahogy azt elődeik a ma már hőskornak számító ötvenes évek végén tették.

A második előadást *Hevényi Attila* főiskolai adjunktus tartotta a bv-pedagógia történetéről, és a továbbfejlesztésre tett javaslatokról. Az előadó bevezetőjében kiemelte, hogy a magyar bv-pedagógia története nem mutat folyamatos fejlődést. Leginkább egy sinus-görbével lehetne ábrázolni alakulását. Nyomatékosan leszögezte, hogy ma nem vagyunk az említett görbe csúcán, de a századfordulót, meg pl. az ötvenes évek egyes időszakait követően se voltunk a görbe mélypontján.

A korreferátum érezhetően a fiatalok nevelésére tette a hangsúlyt, amit az előadó azzal indokolt, hogy a fiataloknál, illetve a fiatal felnőtteknél alkalmazott nevelési módszerek és eszközök minimalizált, illetve a személyiségtől, a végrehajtási fokozattól és egyéb körülményektől függően specializált formában a felnőttkori elítélteknél is sikerrel alkalmazható.

A történeti visszatekintés nagy teret szentelt dr. Kármán Elemér munkásságának, különösen az 1915-ben általa felállított kriminálpedagógiai intézetnek. Az ötvenes évek büntetésvégrehajtási nevelőmunkáját felidézve, még ma is

követendő példaként emlegette azokat a kezdeményezéseket, amelyeket Sátoraljaújhelyen valósítottak meg a fiatalokú elítéltekkel való foglalkozás során. Ezt követően felsorolta a bv-nevelés történetének kiemelkedő állomásait. Így az 1972-ben bevezetett bv-tisztképzést a Rendőrtiszti Főiskolán, illetve nevelőképzést a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán. Szólt az 1984-ben megszületett nevelésfejlesztési koncepcióról is.

A történeti áttekintés után azokat a körülményeket vázolta a hozzászóló, amelyek között napjaink büntetésvégrehajtási nevelőmunkája folyik. A hallgatóság valóságismeretére számítva inkább a negatívumokat taglalta, tehát azokat a tényezőket, amelyek hátráltatják a továbbfejlődést. Ilyen például: az egy nevelőre jutó fogvatartottak magas száma; a szerteágazó, és sok esetben pedagógiai felkészültséget nem igénylő adminisztrációs tevékenység; néhány büntetőjogi és bv-jogi szabály (a túlregulázott intézményrendszer, a fokozatok közötti különbség csekély volta stb.), mely gátolja az eredményes munkát. „Az aktuális helyzet bemutatásánál nem szabad megállnunk, keresni kell azokat a lehetőségeket, amelyek tovább javítják a nevelés hatékonyságát” – mondta az előadó.

Befejezésül pedig egy olyan fokozatos végrehajtási rendszert körvonalázott, amely a bv-nevelést, és a végső célt, a társadalomba való visszavezetést egyaránt segítené. Deák Ferencre hivatkozott, aki a korabeli börtönök egyike mellett sem foglalt állást, mondván, előbb kísérletekkel kell meggyőződni azok hatékonyságáról. E gondolat folytatásaként javasolta; végezzünk a felvázolt fokozatos rendszerrel egy-két intézetben kísérletet. Véleménye szerint ezt megtehetnők a mai jogi keretek között is.

A harmadik, élénk figyelmet kiváltó előadást *dr. Kövér Agnes* főhadnagy tartotta. Amíg a törvényi szintű jogszabályokban világosan kifejezésre jut a reszocializáció elmélete, addig – fejt ki – ugyanez az elmélet a gyakorlat felé haladó jogi szabályozás során elsikkadni látszik, és a mindennapi végrehajtás szférájában szerte is foszlik. A jogilag megfogalmazott szándék és cél színterei mögött tehát igen ellentétes irányú folyamat zajlik a valóságban. Ezt három gondolatsorral bizonyította az előadó.

Először: az egyes jogszabályi lépcsőfokok egymásnak és a tvr-ben szabott feladatnak is gyakorta ellentmondanak. Például: a jogszabály a nevelés célját a távlati értékű személyiségformálásban határozza meg, és csak ezután tűzi ki célként az intézet rendjének és biztonságának fenntartását (IM ut. 131. szakasz (1), (2) bek.). Ellentmondanak ennek a fenytésre és a jutalmazásra vonatkozó szabályok (Bv. Szab. 41. szakasz (1) bek. 42. szakasz. (2) bek.) is, amelyek egyértelműen az intézet rendjét és biztonságát preferálják a személyiségformálás általánosabb szempontjaival szemben. De ez a helyzet akkor is, amikor a jogszabály – az elítélt társadalomba való visszailleszkedését elősegítő – megfogalmazza, hogy a fogvatartott tartsa fenn, fejlessze tovább kedvező családi és munkahelyi kapcsolatait. (Bv. tvr. 40. szakasz (1) bek., Bv. Szab. 38. szakasz), ugyanakkor az intézet rendjének megsértéséért kiszabható fenyítési nemek épp a külvilággal való kapcsolat megvonásával büntetnek.

Másodszor: a horizontális jogi szabályozás szintje több helyütt is megfogalmazódott, hogy a nevelés nem csupán a nevelési szolgálat, hanem a szabadságvesztés-büntetés egész rendszerének a feladata (Bv. tvr. 38. szakasz, IM utasítás 138. szakasz (2) bek.). Ha azonban megvizsgáljuk azokat az előírásokat, amelyek közvetlenül nem a reszocializáció elérésének eszközét, a nevelést célozzák, hanem az intézmény működését, egyéb feladatainak és közbeeső – igazgatási, őrési, munkáltatási – céljainak rendszerét szabályozzák, akkor azt

találjuk, hogy ezek egyáltalán nem veszik figyelembe a különben sokat emlegetett egységes hatás elvét.

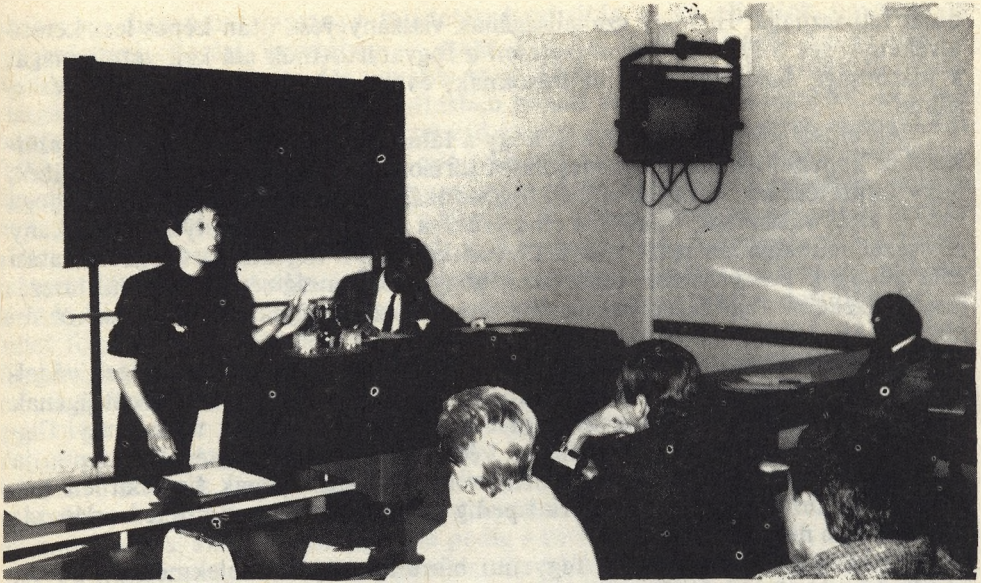
A szabadságvesztés-büntetés végrehajtására vonatkozó három törvényi szint egyike sem bontja le konkrétan az egységes nevelői hatásrendszer elvét az elítéltek őrzésének, munkáltatásának, anyagi-pénzügyi ellátásának szabályozásában; továbbá azt sem fogalmazzák meg, hogy az egyes szakterületek milyen tevékenysége, a tevékenységek milyen szelleme valósítja meg ezt az elvet. A szabályozás lényegében önálló kis rendszerként határozza körül az egyes szolgálati ágak tevékenységét, és hiányzik belőle a végrehajtás és a működés igazi vezérelve. Ezért sikkad el azután a társszolgálatok mindennapi tevékenységében a szabadságvesztés-büntetés reszocializációs feladata.

Harmadszor: a jogszabályok nem adnak elegendő és megfelelő minőségű iránymutatást az elítéltek reszocializációs nevelésének tartalmi kérdéseiben. Ez a szituáció attól se lesz jobb, hogy – tekintettel a nevelés absztrakt jellegére – a jogalkotók keretjogszabályt szándékoznak létrehozni. Hisz ez nem segít a felsorolások hiányosságán és véletlenszerűségén (Bv. tvr. 38. szakasz), de egy szélsőségesen leegyszerűsített, hamis és elavult személyiségkép alkalmazásán sem (lásd a Bv. Szab. 30. szakaszát a nevelés területéről!) A jogszabályok elnagyolt megfogalmazásai túl általános és túl sematikus célokat tűznek a nevelők elé. De amíg a tartalmi feladatokat nagyvonalú következetlenséggel rögzítik, addig az adminisztratív teendők megfogalmazásában pontosak és következetesek. (IM-utasítás 137. szakasz).

A nevelésre vonatkozó szabályok kellőképpen az elítéltek differenciálásában sem igazítanak el. A nevelés számára nem nyújt elegendő támpontot a Btk-ban és a tvr-ben definiált három végrehajtási fokozat, hiszen egy-egy fokozaton belül is – más-más problémára koncentrálo – speciális elítéltcsoportok vannak. A differenciálás és az osztályozás elengedhetetlen szerepe ellenére csupán két helyen merül fel a jogi szabályozás egész rendszerében. A Szabályzat 29. szakasza az elítélt személyiségét tekinti a differenciálás alapján, és kifejezi óhaját, hogy a fogvatartottakat ennek alapján kell csoportosítani. Ámbátor a csoport mibenlétét sem itt, sem másutt pontosabban, részletesebben nem rögzíti. Nem világosít fel az osztályozás módszereiről és szempontjairól sem. Ezért aztán az elítéltek csoportjait lényegében a munkáltatás szempontjai alakítják ki. A börtön mindennapi életében a zárkák összetételét a műszakbeosztás szerint szervezik, és a nevelési csoportok is így alakulnak ki. A munkaszervezés változó szempontjai miatt egy-egy elítélt más-más beosztásba kerül, s így évente akár öt-hat nevelő csoportjában is megfordul.

Az előadó mondanivalóját összegezve megállapította: a nevelési szabályok néha túl általánosak, néha pedig túl aprólékosan részleteznek bizonyos tevékenységeket. Megszívlelendő tény, hogy a részletes szabályozás sajnos a nevelés formái, adminisztratív oldalát jellemzi. És így lehetővé teszi, hogy eluralkodjék a nevelésben a formalizmus és a papírmunka. A konkrét pedagógiai feladatokat természetesen nem lehet jogszabályokban rögzíteni, de megengedhetetlen, hogy a nevelés feltételeit, intézményi garanciáit ne szabályozzák a lehető legkörülményesebb módon. Hasonlóan kell eljárni az elítéltek differenciálásával kapcsolatban is. A nevelő helyét, szerepét más területekhez való viszonyát pontosan körül kellene írni.

A negyedik előadást *dr. Vókó György* legfőbb ügyészégi ügyész tartotta az elítéltek jogi helyzete és a nevelés kapcsolatának kérdéseiről. Ezen belül különösen a nevelés nemzetközi egyezségokmányokba (konvenciókba) foglalt

Dolgozik az első szekció

előírásainak és a hazai szabályozásnak az összevetésével foglalkozott. Kifejtette, hogy az elítélt képzéshez való jogát a nyugati országok szabadságjognak tekintik, és ezért az Emberi Jogok Bizottsága az egyes kiképzési és továbbképzési programokban való részvételnek kedvezményes jelleget tulajdonít, ami aztán el is vonható a fogvatartotttól. A szabadidő felhasználásának joga részét képezi a személyiség szabad kibontakoztatásának, viszont nincs benne a konvenció által védett emberi jogok és alapszabadságok körében.

A külvilággal való írásbeli kapcsolattartás jogának integráns része a levelezőpartner szabad kiválasztása. Az Emberi Jogok Bizottsága a levelek számát és terjedelmét illetően messzemenő korlátozásokat enged meg. Jóváhagyja azon levelek visszatartását, amelyek valóban adatokat tartalmaznak, illetve a börtönviszonyokkal foglalkoznak. A levélváltást az intézet vezetője bizonyos feltételek megléte esetén bizonyos személyekkel megtilthatja. Hozzátartozóval csak akkor, ha a levélváltás az intézet biztonságát fenyegeti. Az Emberi Jogok Bizottsága nem ismeri el a feleségnek azt a jogát, hogy a bv-intézetben tett látogatása során férjével házaseletet éljen. A látogatók körét nagyjából a hozzátartozókra és a közelálló személyekre korlátozzák mindenütt. Távolabbi barát, ismerős látogatását csak akkor engedélyezik, ha az előmozdítja a letartóztatott kezelését, illetve beilleszkedését, és személyi jogi, illetve üzleti ügyét szolgálja. Olyanét persze, amelyet harmadik személy nem láthat el, és ami nem halasztható az elítélt szabadon bocsátása utáni időszakra.

A jogok és kötelességek meghatározásával a társadalomba való visszavezetés gondolatának kell dominálnia, ezen belül az elítélteknek joguk van olyan bánásmódra, amely erősíti felelősségérzetüket, önbecsülésüket és azt a belső tartást, amely révén önálló egzisztenciát alakíthatnak ki a jövőben törvénysértés nélkül. A világ legnagyobb részén joga van az elítéltnak arra, hogy hasznos munkát végezzen. Vagyis, hogy szaktudást szerezzen, illetve a meglévő szaktu-

dását felhasználja. Hisz így szabadságának visszanyerése után képes lesz kereső tevékenységet folytatni. Természetesen a fogvatartottnak alá kell vetnie magát a biztonsági, balesetelhárító előírásoknak, és megfelelő díjazásban kell részesülnie.

Az elítéltnak joga van arra is, hogy a támogatására alakult különböző szervezetek képviselőivel szoros kapcsolatot tartson fenn, különösen abból a célból, hogy büntetésének letöltése után utógondozásban részesítsék. Úgyszintén joga van – saját választása, önkéntes elhatározása alapján – bármelyik öntevékeny szervezet munkájában részt venni. Biztosítani kell a fogvatartott jogát oktatási célú anyagok beszerzésére, tehát arra, hogy a biztonság sérelme nélkül hozzájusson szellemi fejlődését elősegítő könyvekhez, újságokhoz, segédeszközök-höz.

A továbbiakban az előadó rátért az ENSZ egyik – a kisebbségek védelmére és megkülönböztetésük megakadályozására létrehozott – albizottságának 1978 szeptemberében tett javaslatára. Az „előzetes alapelvök valamennyi fogvatartott vagy bebörtönzött személy védelméről” előterjesztés II. 1. pontja leszögezi, hogy minden fogvatartottat emberi méltóságának tiszteletben tartásával kell kezelni. A 2. pont szerint pedig „emberi jogait semmiféle korlátozás vagy sérelem nem érheti”.

A 26. pont értelmében a fegyelmi büntetéssel járó cselekmények körét, az alkalmazható szankciókat, valamint a fegyelmi eljárás szabályait lehetőleg törvényben kell meghatározni. Határozottan fenn kell tartani a rendet és a fegyelmet, de nem szabad több megszorítást alkalmazni, mint ami ennek megővéséhez szükségeltetik. A 65. pont arra utal, ha a büntetés tartalma engedi, fel kell készíteni az elítéltet az önálló életre. Ehhez fel kell használni minden eszközt: szociális esettanulmányt, szakmai képzést, vallási gondozást, elhelyezési tanácsadást, valamint a test erősítésének és a jellem szilárdításának különböző módszereit – számításba véve a fogvatartott előéletét, temperamentumát és egyedi igényeit.

A 77. pont szerint gondoskodni kell arról, hogy minden elítélt aki hasznát látja, további nevelésben, esetleg vallásos oktatásban is részesüljön. Az írástudatlanok és a fiatal fogvatartottak oktatása: kötelező. Ha megoldható, akkor összhangba kell hozni az elítéltek oktatását az állami oktatási rendszerrel, hogy szabadulásuk után nehézség nélkül folytathassák tanulmányaikat. Garantálni kell minden intézetben a szórakozási és kulturális lehetőségeket. Az előadó hozzászólását azzal zárta, hogy a fogvatartott személy jogainak elismerése, illetve bővítése nem jelent engedékenységet, liberalizálást, hanem a visszailleszkedés hatékonyságát szolgálja. Tudjuk, hogy a közvélemény e gondolatnak ellenáll, de meg kell nyerni az embereket a haladás érdekében. Hivatásunk ezt követeli tőlünk, álljunk bár a büntető felelősségre vonás folyamatának bármely pontján.

Az ötödik előadást *dr. Cser Gyula* főiskolai adjunktus tartotta a kényszer és a gyógyítás sajátos helyzetéről, szerepéről. Röviden érintve a kóros elmeállapotúak kényszergyógykezelésének problémáját, kifejtette, hogy a betegségük miatt bűnösnek nem tekinthető személyek gyógykezelését lehetővé tevő büntetőjogi szabályozás tovább már nem terjeszkedhet, ezért egyéb jogi, illetve jogon kívüli eszközöket kell keresni a felmerülő kérdések megoldására. Természetesen ez éppúgy nem büntetésvégrehajtási feladat, mint a kóros elmeállapotuk miatt nem büntethető személyek kényszergyógykezelése.

Az alkoholisták kényszergyógykezeléséről szólva azt a problémát feszegette az előadó, hogy szükséges-e a gyógykezelés külön bírósági elrendelése, vagy

az orvosi diagnózis alapján a büntetésvégrehajtás — az elítéltek nevelése és egészségügyi ellátása keretében — maga köteles elvégezni azt. Az előadó ez utóbbi megoldásra szavaz. Ha ugyanis az elítélt befogadásakor a kötelező orvosi vizsgálat megerősíti az ítéleti értesítésben jelzett szenvedélybetegséget, akkor a büntetésvégrehajtás köteleességévé tehető ennek, valamint a következményeként fellépő járulékos betegségeknek a gyógykezelése. A feladat a büntetésvégrehajtási egészségügyi szabályok alapján amúgy is adott, teljesítése lehetséges, csupán nagyobb önállóság kívántatik. Ha a kérdést az elítélt oldaláról vizsgáljuk, akkor a bv. tvr. 47. §-ának (1) bekezdését kell megnéznünk, amely alapján a fogvatartott köteles magát alávetni a szükséges orvosi vizsgálatoknak és gyógykezelésnek. Noha a törvény szövegében szereplő szükséges kitétel definiálatlan, el lehet fogadni, hisz a járulékos betegségekre gond nélkül alkalmazható, az alkohol-függőségből való szabadulásnak pedig régóta érdemi része a személyiségkorrekció, a gyógyító nevelés. Mindezek viszont hosszabb ideje a büntetésvégrehajtási gyakorlat elemét képezik, bár a büntetőjog nem érdeklődik irántuk igazán. Az előadó a kényszergyógyításról szólva kitért az intézkedés nevében szereplő kényszer szóra is, mely egyrészt a büntetőjogi szabályozás tipikus jellemzője, másrészt arra a túlhaladott, ellenállást kiváltó módszerre utal, melynek lényege az undorkeltés, alkalmazási feltétele pedig a tűrés kierolettetése volt.

A munkaterápiás intézeti kezelés elrendelése más összefüggésekbe helyezendő. Ezt az intézkedést a bíróság hat hónapnál rövidebb tartamú szabadságvesztés vagy ennél is enyhébb büntetés kiszabása helyett alkalmazza. A beutalás az alkoholista személyi szabadságának elvonásával jár együtt. A kezelés és a szabadságelvonás elérheti a két évet is, mert a szenvedélybetegségek gyógytartamát nehéz megbecsülni. Az aránytalanság mindenesetre nyilvánvaló! A gyógyulás általában összefügg a beteg gyógyulási szándékával, szinte előfeltételezi a betegségtudatot. Az előadó nyomatékosan hangsúlyozta, hogy e körülménynek nagyobb jelentőséget kell tulajdonítani a szenvedélybetegségek gyógykezelésénél. Eredményesebb lenne a gyógyítás, ha a kisebb súlyú bűnelkövetők maguk dönthetnének munkaterápiás intézeti kezelésükről. Ha pl. ezt a variációt választják, hogy alávetik magukat egy ilyen kezelésnek, akkor a bíróságnak a büntetés kiszabását próbaidőre el kellene halasztania. A kezelés önkéntes vállalása persze akkor válhat reális alternatívává, ha kötelező maximuma nem haladja meg a hat hónapot, illetve ezen túl csak a beteg beleegyezésével lehetne folytatni.

A szekcióülés utolsó hozzászólója *dr. Lőrincz József* főiskolai docens volt. A fiatalkorúak büntetésvégrehajtásának átfogó reformjáról beszélt. Kifejtette, hogy a bűnelkövető fiatalkorúakkal kapcsolatos különleges elbírálás és kezelés elve — az elmélet következetes támogatása ellenére — nem valósult meg a gyakorlatban. A túlnyomórészt rövid tartamú szabadságvesztés-büntetések — melyek jogilag helyesen, főként a tethöz és a fiatalkorúak redukált büntetési tételeihez igazódtak — nem tették lehetővé és szükségessé a fiatalkorúak intézetében a pedagógiai hatásrendszer teljes kiépítését és eredményes alkalmazását. Így a fiatalkorúak korszerű elvi alapokon nyugvó büntetésvégrehajtása — amely az elmúlt évtizedekben célként tűzte ki az egészséges nevelési helyzet körülményeinek megteremtése mellett a fiatalkorúak hibás viszonyulási struktúrájának, tudatuk tartalmi hibáinak korrekcióját — kiépítette ugyan esz-közrendszerét, de alkalmazni azt csak felemás módon volt képes.

Az ítékezés, mely elsősorban az elkövető cselekményét és nem a személyiségét mérlegeli, objektíve behatárolja a fiatalkorúak büntetésvégrehajtásának mozgásterét. A rövid büntetési tartam nem ad elég lehetőséget a terv-

szerű, individualizált nevelőmunkára, az oktatással, szakképzéssel nyújtható ismeretek – hasonló okok miatt – nem mélyrehatóak, ezért a szabadulás után csekély támaszt kínálnak. A pedagógiai program megvalósíthatóságának korlátai tehát arra szorítják a testület dolgozóit, hogy megelégedjenek a fiatalok aktuális magatartásának formálásával, hogy lemondjanak tudatuk, jellemük mélyebb pszichológiai és pedagógiai eszközökkel való befolyásolásáról. Ilyenformán joggal tarthatunk attól, hogy a fiatalok egy része hibás, antiszociális viszonyulási struktúráját egyszerűen átmenti a büntetvégrehajtás fázisán, hogy aztán újult erővel hozza működésbe szabadulását követően.

Az előadó véleménye szerint itt egy sajátos *circulus vitiosus* alakult ki. A jog korlátai nem tettek lehetővé bátor pedagógiai kezdeményezéseket, ugyanakkor e bátor pedagógiai kezdeményezések hiánya nem ösztönözte a jogalkotást korlátainak kitágítására. Megnyugtató megoldást akkor tudnánk találni, ha a fiatalok büntetőjogának mindhárom ágát megvizsgálánk és összevetnénk egyéb nem jogi, pedagógiai, pszichológiai stb. hatásokból eredő tapasztalatokkal.

A következő irányokban kellene vizsgálni. Először: átalakításra szorulna a fiatalokkal szemben alkalmazott büntetési rendszer, mely jelenlegi formájában nem teszi lehetővé a nevelés gondolatának, a speciálprevenciónak következetes megvalósítását. Meg kellene szüntetni a szabadságvesztésnek mint büntetésnek és a javítóintézeti nevelésnek mint intézkedésnek az indokolatlan különválasztását, és létre kellene hozni egy zártintézeti végrehajtás egységes, egymásra épülő progresszív rendszerét.

Másodszor: a fiatalokkal szemben egységes, ugyanakkor differenciált rezsimeket alkalmazó zártintézeti nevelést a fiatalok bírósága mondaná ki meghatározott időtartamra. Ez az időtartam nem az elkövetett bűncselekményhez, hanem az elkövető reszocializációjához igazodna. Így a beutalás a zártintézeti nevelésre a jelenlegi ítéleteknél lényegesen hosszabb időtartamú ítéleteket írta elő. A fogvatartott társadalmi veszélyességéhez nem a büntetés időtartama alkalmazkodna, hanem a rezsim természete, a végrehajtás módszerei. Célszerű lenne egy zárt, egy félig nyitott, és egy nyitott rezsimű intézéstípust létrehozni.

Harmadszor: a zártintézeti nevelés olyan iskolai végzettség, illetve szakképzettség nyújtását tűzné a zászlajára, amely jelentősen megkönnyítené a fiatalok szabaduló beilleszkedését a társadalmi munkamegosztásba. A zártintézeti nevelés nélkülözhetetlen feltétele a fiatalok együttműködési készségének, a nevelési programban való érdekeltiségének stb. a kialakítása. Ennek érdekében intézményesíteni kellene a büntetvégrehajtás progresszivitását. Nevezetesen a különböző zártintézeti rezsimek egymásra építésével el kellene érni, hogy a nevelési programot eredményesen teljesítők a súlyosabb rezsimből az enyhébbbe, illetve az intézeti rend előírásaival makacsul szembehelyezkedők az enyhébb rezsimből a súlyosabbra jussanak – kötelező érvénnyel. A vázolt büntetőjogi keretek kimunkálásával a gyakorlatban is lehetővé válna a fiatalok sajátos, a felnőttkorukétól eltérő pedagógiai tartalmú büntetvégrehajtásának megvalósítása.

Dr. Lőrincz József

Összhang és ellentmondás a bv-feladatok rendszerében

(a konferencia II. szekciójának előadásairól)

A szekcióülésen — a címben jelzett témakör kapcsán — hat kiselőadás hangzott el. Az elsőt *dr. Csordás Sándor* alezredes tartotta a biztonság és a nevelés összefüggésének elvi alapjairól. Bevezetőjében utalt arra, hogy sokan feloldhatatlan ellentétet látnak a biztonsági és a nevelési funkció érvényesülése között. Véleménye szerint ezek az ellentmondások sokszor látszólagosak, és igenis teremthető közöttük összhang.

A kényszer és a nevelés viszonyáról az alábbiakat mondta: „Tudvalévő, hogy mindenfajta büntetés lényegi eleme valamiféle hátrány okozása. Természetesen ebben nem merül ki a büntetés, mert tágabb értelemben a nevelés a magatartás- és tudatformálás eszköze is. Ugyanakkor a pedagógia sem lehet megkényszer nélkül, mert bizonyos körülmények megkívánják alkalmazását, noha a meggyőzés módszerének elsődlegessége nyilvánvaló. A büntetőjogi büntetés Földvári József szerint alkalmas nevelő jellegű hatások elérésére, az állampolgárok tudatának és magatartásának alakítására, személyiségük formálására, holott alkalmazása kényszerrel is történik. A büntetésvégrehajtási tevékenység egyesíti magában a nevelést és a kényszert. Nem irányulhat csak az egyikre, vagy csak a másikra, dialektikusan össze kell kapcsolnia mindkettőt. Így pl. bármennyire is kizárólag kényszerintézkedésnek látszik a biztonságos őrzés, az elítéltek felügyelete, az egyes jogkorlátozások megszervezése, mindez a meggyőzés, a nevelés érdekében történik.”

Az előadó nem vitatja, hogy a kényszer és nevelés dialektikus kapcsolata ellentmondásokat is tartalmaz, amelyeket teljesen nem lehet feloldani, de hatásuk azért csökkenthető. Kényszerre véleménye szerint csak addig van szükség, ameddig az a büntetés céljának irányába hat. Elég a kényszer potenciális jelenléte, nem szükséges konkrétan élni vele. Nem mindegy, hogy az elítélt önként veti alá magát a szabályoknak, vagy azok betartására kényszeríteni kell. A jogszabályok előírják az elítélt kötelességeit: a szabadságvesztés-büntetést a bv-szervek által meghatározott helyen kell letöltenie, a büntetésvégrehajtás rendjét nem szegheti meg, a kapott utasításokat végre kell hajtania stb. Nyílt kényszert csak akkor kell vele szemben alkalmazni, ha nem teljesíti kötelességeit.

A továbbiakban azt vizsgálta az előadó, hogy milyen szerepet tölt be a kényszer a nevelés hatásrendszerében. Úgy véli, a nevelés hatásrendszer, folyamat és konkrét pedagógiai tevékenység egyidejűleg. Részletesebben a neveléssel mint hatásrendszerrel foglalkozik. Ez magába foglalja mindazokat a környezeti tényezőket, amelyek befolyást gyakorolnak az elítéltek személyiségére. A nevelés hatásrendszerének több eleme van, melyek úgy is felfoghatók, mint a nevelés feltételei. Ezek egyike a biztonsági feltétel, mely maga is sokrétű, komplex rendszert alkot. Döntően rajta keresztül valósul meg a kényszer szerepe. Azért

döntően és nem teljes mértékben, mert a kényszer tágabb fogalom, mint a biztonság, vannak olyan megjelenési formái, melyeknek semmi közük nincs a biztonsághoz (pl. kártérítésre kötelezés gondatlan károkozás esetén).

Végül felhívta a személyi állomány figyelmét az előadó néhány elméleti, jogszabályértelmezési, szemléleti problémára, melynek tisztázatlansága ellenállást válthat ki a nevelőmunkával, a nevelési szolgálattal szemben. A nevelés fogalmát sokan leszűkítik a nevelők által végzett konkrét pedagógiai tevékenységre. Akik féltik szakmai presztízsüket, ennek ellenszegülnek, mondván, nem kívánnak a nevelő keze alá dolgozni. De a nevelés céljával kapcsolatban is léteznek téves nézetek. A Bv. tvr. előírását, miszerint a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának egész rendszere, az abban részt vevő szervek összehangolt tevékenysége az elítéltek nevelését szolgálja, gyakorta értelmezik úgy, hogy minden a nevelésnek van alárendelve. Sőt, a nevelés hatásrendszerének elemei közül kiemelik a nevelési szolgálat tevékenységét, annak primátusát hirdetve.

Ellenszenvet vált ki a nevelés iránt az a jogszabályi előírás (101/1981. (III. 2.) IM sz. ut. 132. §) és gyakorlati törekvés is, amely a nevelési szolgálatot bízza meg a nevelés koordinálásával. Nézete szerint az irányítás vezetési feladat, ezért a nevelési tevékenységet az intézet vezetésének, nem egy szolgálati ágának kellene koordinálnia.

A második előadást *dr. Sunyál Ottó*, a Pálhalmi Börtön és Fogház parancsnoka tartotta az elítéltek ellátásáról. Bevezetőjében az ellátás fogalmának egy tág értelmezésű, rendkívül hasznos definícióját adta közre. A büntetésvégrehajtásnak mint intézményrendszernek három fontos funkciót kell betöltenie: a biztonsági, a büntető és a pedagógiai funkciót. Az ellátás szempontjából ez utóbbi két funkció a meghatározó. Az elítéltekre vonatkozóan a büntető funkció joghátrányokban ölt testet. E joghátrányok mibenlétét célszerű az általános állampolgári és emberi jogokhoz viszonyítani. A büntetés ebben az összefüggésben nem más, mint a jogok időleges szüneteltetése, illetve korlátozott érvényesítési lehetősége. Természetesen léteznek olyan jogosultságok, melyeket nem szüneteltethet és nem is korlátozhat a büntetés. Például ilyen az egészségügyi ellátáshoz való jog.

E jogosultságok konkrét megjelenési formáját vizsgálva be kell vezetnünk egy újabb fogalmat, melyet jobb híján humán létfenntartási és szükségletkielégítési igényként írhatunk körül. Ezek a humán szükségletek hierarchikus rendszerbe szerveződnek. Az alsó szinteken biológiai igények (így a táplálék, a megfelelő klíma, a mozgástér, a higiénés követelmények stb.) helyezkednek el alapvetően. A magasabb rendű igények megjelenésének az említett szükségletek biztosítása a feltétele. A szociális kapcsolatok kialakításának és megerősítésének igénye a büntetésvégrehajtáson belül a különböző csoportokban (zárkakollektívákban, munkabrigádokban, alkalmi együttesekben), a társadalmon belül pedig a munkahelyeken és a családi otthonokban lép fel.

A fent említett igények a büntető, illetve pedagógiai funkció aspektusából a következőképp értelmezhetők. A büntető szerep oly módon valósul meg a létfenntartási és szükségletkielégítési funkción keresztül, hogy a jog rögzíti az igények kielégítésének mértékét és joghátrányban szabályozza annak korlátait. A mérték természetesen tartalmazza a jogszabályokban rögzített jogosultságokat is. Ezek a pedagógiai tevékenység alapvető feltételeként garantálják a fogvatartottak korlátozott autonómiáját. És ez a korlátozott önállóság az oka annak, hogy az elítéltek a nevelés folyamatainak nem csupán tárgya, hanem alanya is. Bizonyos határok közt döntési lehetőségeivel eltérő magatartásminták elsajátítójává válhat.

A pedagógiai tevékenység objektív határait és lehetőségeit az igények és a szükségletek kielégítése terén a joghátrányok és a jogosultságok egymáshoz való viszonya határozza meg. A vázolt keretek közt tevékenykedő büntetésvégrehajtási pedagógia célja az, hogy a szabadságvesztés végrehajtása során megtanítsa az elítélteket reális szükségleteik kielégítésére, hogy olyan személyiségjegyekkel gazdagítsa a fogvatartottakat, amelyek birtokában majd képesek lesznek konfliktusok nélkül élni. Vagyis a büntető funkciót a személyiség autonómiájának korlátozása jelenti, melynek fő eszköze az izoláció és az irányítottág; a pedagógiai funkció pedig a képzés, az oktatás, a szocializálás, a kompenzálás, a nevelés során valósul meg. Mindez a szükségletek kielégítésének színterén történik; ez az az anyag, melyben e funkciók működnek, illetve amelyet működtetnek.

A továbbiakban a szükségletek kielégítésének feltételrendszerét, annak jelenlegi színvonalát elemezte az előadó. Megállapította, hogy komoly ellentmondások feszülnek a meghirdetett szándékok, a büntetésvégrehajtási célok és a feltételrendszer között. A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy a felismert ellentmondások megszüntetésére – anyagi eszközök hiányában, belátható időn belül – nincs lehetőség. Majd részletesen taglalta az elhelyezés feltételeit. Utalt a börtönépületek elavult voltára, diszfunkcionális jellegére, ebből eredően a kedvezőtlen életkörülményekre, és a differenciálási lehetőségek szűkösségére. Megemlítette a vállalati gazdálkodás gondjait és az ételmezési, ruházati ellátás nehézségeit, majd leszögezte „az említett ellentmondások nem a belső struktúrából, hanem egy történetileg kialakult és elméletileg felvázolt feltételrendszerből adódnak”.

Az előadó véleménye szerint mindket pólus esetleges. Az első – a finanszíris lehetőségek által meghatározott – szint önmagán kívül semmi mással nem igazolható. A második szint mögött viszont olyan elméleti megfontolások állnak, melyek hasznosságát eddigelé a gyakorlat nem bizonyította. Az ellentmondás feloldását a következők alapelvek elfogadásától várhatjuk. 1. A büntetés tartalmát a szabadságvesztés-büntetését, alacsonyabb életszínvonalon kénytelen élni, mint a bv-intézetben. Mások viszont, főként a szakemberek, úgy vélik, az elítéltek ellátásának szintjét folyamatosan emelni kell, életkörülményeiket állandóan javítani kell, hogy szabadulásuk után, követve e mintát, képesek legyenek a maguk számára magasabb életminőséget teremteni.

A közvélemény megosztott e kérdésben. Egyesek szerint az elítéltek életkörülményeit nem kell tovább javítani, mert előfordulhat, hogy a fogvatartott letöltve szabadságvesztés-büntetését, alacsonyabb életszínvonalon kénytelen élni, mint a bv-intézetben. Mások viszont, főként a szakemberek, úgy vélik, az elítéltek ellátásának szintjét folyamatosan emelni kell, életkörülményeiket állandóan javítani kell, hogy szabadulásuk után, követve e mintát, képesek legyenek a maguk számára magasabb életminőséget teremteni.

A szabályozásnak tehát meg kell találnia azokat a pontokat, amelyek mentén a társadalmi hasznosság, a korszerű jogrendszer és a pedagógiai követelmények között egyensúly alakítható ki. Ily módon teremthető meg az az ésszerű rendszer, ahol az autonóm ember korlátozottan ugyan, de megőrizheti szuverenitását. Megtalálhatja önmagában az aktuálisan legfontosabb értéket: a büntudatot. Meggyőződésem: a büntetésvégrehajtásnak nincs más alternatívája. Olyan körülményeket kell létrehozni, ahol adott az esély ehhez a kiindulópontozhoz, mert a beilleszkedés csak így lesz sikeres.

A harmadik előadást *dr. Sereg Pál* őrnagy tartotta a büntetésvégrehajtási feladatok és a büntetésvégrehajtási szervezet kapcsolatáról. Bevezetőjében megállapította, hogy a hatályos jogszabályokban a szabadságkorlátozás célrendszerének megfogalmazása pontatlan. Egyrészt túlmege az elvárható mértéken, amikor a társadalomba való beilleszkedést tűzi ki célul, másrészt egyformán kezel olyan fogalmakat – különösen a repressziót és a nevelést – melyek nem illeszthetők egy fogalmi rendszerbe. Ezek után kifejti, hogy a célrendszer ma változóban van. A változásról pedig leszögezi, hogy rövid távon nem a belső fejlődés, hanem a külső társadalmi folyamatok eredménye lesz.

A feladatok várható alakulását illetően Szabó András véleményével ért egyet, aki félreérthetetlenül elhatárolja magát az elsődleges prevenciótól, amely nem büntetőjogi, hanem szociálpolitikai, társadalompolitikai stb. feladat; és a másodlagos prevenciót, mely a bűnismétlés megakadályozását célozza, tartja a büntetőjogi megelőzés igazi formájának. A feladatrendszerét időbeli és tárgyi korlátaival igyekszik pontosítani. Leszögezi, hogy a büntetésvégrehajtás munkája a büntetést/intézkedést kimondó jogerős bírói határozattal veszi kezdetét. Ez egy olyan határ számára, amelynek különös jelentősége van.

Egyes feladatokat jelenleg a büntetésvégrehajtás lát el, holott azok más szervek tevékenységi körébe tartoznak. Ilyen például az *előzetes letartóztatás* (beleértve a nem jogerős elítélést is); az *elzárás* (mert nem bűncselekmény elkövetése miatt szabják ki, és zömmel nem is a bíróság szabja ki); az *elmemegfigyelés* (Be. 64. §), illetőleg az *ideiglenes kényszergyógykezelés* (ezek az intézkedések részben a büntetőeljáráshoz tartozó szakértői, részben pedig egészségügyi, gyógyító jellegű feladatok tartalmazzanak); a *beutalások egy része a munkaterápiás alkoholelvonó kezelésre*. A jogszabály, az 1974. évi 10. tvr., ebben az esetben gyógyítási célú intézkedést ír elő, mely nincs összefüggésben büntetőüggyel, és így idegen a büntetésvégrehajtás alapvető feladatától. Az alkalmazott „joghátrány” az esetek többségében jobban sújtja a családot, mint a beutaltat.

A következő feladatok maradnak a büntetésvégrehajtás kompetenciájában: a szabadságvesztés, a szigorított őrizet, a szigorított javító-nevelő munka, és a szabadságvesztés helyett elrendelt kényszergyógyítás. A fennmaradó büntetésekkel kapcsolatban – nem részletezve az egyes szankciók hatékonyságát, a szigorított őrizet elrendelhetőségével kapcsolatos törvényességi aggályokat, a szigorított javító-nevelő munkát, illetve a nemzetközileg tiltott kényszermunka összefüggéseit – egy konkrét tény emelt ki az előadó. A különböző jogintézményekhez tartozó elítéltek kriminológiai jellemzői között nincs olyan különbség, amely indokolná a külön rezsimű, a szabadságvesztéstől eltérő célú büntetés (intézkedés) létét. Az indokolt differenciálást (a tárgyi oldalon jelentkezőt) a bírói ítélezési gyakorlatban (az alanyi oldalon jelentkezőt) a tétellel kapcsolatban javarészt a differenciált bv-rezsim keretei között, bírói ítéleten kívül kell megoldani.

Tehát a büntetésvégrehajtás feladata a büntető bíróságok által kiszabott szabadságvesztés-büntetés végrehajtása. Célja pedig annak megakadályozása, hogy az elítélt újabb bűncselekményt kövessen el. Ehhez zárt, védett környezetben kell nevelni a fogvatartottat. Érvényesítve vele szemben a törvény és a bírói ítélet által előírt joghátrányokat, valamint az általános és a kriminálpedagógiai eszközöket, módszereket. A büntetésvégrehajtás szervezetét pedig ehhez a cél és eszközrendszerhez kell igazítani.

A szervezet első elemének az előadó a jogi szabályozást tartja. Véleménye szerint a büntetésvégrehajtási munka sok ellentmondása származik abból, hogy

már az alapvető szabályait is különböző jogágakhoz sorolt, teljesen eltérő alapelveket valló jogszabályok tartalmazzák. Így a Büntető Törvénykönyv, a Büntető Eljárási Törvény, a Munka Törvénykönyv, a Polgári Törvénykönyv, a Vállalati Törvény, a pénzügyi szabályok stb. A fogvatartottak jogaival, kötelezettségeivel, illetve a büntetésvégrehajtás személyi állományának feladatellátásával kapcsolatos jogviszonyok teljesen különböző szabályozási területre esnek. Eljött az ideje – mondja Sereg Pál – az egységes Büntetésvégrehajtási Kódex megalkotásának, amely nemcsak a feladatok oldaláról, hanem a feladatok ellátásának feltételei, a szervezet, a működési alapelvek oldaláról is rögzítené az alapvető szabályokat.

Az intézményrendszerrel szólna kifejtette, hogy a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása 15–20 különböző befogadóképességű (200–1200 elítélte elhelyezni tudó) intézettel megoldható lenne. Az egyes rezsimek eltérnének egymástól az elszigeteltség fokában (lenne szuperbiztos, félig zárt és félig nyitott intézet), a munkáltatás jellegében (lenne külső-belső, mezőgazdasági és ipari foglalkoztatás), az intézeten belüli mozgás szabadságfokában, végül pedig a differenciált kezelési módszerekhez szükséges tárgyi és személyi feltételekben.

Véleménye szerint létre kellene már hozni az elítéltek osztályozását elvégző Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézetet. Bővíteni kellene az intézményrendszert egy központi ellátó szervezettel, mely gazdálkodási, élelmezési feladatokat oldana meg, és esetleg módosítani a Központi Kórház feladatkörét. Nem tartja szükségesnek a differenciált intézményrendszer direkt, szoros központi irányítását. Úgy véli, hogy a vezetésben a szabályozásnak, a szabályszerű működés ellenőrzésének, és az elvi-módszertani irányításnak kell döntő szerephez jutnia. Vagyis alkalmassá kell tenni az intézeteket egy magasabb szintű önállóságra, értve ezen a személyzeti, gazdálkodási, de különösen a konkrét szakmai tevékenység önállóságát.

A büntetésvégrehajtás szervezetét, munkáját, még jobban be kellene illeszteni a bűnmegelőzés rendszerébe. Ennek különösen a kezdő- és a végpontoknál (a befogadásnál és a szabadításnál van jelentősége). A rendszer csak úgy tud hatékonyan működni, ha egyes elemei között szerves a kapcsolat, ha az elemek egymáshoz illeszkedése koordináción alapul. Az intézet belső szervezetéről szólva három fő feladatot különít el: az intézet biztonságát, a nevelőmunkát és az ellátást. A nevelőmunkán nem ráolvasást ért, hanem konkrét pedagógiai, pszichológiai, gyógypedagógiai és orvosi feladatok team-munkában való elvégzését.

A jelenlegi szervezet átalakítására nem elég 1–2 év, valószínűleg több évtized kell hozzá. És messze van a közös megegyezés is. Talán ezért idézett a Váci Királyi Országos Fegyintézet igazgatójának, dr. Runtek Lajosnak egy 1928-as jelentéséből. „A fegyház nem lehet zárópontja egy életnek. Természetes az, hogy erre a munkára megvan a börtönügynek a maga hivatásos, lelkes személyzete és megvannak a szükséges eszközei (tempom, iskola, munka). De mégis, amikor alkalom adódik, nem mulaszthatom el, hogy a Nagyméltóságú Minisztérium figyelmét felhívjam arra a bizonyosságra, hogy feladatának igazán és nem félmunkát végezve csak kellően képzett, lelkiileg és anyagilag egyaránt kellőképpen diszponált tisztviselői kar (őrség) felelhet meg. És itt nem csak a jelent szabad nézni, hanem a jövőre is gondolni kell... (Az eddigi javaslataim) emlegetése távolról sem sürgetés, de börtönügy szeretetéből élő remény, hogy talán már elkövetkezett az az idő, amikor a mi feladataink is megoldásra ke-

rülnek, az az idő, amely a magyar börtönügy számára is megnyitja a Haladás kapuját.”

A negyedik előadást *Vörös Ferenc*, a Baracscai Börtön és Fogház parancsnoka tartotta az öntevékenység, az önkormányzás megvalósításának lehetőségeiről. Abból indult ki, hogy a szabadságvesztés-büntetés szerte a világon világát éli. A kivezető út két irányba mutat. Egyrészt a büntetés mértékének és gyakoriságának csökkentése, másrészt tartalmi megújítása felé. A baracscai önkormányzati szisztéma is az ilyen megújító kezdeményezések sorába illeszthető.

Az önkormányzatot szokás pedagógiai, szociológiai, szervezésméleti és szociálpszichológiai aspektusból vizsgálni. Az önkormányzati munkától azt várjuk, hogy az elítéltek kapcsolódjanak be saját életük szervezésébe. Pedagógiai célunk, hogy ne várjanak parancsokra, utasításokra, hanem keressenek maguknak önálló feladatokat, tevékenységi területeket.

Szociológiai, szervezésméleti és szociálpszichológiai nézőpontból az önkormányzatot olyan terjedelmi határokkal rendelkező funkcionális egységként fogjuk fel, amelybe nemcsak az elítéltek tartoznak bele, hanem az intézet személyi állománya is. Az önkormányzat hatásköri szerepleltárt is jelent, amely az önkormányzati tisztségviselők teljes önállóságától terjed, addig a mértékig, ameddig a nevelő – korlátozott területre és időre – átengedi hatáskörét az általa kinevezett vagy megbízott elítéltnak.

Az önkormányzat – pszichológiai aspektusból szemlélve – olyan szocializációs erőternek fogható fel, melyben a közösségi létezés a kényszer jelleget háttérbe szorítja az együttműködés érdekében. A külsőleg vezérelt autoriter irányítás infantilizáló hatásával szemben a kezdeményezőkézséget támogató, szociabilitást igénylő önkormányzat személyiségfejlesztő hatása egyértelmű.

A büntetésvégrehajtási önkormányzat olyan irányítási, szervezeti rendszer és módszer, amely biztosítja a dolgozó közösségek összefogását, és ezen keresztül garantálja a közösségi nevelési hatások érvényre juttatását. Az öntevékenység pedig azt az önállóságot jelenti, az önkormányzaton belül, amely anélkül eredményez normakövető cselekvéssort, hogy autoriter hatalmi eszközökhez nyúlna.

Ezek után az önkormányzat legfontosabb elméleti forrásairól beszélt az előadó. Elsőként Makarenkó néhány gondolatát ismertette, aki szerint az oktató-nevelő tevékenység alapvető eszköze: a termelő munka. Csak az optimális erőkifejtést igénylő munkának van pedagógiai értéke, sem a túl könnyű, sem a túl nehéz feladat nem szolgál nevelési célokat.

Az önkormányzat struktúráját Makarenkó a munkáltatás igényei alapján építette ki, ún. osztagokat szervezett. Ezek termelésre épülő alapközösségek voltak. Az osztagokat parancsnokok, mai szóhasználattal élve közösségvezetők irányították. Úgy vélte, fejlett közösségeknél ezeket választani kell, míg a fejletlenekeknél ki kell őket nevezni. Az osztagparancsnokokból jött létre a Paracsnokok Tanácsa. Ez nagyon fontos része volt az önkormányzatnak, mert nyílt ülésen tárgyalta meg a felmerülő kérdéseket, tagjai pedig közvetlenül a közösségből kerültek ki.

Emlegette még az előadó a Makarenkó-féle robbanás-módszert, melynek eredményeként az egyén úgy viselkedik, ahogy azt elvárják tőle. Véleménye szerint az emberek számukra új, ismeretlen környezetben, feltétel nélkül elfogadják helyzetüket, mivel begyakorolt cselekvési sémáik hatástalanok egy merőben új szituációban. Ezt a helyzetet pedig pedagógiailag hasznosítani kell.

A Beatrice együttes koncertje a Gyűjtő udvarán

Az önkormányzat elméleti forrásainak feltárásakor Kurt Lewin munkásságáról is szót kell ejteni. Az ő nevéhez fűződik az ún. mezőelmélet fogalma. Szerinte a csoport olyan pszichoszociális mezőként funkcionáló dinamikus egység, amelyben valamely résztvevő állapotának változása maga után vonja a többi résztvevő állapotának megváltozását. Az egymásrhatás, az interakció, az ún. mezőerők eredője. A mezőerők pedig az adott szociális keretben megnyilvánuló egyéni vagy közösségi akciók irányát, dinamikáját szimbolizálják. Közösségi kooperáció esetén a mezoerők a célnak megfelelően azonos irányba hatnak, és értéket hoznak létre; míg konfrontáció esetén szétrombolják, szétzilálják a szociális mezőt.

Lewin hangsúlyozta, hogy az egyén szociális magatartását az egyén és környezete közötti kölcsönös kapcsolat határozza meg. A pszichikus mező, az ember szubjektív környezete abból a szempontból jelentős, hogy miképp hat az ember cselekvésére. Az embert a környezet részéről különböző változások érik. Ezek feszültséget váltanak ki belőle, amit különböző elhárító manőverekkel vagy esetleg teljesítményfokozással kompenzál. Vagyis arra törekszik, hogy pszichés egyensúlyba kerüljön, hogy feszültségét kontroll alatt tartsa. Ha ez a pszichés egyensúly valamilyen intenzív külső hatásra felbomul, akkor az egyén patológiás módon (pl. agresszióval) fog rá reagálni.

Ugyancsak Lewinnek köszönhető a vezetési stílusok (demokratikus, autokrata, laissez faire) kidolgozása. Lewin a fent említett stílusok hatásainak egybevetése után a demokratikus vezetési stílusra voksolt. Ennek kapcsán szögezte

le, hogy egy csoport formális vagy informális vezetője annyiban tekinthető vezetőnek, amennyiben jelenléte módosítja a csoport magatartását.

Végül a baracskai önkormányzat szervezeti felépítését és működését ismertette az előadó. Az önkormányzat átfogja a teljes elitállományt, a különböző elitcsoportokat differenciálás alapján alakítjuk ki. Elsődlegesen a technológiára épülő munkahelyi csoportok. Átlagban 7–15 eliteltből áll egy alegység. A kiscsoportok tagjait igyekszünk egy zárkába tenni, hisz a belső fluktuációt a minimálisra kell csökkenteni ahhoz, hogy a kiscsoportok pedagógiai közösséggé fejlődhessenek.

Nagyon fontos dolog az elitelt funkcionáriusok kérdése. Olyan rendszert kell létrehozni, amelyben a közösségvezetők függenek a csoporttól, ellenkező esetben ún. kápó-rendszert alkotva elkülönülhetnek, ez pedig nem szolgálja a nevelés céljait. Tehát a közösségvezetőket illetően tudatosan arra kell törekednünk, hogy ne töltsenek be hosszú ideig egy pozíciót. Célszerű választások útján funkcióba helyezni a tisztségviselőket. Ennek legalább két előnye van: a legalkalmasabb ember kerül pozícióba, és az informális csoportok elesnek egy vezetésre alkalmas személytől.

Az elsődleges alapközösségek – és ha több ilyen kiscsoport van, akkor ezek együtt – brigádot alkotnak. Több brigád képez egy nagyobb ún. szintközösséget az – egy emeleten, egy részlegben elhelyezett – elitelttekkel. A szintek épületközösséget, az épületek pedig táborközösséget tesznek ki. A tábor átfogja az egész elitállományt. Érdemes célcsoportokat, célbizottságokat is létrehozni különböző feladatok végrehajtására. Lehet szervezni pl. ügyeleti, munka- és brigádvezetési, egészségügyi, anyagi, kulturális, sport és egyéb célra közösségeket. A legfontosabb funkcióban levő tisztségviselőket pl. az öntevékeny szervezet vezetőjét, az ügyeletest stb. függetlenítették, a többiek viszont társadalmi munkában látják el feladataikat.

Az egyes közösségek rendszeresen tanácskoznak, üléseznek. A szüntgyűlésen havonta értékeli a munkát, illetve tervezik el a feladatokat. Az épületközgyűlést negyedévenként, az elitállomány közgyűlését pedig évente tartják. Természetesen az önkormányzat vezető tanácsának javaslatára bármikor összehívható. Ajánljuk mindenkinek, aki az öntevékeny szervezeti formát ki akarja próbálni, hogy alkossák meg előbb a szervezeti és működési szabályzatot, majd határozzák meg az öntevékeny szervezet struktúráját, végül, hogy definiálják az egyes szervek és funkcionáriusok jogállását, véleményezési, illetve javaslatlételi jogát. Zárszavában az előadó leszögezte, hogy az ismertett önkormányzati rendszer Baracskán bevált, eredményesen funkcionál, ezért alkalmazását másutt is meg lehet fontolni.

Az ötödik előadást *dr. Borsai György* alezredes tartotta a munka és nevelés összefüggéseiről. A rendszeres munkavégzés a fogvatartott személyiségformálásának legjelentősebb eszköze, az eredményes reszocializáció legfontosabb feltétele – kezdte az előadó. A munkáltatás lehetővé teszi, hogy az elitelt a büntetés időtartama alatt ne szakadjon el a társadalom életétől, a szakmai gyakorlat megszerzése révén kötődjön hozzá, és termelő tevékenységével segítse mind a népgazdaságot, mind a büntetésvégrehajtást. A jelenlegi költségvetési helyzetben erről nem mondhatunk le. Hangsúlyozta, hogy a munka díjazása, ha a kívánatosnál szerényebb mértékben is, de elősegítheti azt a felismerést, hogy csak a munka teremthet szilárd egzisztenciális alapot. A munkadíjból a fogvatartott elláthatja magát szükségleti cikkekkkel, támogathatja családját, és tartalékolhat a szabadulás utáni időre.

A fogvatartottak munkáltatásának megszervezése a büntetésvégrehajtásnál egyrészt a vállalatok, másrészt a költségvetés, az intézetek feladata. A nevelési követelményeknek legjobban a vállalati foglalkoztatás felel meg, a nevelés hatásmechanizmusa ugyanis az intézetben belüli vállalati foglalkoztatásnál érvényesül a legjobban. Ezek után fejtette ki, hogy a vállalatok több szempontból is specifikus helyzetben vannak.

A büntetésvégrehajtás a munkára kötelezett fogvatartottat – tekintet nélkül szakképzettségére, munkaképességére – a lehetőségek határain belül köteles foglalkoztatni, a termelést tehát ehhez a körülményhez kell igazítani. A munkaerő-ellátottságot nem a hatékony termelés igénye, hanem a fogvatartottak mindenkori létszáma határozza meg.

A munkáltatás és ezzel összefüggésben a nevelés eredményességét is csökkenti, hogy a fogvatartottak létszáma, összetétele – különösen a rövid büntetési időtartamok miatt – állandóan változik. A munka kijelölésénél és a munkavégzés során is elkerülhetetlenek a kényszerelemek. A fogvatartott nem minden esetben választhatja meg a munkáját, munkahelyét; ilyen típusú kérései csak a lehetőségek függvényében vehetők figyelembe. Ezért az elítéltek többsége nem azonosul munkájával, azt alapvetően presszió hatására hajtja végre.

A nevelés szempontjából komoly gond, hogy a büntetésvégrehajtási vállalatok (spontán fejlődés során kialakult) alapvetően könnyűipari termelési profilja miatt kérdéses az elítélt szabadulás utáni elhelyezkedése. A büntetésvégrehajtásnál szerzett szakismeretének értéke a jövőben, a munkanélküliség növekedésével párhuzamosan tovább fog csökkenni. A bv-vállalatok gazdasági, pénzügyi helyzete viszont nem teszi lehetővé a termelési szerkezet jelentős módosítását, s így a probléma állandósul.

A fenti sajátosságok miatt a büntetésvégrehajtási vállalatok 1985-től kezdődően tevékenységüket csak az általános rendszertől lényegesen eltérő, adómentességre épülő büntetésvégrehajtási szabályozás keretei között tudták fenntartani. 1988. január 1-jétől vállalatainkat a korlátozott nyereségérdekeltsgű vállalatok közé sorolták, és így csak 10% nyereségadót kellett fizetnünk, meg a társadalombiztosítási járulék is kevesebb volt az országos átlagnál, azaz kb. 30%. 1989. január 1-jétől ismét változott a szabályozás, de a bv-vállalatok jövedelmi helyzete alapvetően se nem romlott, se nem javult a 80%-os adóvisszatérítéssel.

Az előadó ezután a foglalkoztatás 1988. évi helyzetét ismertette. Tavaly 18 000 fogvatartott végzett rendszeres munkát. A foglalkoztatás aránya 90%-ra emelkedett, ez lényegében teljes körű foglalkoztatásnak felel meg. A munkavégző elítéltek közel háromnegyede a 12 bv-vállalatnál dolgozott. Az év második felében szinte valamennyi vállalat dolgát megnehezítette a fogvatartottak létszámának csökkenése, mert akadályozta a szerződésekben vállalat feladatok teljesítését. A piac megőrzése érdekében több vállalat arra kényszerült, hogy egyes termékeit bérmunkában külső vállalatokkal gyártassa le.

A költségvetési keretek között munkáltatott elítéltek létszáma átlagosan 4100 volt. Ebből 2500-an produktív, 1400-an improduktív munkát végeztek, 200 fogvatartott pedig terápiás tevékenységet folytatott. 1988. január 1-jei hatállyal a bévé ipari és mezőgazdasági vállalatainál egységesen 6%-os, kötelező, adómentes munkadíjfejlesztést vezettek be az elítéltek számára. Ezzel az átlagkereset fejenként és évente 29 400 Ft lett. Az iparvállalatoknál foglalkoztatottak keresetszínvonala eléri a 30 000 Ft-ot, a célgazdaságoknál dolgozóké pedig a 28 200 Ft-os nagyságrendet. Idén a 6%-os kötelező fejlesztésen túl lehetőség nyílt a munkadíjak további emelésére is.

A bv-vállalatok a felmerült gondok ellenére teljesítették legfontosabb célkitűzéseiket. Vállalataink együttes bruttó termelési értéke meghaladta a 4,4 milliárd forintot; nettó árbevételünk 4,3 milliárd forint, anyagmentes termelési értékünk pedig 1,7 milliárd forint volt. Valamennyi mutató magasabb volt az előző évinél, de a tervezettnél is. Az előadó szerint a munkáltatás hatékonyságának szinten tartása és javítása érdekében további lépéseket kell tennünk.

A foglalkoztatási gondokkal küzdő vállalatoktól, telephelyektől a differenciált örzés elvének rugalmas alkalmazásával át kell csoportosítani az elítélt munkaerőt a nagyobb nyereséget termelő egységek felé. Minden olyan területen, ahol munkanorma alkalmazható, ott azt haladéktalanul be kell vezetni. Törekedve arra, hogy egyezzen a hasonló profilú polgári vállalatok normáival. A jól dolgozó elítéltek munkadíját pedig ehhez a normarendezéshez kell igazítani, még akkor is, ha ez 10–15%-os munkadíjemelést von maga után. Az előadó szerint mindezzel párhuzamosan növelni kell a művezetői és termelésirányítói állomány anyagi és erkölcsi elismerését, hisz oroszlánrészt vállalnak a munka megszervezésében, az elítéltek munkára nevelésében és a termékek minőségének javításában.

A hatodik előadást *Csöti András* örnagy tartotta a Nyíregyházi Bv. Intézetből. A beilleszkedés esélyeiről szólva kifejtette, hogy a szabadulás pillanatában teljes az egység a szabaduló, a büntetésvégrehajtás és a társadalom között. Céljuk, hogy a szabaduló a lehető leggyorsabban nagyobb zökkenők, konfliktusok nélkül visszailleszkedjen a társadalomba és a lehetőségek kihasználásával új, jobb életet kezdjen. Az előadó arra a kérdésre kereste a választ, mennyire felkészült erre a lépésre az elítélt, mennyi az esélye annak, hogy nem kerül vissza a börtönbe.

A válasz érdekében 40 fogvatartottból álló csoportot vizsgált meg közelebbről. A nevelők szerint az elítéltek 43%-a nem, 30%-a pozitív, 21%-a pedig negatív irányba változott, 6% viselkedése kódolhatatlan. A beszámoló hangsúlyozta a módszerrel kapcsolatos fenntartásait, mégis arra a következtetésre jutott, hogy eredményességről nem lehet a csoport kapcsán beszélni. A nevelők ugyanis nem a személyiséget, hanem a magatartást, mégpedig a börtönön belüli magatartást értékelik. Kevés az egyénített, célzott foglalkozás, a módszertanban hátraszorol a tevékenységen, öntevékenységen alapuló nevelés.

A beilleszkedési szándék a szabadulás időpontjára az elítéltek zöménél kialakul. A tevékeny felkészülés viszont már nemigen jellemzi őket. A vizsgált csoport 34%-ának hozzátartozói intézték ügyeit, 13%-a levélben keresett munkát, 10%-a a nevelőjétől, 6%-a a pártfogójától kért segítséget ügyeinek rendezésére. 17% nem intézkedett, mert mindent rendben levőnek ítélte, 20% nem tett semmit a beilleszkedés érdekében. Szomorú, hogy a vizsgált személyek egyötöde egyáltalán nem törekedett növelni beilleszkedésének esélyeit. Még reménytelenebb a helyzet, ha megnézzük, kik tartoznak ide. Szinte minden téren a lehető leghátrányosabb helyzetben levő emberek, akiknek nincs családi hátterük, alacsony az iskolai végzettségük, lakásuk, munkahelyük bizonytalan. A többszörös visszaesők, és a viszonylag hosszabb szabadságvesztést töltők sorolhatók ide. Az előző évek gyakorlatához viszonyítva feltűnően kevés azoknak a száma, akik munkahelyekre levelet írtak. Igaz az is, hogy a kiküldött levelek mintegy 50%-ára jön csak válasz, és ezeknek kb. negyede tekinthető érdeminek.

A szabadulás utáni beilleszkedést alapvetően az elítélt lakáshelyzete és majdani munkahelyi viszonya határozza meg. Csöti felmérése szerint az elítél-

tek 85%-ának van, 15%-ának nincs lakása. 41%-ának van hova mennie dolgozni, 28%-ára munkanélküliség vár, 31% sorsa bizonytalan. A tapasztalatok szerint a lakáshelyzet rosszabb, mint ahogy ezt a felmérés visszatükrözi. Sok esetben fiktív címet, vagy más funkciójú épületek, intézmények címét adják meg a fogvatartottak. A hivatásos pártfogóktól kapott adatok alapján egyre több más megyéből szabadult jelöli meg például lakásként a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Intézetet. Nehezen megoldható ma már a munkahely kérdése is. Szabolcs-Szatmár megyében 10–15 ezerre becsülik a munkanélküliek számát. A Munkerő-közvetítő Iroda az elmúlt öt hónapban 2277 munkahelyet, ebből férfi számára 1414-et tartott nyilván. Am általános iskolai végzettség alatt mindössze 15 embernek kínáltak munkát. Sok munkahely jelezte, hogy börtönből szabadultat csak kivételes esetben alkalmaz, munkásszállót pedig senkinek sem tud biztosítani.

A jelenlegi helyzetben tovább növeli a problémát, hogy a szabadultak pénzzel nem, vagy csak nagyon kis összeggel rendelkeznek, és az érvényben levő szabályozás szerint munkanélküli-segélyre nem jogosultak. A rabmunka díjazása, a fogvatartottak letéti pénzének tartalékolása, a levonások, letiltások teljesítése ma már az egyik legvitatottabb kérdés a büntetésvégrehajtásnál. Az elmúlt két hónapban a szabadulók átlagos letéti pénze: 2924,— Ft volt. Sajnos az elítéltek 25%-ának a pénze az 1000,— Ft-ot, a további 11%-ának a pénze az 500,— Ft-ot sem érte el.

Ezután a beilleszkedést jobban segítő rendszer kialakítására tett javaslatokat az előadó. Szerinte a szabadságvesztés-büntetés alatt a lehető legminimálisabbra kellene csökkenteni a kapcsolattartás korlátozását. A rövid tartamú eltávozást ugyanakkor nem kivételes jutalomként, hanem sűrűbben, tervezetten, célirányosan kellene engedélyezni. Feltétlenül lépni kellene a rabmunka díjazásában, a teljesítmények elismerésében is. A kötelező tartalékösszeget mihamarább emelni kell.

Végül, de nem utolsósorban át kellene alakítani az utógondozás rendszerét. Vagyis az érdekelt szervek, intézmények ne szakaszosan, ne elszigetelten, hanem komplex módon tevékenykedjenek. A szabadulásra való felkészülés ideális esetben már a befogadáskor megkezdődne. Cél egy értékorientált kezelési, nevelési programsor kidolgozása. A foglalkozások tartalmi oldalát a szabad életben nélkülözhetetlen, praktikus információk alkotnák. Érdemes lenne a szabadulók számára a beilleszkedést segítő, illetve hátráltató helyzeteket, a munkahelyi, illetve családi konfliktusok feloldásának módzatait modellálni. Az utógondozás hatékony csoportja a Bűnmegelőzési Tanács koordinálásával, szakképzett közművelődési emberek irányításával, társadalmi aktívák bevonásával ún. team-rendszerben működne. Az utógondozás új rendszerének kísérleti bevezetésén a Tanárképző Főiskola népművelési tanszéke és a Nyíregyházi Bv. Intézet közösen fáradozik.

Fejes Imre

A nevelés módszerei

(a konferencia III. szekciójának előadásairól)

E szekcióban A nevelés módszerei témakörben hat kiselőadás hangzott el. Az elsőt *Locsmándi László*, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön nevelője tartotta a nevelő és a nevelt közötti személyes kapcsolatról, az elítéltek interperszonális viszonyainak a nevelésben betöltött szerepéről. A nevelő és nevelt kapcsolatáról szólva előbb napjaink elidegenedett, elsivárosodott emberi kötelékeit taglalta, majd saját tapasztalatait végiggondolva azt fejtegette, hogy az emberi kapcsolatteremtésnek abban az igen nehéz feltételrendszerében, amely a büntetvégrehajtást jellemzi, őszinte, türelmes, megfontolt és beleérző munkával ki lehet építeni pozitív emberi kapcsolatokat. Ennek fontosságát meggyőzően hangsúlyozta, állítva, hogy ez a feltétele a nevelőhatások befogadására képes szituációk megteremtésének. Gondolatai hozzájárulhatnak a nevelő személyiségének tudatos alakításához is. Sajnáljuk, hogy előadását nem bocsátotta a szerkesztőbizottság rendelkezésére, ezért részletes ismertetésétől el kell tekintenünk.

A második előadást *Piskorné Olasz Anna* százados, a Szombathelyi Bv. Intézet nevelési szolgálatának vezetője tartotta a biblioterápiáról. Elhangzott, hogy a biblioterápia a csoportosan végzett nevelői tevékenység egyik formája a bv-intézetben. Az irodalomterápia gyökerei az ókorba nyúlnak vissza. Már a régi görögök is felismerték a könyvek fizikai közelségének „gyógyító hatását”. A könyvtárt kórháznak, lelki klinikának tekintették. Bár nem lehet szó szerint értelmezni az irodalom gyógyító hatását, az kétségtelen, hogy az egyik legeredményesebb pedagógiai tevékenység a bv-nevelésben a csoportos irodalomfoglalkozás. Hisz eltereli az egyén figyelmét izolált helyzetéről, gondolatokat ébreszt benne saját és mások konfliktusainak megoldására, emocionálisan gazdagítja, miközben akarva-akaratlanul ismeretekre is szert tesz általa.

Fontos feladat a csoportok összetételének megtervezése. Lehetőleg minél homogénebb legyen a bűncselekmény jellegét, az életkort, az iskolázottságot alapul véve. Ideális megoldás, ha a szabad életben rájuk váró szociális, családi háttér is hasonló. 10–15 elítélttel a legkellémesebb, leghatékonyabb a munka. A fokozatosság elvének betartásával állatmeséket, rövid novellákat, majd hosszabb, emberi kapcsolatokat tagláló elbeszéléseket érdemes elolvasztatni és megvitatni a katarziszra vágyó elítéltekkel. A fogvatartottak nagyon várják az ilyen jellegű foglalkozásokat. Egyre ritkábban fordul elő, hogy valamelyikük elveszíti a cselekmény fonálát, vagy elzárkózik a véleménynyilvánítástól. Egymás álláspontját nyíltan megvitatják, helyeslik vagy ellenzik. Lényegesen többet adnak önmagukból ezeken a foglalkozásokon, mint az egyéni beszélgetéseken, ahol többségük konformistaként nyilatkozik, valótlanul állít, sőt előfordul, hogy megtagadja a célirányos kérdésre adandó választ. Mindez az oldott légkörű csoportos foglalkozásokat nem jellemzi.

A szerző úgy véli, tevékenysége nem mondható terápiának, mert nem alkalmas arra, hogy a személyiséget alapvetően megváltoztassa. A szépirodalmi

művek ugyanis önmagukban nem alakítanak át, nem jobbítanak meg senkit. A személyiségjegyek változhatnak, de nem verbális, hanem környezeti tényezők hatására. Az irodalmi foglalkozások csupán a legkönnyebben módosítható személyiségjegyek egyikét, az intelligenciát képesek befolyásolni. A gondolkozás-mód csiszolása fontos dolog a börtönben, erre pedig igen alkalmas ez a pedagógiai eljárás. Egy sor tevékenység elindítható vele, így az érzékelés, az észlelés, fejleszthető például a figyelem, az emlékezet, gazdagodhat a fantázia. De képes érzelmeket is ébreszteni, fejleszti az elítélt véleményalkotó képességét, gyarapítja aktív szókincsét.

Az elítéltek többsége éretlen, torzult személyiség. Az ilyen ember sajátossága, hogy nem tud tervezni, számára csak a jelen létezik. Az irodalmi művek feldolgozása során megtanulhatja vállalni a múltat, és esetleg a jövőt is. Emellett óriási előnye az ilyen foglalkozásoknak, hogy fokozza az elítéltek türelmét, hogy oldja bennük a feszültséget. A novellák a didaktikus kiválasztás miatt alapvetően az ember esendőségéről, gyengeségéről szólnak, vagyis arról, hogyan viaskodik benne a jó a rosszal. A drámai hangvételű írások még a legedzettebb elítélteket is megfogják. Az olvasás befejezése után percekig mozdulatlanul, csendben ülnek, majd mély sóhajok kíséretében mozgolódni kezdenek. A könyvek megszerettetése mindenképpen hasznos, mert az olvasás szociális természetű energiát szabadít fel. A csoportos irodalomfoglalkozás felsorolt előnyei mellett az a sikerélmény sem hanyagolható el, melyhez ilyen alkalmakkor a nevelő jut. Ezek a találkozások megerősítik a nevelőt abban, hogy van értelme pedagógiai erőfeszítéseinek a büntetésvégrehajtásban.

A harmadik előadást *Horváth Beáta*, a Fiatalok Börtöne és Fogháza szakkörvezetője tartotta, a szervezett szabadidőről. Konkrétan a tököli intézetben folyó filmszakköri munka pedagógiaileg jól hasznosítható tapasztalatairól számolt be. Elemezte a mozi és a videó alkalmazásának különbségeit, eltérő hatásukat az elítéltek magatartására. Rendkívül érdekes és aktuális kérdést vizsgált meg, a kommersz filmek hatását a fiatalokra. Bár a közvélemény ezt negatívan ítéli meg, az előadó szerint az életkori sajátosságok figyelembevételével – pedagógiai felkészültség és esztétikai tájékozottság mellett – általuk is értékes nevelési eredmények érhetők el. Elmondta, hogy eddig két csoport részére szervezett vetítéseket; a gyógyító-nevelő csoportba tartozók, valamint a befejezett nyolc osztállyal rendelkezők számára. Eleinte filmeket akartak vetíteni, de ez a terv technikai okokból megghiúsult. Később pedig kiderült, hogy a videóvetítések sok szempontból alkalmasabbak, pl. elemzéskor a film egyes részleteit újra meg lehet nézni.

Természetesen a moziról nem szabad lemondani! Nagyobb élményt nyújt, így esztétikai szerepe jelentősebb. A kérdőívekre adott válaszaikban a fiatalok is hangsúlyozzák, hogy a mozikép hatásosabb a tévéképnél. Egyébként megjegyzendő, hogy a két vetítéstípus más-más magatartásformát erősít. A videó egy kisebb közösség kapcsolatát teszi szorosabbá, lehetőséget adva a véleménycserére, a mozi viszont a tömegben való kulturált viselkedés modelljét nyújtja valahol. Pár éve több börtönben (Tökölön, Kalocsán stb.) megkísérelték a filmet bevonni a nevelésbe. Filmesztéták tartottak előadásokat, majd a bemutatott alkotásokat kisebb csoportokban megbeszélték. Ez a felállás a legideálisabb azzal a kiegészítéssel, hogy a csoportos műelemzésnél segítségünkre lehet a videó.

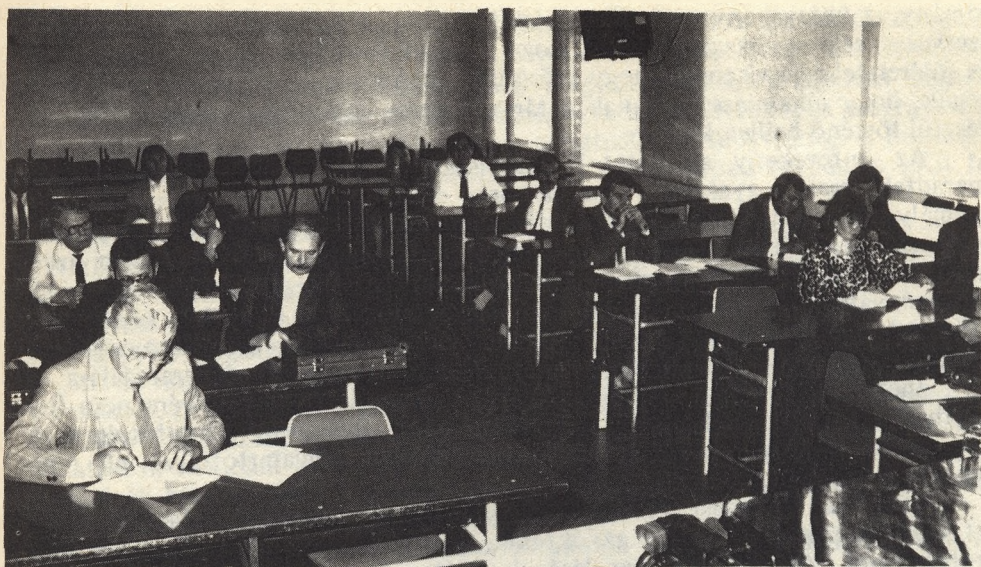
A vetítéssorozat a filmművészet néhány kiemelkedő alkotásából állt. Az előadó által szervezett vetítések kiindulópontja teljesen más volt. Ő a fia-

talok által kedvelt akciófilmekre, meg az ún. művészi filmekre egyaránt alapozott. Más szóval a kommersz meg a szerzői filmeket egyformán fontosnak tartotta. Az előbbi a kor ideálvilága által meghatározott, bevált klisékre épülő alkotás, az utóbbi a rendező egyénisége, vilásképe által determinált autonóm mű. A két filmtípus más-más funkciót tölt be. A kommersznél az átélés ösztöne az elsődleges, mondhatni biológiai kielégülést követel a nézőtől. A szerzői a film intellektuális élményre épít, ugyanúgy kiválthat teljes azonosulást, mint teljes elutasítást.

A foglalkozásokon tehát a kommersz a kiindulási pont, ez határozza meg ugyanis egy 14–21 éves fiatal filmnézési szokását. S ez különösen jellemző az általunk foglalkoztatott rétegre. Ha kiszakítjuk őket a kultúrkörükből, erőszakot követünk el rajtuk. A nézett filmek körét tehát fokozatosan kell bővíteni. A kommersz, azaz a befogadás szempontjából könnyű filmeket lassan kell szerzői, azaz nehéz filmekre felváltani. Érdemes részt venni a vetítéseken, itt megismerhetjük a fogvatartottak spontán értékítéletét, amelyre aztán felépíthető a foglalkozás. A filmterápia tapasztalata az, hogy a rossz kommersz is vezeti a nézőt. A pozitív hős akármit tesz, az jó, mert ő teszi. A néző hagyja magát becsapni. A fiatalok a vetítéssorozat elején nem válogatnak, pedig a szelektálás értékalkotás. A filmet követő beszélgetéseken lehet őket erre a válogatásra készíteni, és ez azért fontos, mert a jó kommersztől vezet az út a szerzői film befogadása felé.

Az ítéletalkotás torzulását azért nehéz korrigálni, mert elsősorban nem a főhősökkel, a pozitív figurákkal van baj, hanem az ellenfelekkel. Az igazi kielégülést az ellenfél legyőzése jelenti, de ezek ma sokszor degenerált hülyék. Így a legyőzésük okozta befogadási kielégülés az utóbbi időben igencsak nivellálódott. E helyzetben sok kiemelkedő alkotás bemutatásával lehet javítani. Vissza kell térni a westernre, elemezni kell annak erkölcsi, dramaturgiai szabályait, bemutatni a köztük levő összefüggést, rávilágítani pl. a magányos hős szerepére stb. Hisz szelektálni csak megismert és tudatosított minőségek között lehet. A foglalkozásokon nehéz és könnyű filmeket egyaránt vetítenek. Nagyon hasznosak az összehasonlító elemzések és a tematikus sorozatok. Gyakran követi a filmet elutasítás, holott a vetítés alatt az ellenkezőjére lehetett következtetni. A cél tehát a befogadaskor szerzett élmény és a szokások által diktált megítélés közti távolság csökkentése. Mindez lassú és aprólékos munkát követel a mindenkori szakkörvezetőtől. Hisz a fenti tényezők – jelesül a befogadás, a szokás – a kulturáltsági fokhoz kötöttek, ezért igyekeznie kell úgy kiválasztani a foglalkozás résztvevőit, hogy azok jól együtt tudjanak működni a csoportban.

A negyedik előadást *Bata Béla* főhadnagy a Váci Bv. Intézet nevelője tartotta a zártintézeti öntevékenységről. Beszámolt arról, hogy az elítéltek egy sajátos csoportjánál, a szigorított őrizeteseknél komoly eredményeket hozott a nevelésben az öntevékeny szervezet kialakítása. Utalt arra, hogy mentközben a tapasztalatok alapján gyakran módosították az alkalmazott formákat, mivel az öntevékeny szervezetet eszköznek, és nem célnak ítélték. Beszélt arról a gátló tényezőről, hogy az elítéltek magát az intézményt, a szigorított őrizetet nem hajlandók elismerni, elfogadni. Ez is jelzi, hogy a büntetőjogi szabályozás, a büntetőpolitikai intézkedések számottevően befolyásolják – hol kedvező, hol kedvezőtlen irányba – a végrehajtás, a nevelés eredményességét. A büntetésvégrehajtási nevelőmunka hatékonyságának fokozása, a közösségi nevelés vonásainak erősítése, a társadalmi elvárásokhoz való eredményesebb

Munka közben a harmadik szekció

alkalmazkodás érdekében a váci intézet is létrehozta, sőt több éve működteti az öntevékeny szervezetet, az önkormányzati rendszer sajátos, kényszervizszo-nyok közt kialakított formáját.

Az akkor még élő szigorított őrizet gyakorlatában kerestek hatékonyabb végrehajtási formát. Lehetőséget arra, hogy a fogvatartottat jobban bevonják saját közösségének irányításába, az ügyek intézésébe. Az öntevékenység fő feladata az volt, hogy az elítéltek közössége bizonyos funkciókat megszabott kere-tek és feltételek közt – a büntetésvégrehajtás általános céljaihoz alkalmazkoda-va – átvegyen, és ezeket olyan színvonalon teljesítse, amilyenre érettsége és adottságai alapján képes. Már a szervezet kialakításakor, de a működés folya-mán méginkább azt tapasztalták, hogy a többszörösen visszaeső, átlagosan ma-gas életkorral (41,6 évvel) bíró őrizeteseink intellektuálisan alacsonyabb szinten állnak az elvárhatónál, ezért nehéz elébük öntevékenységre inspiráló célokat tűzni. Ennek ellenére elérték azt, hogy megszervezték a belső rendet, a napi-rend szabta mozgást, a pihenő- és szabadidő hasznos eltöltését, a kulturális és sportéletet, valamint az önművelés, önképzés különböző formáit. Mindezt a szigorított őrizet differenciált végrehajtásával lehetett megvalósítani. A szigo-rított őrizeteseink jelentős részénél, közel kétharmadánál alakították ki az önte-vékenységi formát, egyharmadánál pedig meghagyták a hagyományos felügye-leti rendszert – mindkét irányba biztosítván a szigorú feltételekhez kötött mobilitást.

Az öntevékeny szervezet kiépítésével foglalkozó szakirodalmak megkerül-nek egy fontos kérdést, nevezetesen a személyi állomány összetételét, felké-szültségét az adott feladat végrehajtására, illetve a hivatásos állomány, ezen belül a nevelő attitűdjét saját tevékenységéhez. A drákói rend és fegyelem el-fogadtatása, a fegyházrezsim által megkövetelt magatartásformák kiképzése-ritése (akár szigorú szankciókkal) és a teljes konformizmus elismerése jelentette itt sokáig a nevelői tevékenységet. Ilyen előzmények után próbálta meg az ál-

lomány az öntevékeny szervezet kialakítását. Az előadó szerint az öntevékeny szervezet célja a visszaesőknél az, hogy a bűnelkövetők gyakorolhassák az alá és fölérendeltségi viszonyt, hogy erősödjön önállóságuk, kezdeményezőképeségük, hogy alkalmassá váljanak a társadalomba való aktív, közösségeken keresztül történő beilleszkedésre.

Az öntevékeny szervezet kialakításakor bizonyos hiányosságok rejtve maradtak, csak a gyakorlati munka során derült rájuk fény. Ilyen például a személyi állomány egy részének felkészületlensége, az adekvát felelősségi rendszer, az optimális nevelő-nevelt arány kidolgozatlansága. Ez utóbbi azért okoz problémát, mert a nevelő munkáját a közösség nem pótolja, csak minőségében változtatja meg. Fontos dolog ugyanakkor az ellátási és elhelyezési feltételek biztosítása, ezen belül különösen a kisközösségek tevékenységét garantáló helyiségek kijelölése. A fogvatartottak erőteljes differenciálása se mellőzhető, hisz ez idő tájt a fogvatartott populáció teljes körére nem terjeszthető ki az öntevékenység. A szélsőségesen agresszív, a büntetésvégrehajtási nevelőmunkával mereven szembehelyezkedő fogvatartottakat pl. mindenképp ki kell zárni belőle.

Az ötödik előadást *Vinczéné Biró Etelka*, az Országos Pedagógiai Intézet osztályvezetője tartotta, az oktatás, a metodika és a korrekciós oktatás problémáiról. Az elítéltek nevelésének sajátos, nagy fontosságú színteréről, az általános iskolai oktatásról szerzett tapasztalatokat vizsgálta meg az előadó a korszerű oktatáselmélet szempontjából. Elemezte azokat a sajátosságokat, amelyek a nevelés alanyainak összetételéből, az oktatott tananyagból, az alkalmazott és alkalmazható módszerekből következnek. Megállapította, hogy a büntetésvégrehajtás keretei között folyó oktatás nagyfokú realitásérzékkel, az általánostól eltérő latens tanterv működtetésével, egy sajátos helyi nevelési rendszert megvalósítva törekszik reszocializációs célja felé. A rendszerszemléletű tanítási-tanulási folyamat alkalmazhatóságát hangsúlyozva vázolta fel azokat a területeket, témákat, amelyek továbbgondolása biztosíthatja az oktatási törvény és a büntetésvégrehajtási szabályok összhangját.

Kapcsolódva a vitaindító előadáshoz – amely foglalkozott a büntetésvégrehajtási nevelés cél- és feladatrendszerével, reszocializációs irányultságával a gazdasági, politikai és társadalmi változások által kiváltott, illetve felerősített elméleti és gyakorlati ellentmondásokkal – a referátum felvetette a büntetésvégrehajtási intézetekben folyó oktatás néhány kérdését, és megfogalmazta a modern didaktika, a tanítás és tanuláselmélet oldaláról annak sajátos feladatait. A szerzőnek lehetősége nyílt a bv-nevelés dokumentumainak tanulmányozására, az egyes iskolák gyakorlatának megismerésére. Közvetlenül szerezhetett tapasztalatot azokról a belső ellentmondásokról, amelyeket a vitaindító előadás felsorolt, és amelyek feloldására javasolt megoldások szinte valamennyi módja a rendszer hármasságának (biztonságos őrzés-munkáltatás-nevelés) jelenlegi feltételeibe vagy működési mechanizmusába ütközne.

A büntetésvégrehajtás keretei között folyó oktatásnak szinte valamennyi problémája szorosan összefügg a büntetés tényéből, az oktatás kötelezőségéből fakadó ellenállással, valamint az előéletből eredő motiválatlansággal. Az oktatáselmélet szempontjából vizsgálódva ez azt jelenti, hogy napjainkra minden oktatási folyamat a „Kit tanítunk?” „Mit tanítsunk?” „Hogyan tanítsunk?” – kérdésekből indul ki alapvetően. A büntetésvégrehajtás kerete között folyó oktatást nemcsak az életkor-pedagógiai szempontból kell sajátosnak tekintenünk, hanem a tanulói előéletből determinált személyiségstruktúrák miatt is.

Csupán e két tényező, az életkori szóródás és a személyiségstruktúrák egyedi eltérése olyan variációkat hoz létre, amelyek az oktatás keretében lehetséges pedagógiai ráhatásoktól – amennyiben meg akar felelni a modern tanítás-tanulás-elméleti követelményeknek – szinte egyedi módszereket és programokat kívánnak. Már az első tapasztalatok megerősítik azt a tényt, hogy a büntetés-végrehajtás keretei közt folyó oktatásnak is meghatározó kérdése a „Kit tanítunk?”

A nevelési rendszer e tekintetben akkor működik hatásosan, ha az iskolai oktatás erre a kérdésre megkapja, vagy maga megfogalmazhatja a választ. Úgy tűnik, az iskolák általában együttműködnek a nevelési szolgálattal, a pszichológusokkal és saját maguk is törekednek – különböző felmérésekkel – a tanulók mélyebb megismerésére. Az oktatásnak ezt a tényezőjét azonban – eltérően a „Mit és hogyan tanítsunk?” kérdésektől – gyakorlatilag nem befolyásolhatja a rendszer, nem válogathatja meg a tanulók körét, nem állíthat eléjük beiskolázási, felvételi kritériumokat. A „Kit tanítsunk?” kérdés a büntetés-végrehajtási oktatásban nemcsak a tanuló, hanem a pedagógiai folyamat számára is az alternatívák hiányát jelenti. A tanulók összetételének determináltsága ily módon a büntetés-végrehajtási oktatás specifikuma.

Viszonylag egyszerűbb a válasz a tanulók összetételének ismeretében a „Mit tanítsunk?” kérdésre. Az iskolák reális célokat tűznek ki, a felmért tudás alapján a dolgozók általános iskolai tananyagából is szelektálnak, csak a törzsanyagot tanítják, és a minimumot követelik meg. Ám ez a realitásérzék egyben pedagógiai kényszerűség is, a tanítás-tanulás folyamatában elvárt hatékonyság visszajelzése csak így utal működőképességre. Egyébként a tananyag kapcsán válik világossá a büntetés-végrehajtás keretei közt folyó oktatás másik fontos sajátossága: a latens tanterv. A tapasztalatok szerint a törzsanyag módosulhat, különböző változatokat vehet fel, előnyben részesítve a korábbi életút során megszerzett ismereteket. Az általános oktatástól eltérően tehát a bv-oktatás egy latens tanterv alapján igyekszik egy sajátos helyi nevelési rendszert megvalósítani a reszocializáció sikere érdekében. A „Mit tanítsunk?” kérdésre a tanulókhöz alkalmazkodva nagyfokú variabilitással válaszol, és kerettantervként kezeli a dolgozók általános iskolájának dokumentumait.

A „Hogyan tanítsunk?” témakört vizsgálva több kérdés is felmerül. El-dönthető-e egyértelműen, hogy milyen módszereket alkalmazzon a büntetés-végrehajtás keretében szervezett iskola? Le kell-e ragadnunk a hagyományos, tanári tekintélyhez kötődő, verbalításra alapozó módszereknél? A zárt iskolai struktúrában lehet-e egyáltalán rendszeres, feladatcentrikus tanítás, alkalmazható-e az egyéni munkáltatás meg a csoportmunka – figyelembe véve, hogy az ilyen módszerek bevezetésének még nincsenek meg a személyi feltételei? Vagy éppen ezért érdemes ezekkel a módszerekkel próbálkozni? Elégé differenciált-e a jelenlegi metodika? Amennyiben a személyiségfejlesztés szervezeti alapja a nyitott iskola, reális-e ugyanezen célkitűzés zárt iskolai keretek közt? Vagy zárt körülmények között is akad belső nyitásra lehetőség? Elképzelhető netán, hogy a büntetés-végrehajtási jog fejlődési tendenciái közé, melyeket oly széleskörűen sorol fel a vitaindító, felvehető az oktatásfejlesztés törekvései is? E kérdések közül egyesekre a pedagógia, másokra a szűkebb büntetés-végrehajtási szakterület adhat választ.

A továbbiakban a korrekció, meg a korrekciós nevelés fogalmának tisztázása után megállapítja az előadó, hogy a büntetés-végrehajtási keretek között szervezett oktatás differenciálása szempontjából leginkább a gyógyító-nevelő

csoportokban és az enyhén értelmi fogyatékos tanulók osztályaiban indokolt a korrekciós nevelés. Gondot okoz, hogy a tanköteles koron túl a valódi értelmi fogyatékos és a pseudodebilitás közti hatások elmosódnak. Az értelmi fogyatékos elítélt nehezen vagy egyáltalán nem különíthető el a szociálisan elhanyagolt, szubkulturális milióból származó fogvatartottól. Így az a praktikus megoldás alakult ki, hogy amennyiben a „Kit tanítsunk?” kérdésre nem adható egyértelmű válasz (mert nem lehet tudni, hogy értelmi fogyatékos egyént vagy szociálisan elhanyagolt, hátrányos előélete miatt alacsony értelmi szinten megrekedt egyént), addig a „Mit tanítsunk?” kérdésnek alig van jelentősége: mindkét csoporttal ugyanazt a minimális törzsanycsoportot kell elsajátíttatni a minimumkövetelmények szintjén. Ugyancsak helyeselhető a módszerek tekintetében is ez a megoldás: mindkét kategóriában korrekciós, speciális nevelési módszereket kell bevezetni, a gyógypedagógiai nevelés, oktatás metodikájából kölcsönözve őket.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a büntetésvégrehajtási nevelés kérdései között kiemelt hely illeti meg az oktatásmetodika, a korrekciós nevelés területét. A nevelési rendszer továbbfejlesztésének terve szükségessé tette az oktatáskorszerűsítés perspektívájának megfogalmazását. Elsősorban a speciális feltételek közti cél- és feladatrendszer átgondolása, az iskoláztatás jellegének, pedagógiai alapelveinek tisztázása látszik fontosnak. Ezzel egyidőben megfontolandó az önkéntesség elvének felvetése, a megszerzett tudás elismerési formáinak bővítése, végül az oktatás, ezen belül az egyéni tanulás időkeretének gyarapítása. Ezen túlmenően értelmezni kell az 1985. évi I. törvényt, tartalmi követelményeit pedig ajánlatos lebontani a bv-oktatásra. Más szóval indokoltnak tűnik néhány alternatív program és új olvasztási módszer bevezetése.

A hatodik előadást *Köszler Antal* százados, a Szegedi Átmeneti Intézet vezetője tartotta azokról a foglalkozásokról, amelyek a beilleszkedésre való alkalmasság kialakítását célozták meg. Elemezte az átmeneti csoportba kerülés előtti hosszú, öt évet elérő vagy meghaladó zárt bv-intézeti viselkedés, illetve magatartás sajátosságait. Az elítéltek többsége – bár kedvezően fogadja az oldottabb életkörülményeket – eleinte bizalmatlan, zárkózott, alkalmazkodási nehézségekkel küzd. Ezért fontos az új helyzetre tervszerű és tudatos munkával felkészíteni őket. E felkészítést szolgálhatja a csoportfoglalkozás, a munkáltatás, az öntevékeny szervezet, valamint a fegyelmi és jutalmazási gyakorlat. Természetesen a beilleszkedésre nevelés legintenzívebben az átmeneti csoportban történik.

Köztudott, hogy mintegy tíz éve működik az átmeneti csoport jogintézménye. 1985-től optimális feltételek mellett, új különálló intézményben: Szegeden, az Átmeneti Intézetben. A jogszabály lehetővé teszi, hogy az elítélt minimum öt év – fegyház és börtön fokozatban, zárt intézeti feltételek mellett letöltött – szabadságvesztés-büntetés után, a várható szabadulás előtt két évvel átmeneti csoportba kerülhet, a várható szabadulás előtt hat hónappal pedig oda is kerül. Az átmeneti intézetbe helyező javaslatot a nevelők készítik el, és az intézeti tanács záradékolja. Az ide irányított elítéltek korábbi teljesítménye jó, magatartása pozitív, neveltségi szintje magas, beilleszkedési szándéka határozott. Átlagosan már 7–8 évet letöltöttek zárt intézetben.

A beilleszkedésre váró alkalmasság megkívánja a zárt intézeti hatások káros követelményeinek korrigálását és a beilleszkedés objektív-szubjektív feltételeinek megteremtését. Az átmeneti csoport céljából és az előzőekben vázolt tényekből kiindulva kell megvizsgálni, hogy mi jellemzi az ide kerülő fogva-

tartottakat. Például az elbizonytalanodás. Ami nem csupán a helyismeret hiányából, hanem a hosszú időn át „élvezett” szűk mozgástérből is adódik. Erősíti ezt a tétovaságot az állandó külső kontroll hiánya, a felügyelet közvetlen jelenlétének megszűnése. Mindenki bizalmatlan mindenkivel, az az általános vélemény, hogy másokhoz közeledni csak fenntartással célravezető. Az elítéltek nem fejtik ki véleményüket mert – a kitérés lehetőségének hiánya miatt – úgy gondolják, ez vitákat, sőt esetleg agresszív megnyilvánulásokat von maga után. Az új közegben elhúzódva társaiktól inkább a felügyelőkkel és a nevelőkkel keresik a kapcsolatot. Vonzó számukra az egyedüllét. Ebből eredően nehezen találják meg a szabadidő hasznos eltöltésének módját. A lehetőségek közül egynél-egynél (pl. sportolás, tévézés) tartósan leragadnak! Természetesen nagyra értékelik az intézetbe kerülést, törekszenek ittlétük megtartására. A közösségvezetők, illetve a korábban önálló feladattal és mozgáskörrel rendelkező elítéltek hamarabb alkalmazkodnak az új helyzethez, mint a többiek. Aktívan bekapcsolódnak az intézet életébe, mert úgy vélik, képességeiket így ki tudják majd bontakoztatni.

Az előadó felvázolta azokat a különbségeket, amelyek új helyzetet jelentenek a zárt intézeti feltételekhez képest. Az elhelyezés a fogház fokozatnak megfelelően, nyitott körleten, modern munkásszállóra emlékeztető lakóhelyiségben történik. A belső élet szervezését és irányítását az elítéltek öntevékeny szervezete végzi a nevelési szolgálat felügyelete, tanácsadása, és ellenőrzése mellett. Az elítéltek külső munkahelyen, civil munkavállalókkal dolgoznak együtt – őrzés nélkül, felügyelet alatt – egy-egy gépen közösen tevékenykedve. A fogvatartottaknak adható jutalmak köre évi 14 nap erejéig itt kibővül a rövid tartamú eltávozás lehetőségével. Mindezek a körülmények a beilleszkedésre való alkalmasság kialakítását szolgálják, részben keretként, részben eszközként.

Hogy az elítéltek megtalálják helyüket az intézetben, ún. befogadó egyéni és kiscsoportos foglalkozásokat szerveznek. Az egyéni foglalkozások során tájékoznak az elítéltek helyzetéről, feltérképezik külső kapcsolataikat, igyekeznek megismerni szabadulás utáni terveiket, megbeszélik aktuális egyéni problémáikat, és közlik velük a legfontosabb, belső életre vonatkozó tudnivalókat. A csoportfoglalkozások célja az új körülményekhez való tudatos viszonyulás kialakítása. A foglalkozásokon általában aktívak, érdeklődők az elítéltek. Szívesen beszélnek új élményeikről; a kulturált környezetben, a nagyobb mozgáslehetőségben, a kitérés, félreállítás eshetőségében pozitívumot látnak. Az öntevékeny szervezeti irányítás szokatlan számukra; beilleszkedésüket megkönnyíti a csoportosan végzett megbízatások teljesítése. A külső munkáltatás is újdonságként megy a civil munkavállalókkal való partnerkapcsolat mellérendelő jellege miatt. A korábban befogadottak segítő magatartása fontos tényező a beilleszkedés szempontjából. A foglalkozásokon az előadás, a vita-indító, a frontális beszélgetés módszereit egyaránt alkalmazzák.

Az elítéltcsoportok közösséggé formálásának egyik leghatékonyabb eszköze az öntevékeny szervezeti fórumokon fellépő nagycsoportok (pl. az intézeti gyűlés, a munkahelyenként, nevelési csoportonként megszervezett közösségi foglalkozások) tevékenysége; hiszen itt a legnagyobb az aktivitás. Kibontakozhatnak olyan értékek és magatartásformák, mint az önkéntes alkalmazkodás, az egymásért érzett felelősség, a közösségért végzett munka. A foglalkozásokon tudatosul, hogy mindenkit fenntartással fogad a munkahelyi környezet. Egyetlen módja a bizonyításnak a társadalmi normáknak megfelelő

magatartás és a kiemelkedő munkateljesítmény. Aki ennek megfelel, az számíthat arra, hogy mint egyén is érdekes lesz, hogy véleményt alkotnak róla, hogy megszabadulhat a hovartartozását jelző, de ugyanakkor uniformizáló „elítelt” minősítéstől.

A beilleszkedésre való alkalmasság kialakításában fontos szerepet játszanak a rövid tartamú eltávozások. Az elítéltek általában jól tájékozottak, ami a külvilág eseményeit illeti, de a mindennapi élet igényelte gyakorlati készségek a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alatt elhalványulnak bennük. Távózáskor nehezen igazodnak el a számukra szokatlanra vált környezetben. A „mint-ha mindenki engem nézne” benyomás viszonylag rövid idő alatt elmúlik, a szabad mozgás élményéhez viszonylag hamar hozzá lehet szokni. De nehéz ismét kapcsolatot teremteni idegen emberekkel a közlekedés, a vásárlás során. „Mindig nagy pénzzel fizettem, hogy visszaadjanak” – mondja egy elítelt. Csoportfoglalkozás keretében ezért kell felkészíteni az először eltávozókat. Célszerű közölni a fogvatartottal, hogy milyen útvonalon, milyen közlekedési eszközzel jut el a lakóhelyére. A vásárlásra, pénzhasználatra vonatkozó gyakorlati tudnivalókat se árt vele közölni. Érdemes az eltávózásról visszatérőkkel beszélgetni egy kicsit, mert ha megismerjük szubjektív nehézségeiket, jobban fel tudjuk készíteni a többieket is.

Az eltávozások előkészítésében nagy horderejű a kapcsolattartás figyelemmel kísérése, a körülmények reális értékelése, valamint a lehetőségek mérlegelése. Mindez az egyéni foglalkozások keretében zajlik, ahol az elítéltek pontosan informálják nevelőiket megoldandó lelki és egzisztenciális problémáikról. A szabadulást közvetlenül megelőző időszakban az ún. szabadító kicscsoportfoglalkozások keretében készítik fel az elítélteket a beilleszkedésre. Itt ellenőrzik konkrétan, hogy tudják-e mi vár majd rájuk szabadulásuk után, hogy tudják-e mi fogja gátolni beilleszkedésüket a társadalomba. Igyekeznek az elítelt érdekében együttműködni a pártfogóval. Törekednek felkészíteni a fogvatartottakat a várható konfliktusok megoldására. A csoportfoglalkozásokat követően lehetővé teszik a szabadulás utáni helyzet megtárgyalását – egyénenként – is.

Összefoglalva: az ismertetett foglalkozások célja a beilleszkedésre való alkalmasság kialakítása: az Átmeneti Intézettől a tényleges szabadulásig. A foglalkozások körét egyébként tovább szeretnék bővíteni a nevelés hatékonyabbá tétele érdekében. A szekció egésze tartalmas, eredményes munkát végzett. Az érdeklődést a feszült figyelem és a feltett kérdések is jelezték.

Vincze Tamás

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Borics Gyula államtitkár, Igazságügyi Minisztérium; **dr. Boros János** bv. őrnagy, az Országos Parancsnokság nevelési osztályának alosztályvezetője; **Fejes Imre** bv. ezredes, az Országos Parancsnokság nevelési osztályának vezetője; **dr. Lőrincz József** bv. alezredes, a Rendőrtiszti Főiskola Bv. tanszékének vezetője; **Mayer, Miroslav** alezredes, a Cseh Szocialista Köztársaság Büntetésvégrehajtási Parancsnokságának főosztályvezetője; **Nazarov, Vlagyimir** vezérőrnagy, a Szovjet Belsőügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Főcsoportfőnökségének helyettes vezetője; **Ribarčík, Jerzy** alezredes, a Lengyel Büntetésvégrehajtási Főigazgatóság bv-osztályának vezetője; **Vincze Tamás** bv. ezredes, a Fiatalkorúak Börtöne és Fogháza parancsnoka.

A pszichológus szerepe a nevelésben

(a konferencia IV. szekciójának előadásairól)

Ebben a szekcióban a büntetésvégrehajtási nevelés egyik jelentős hatótényezőjével, a pszichológus tevékenységével foglalkoztunk. A pszichológusok nem a nevelési szolgálattal egyidőben integrálódtak a büntetésvégrehajtás szervezetébe, hanem később. A bv-pszichológia 20 éves tradíciót vallhat magáénak Magyarországon. A 60-as évek végén jelentkeztek az első „fecskek”, majd a 70-es évek közepére kialakult egy 10–15 fős stabil csapat, amelynek tagjai szívügyüknek tekintették a bv-pszichológia nagy részben gyakorlati, kisebb részben elméleti síkon való művelését. E köré a mag köré szerveződött további státuszok létrejöttével a bv-pszichológusok informális szövetsége, amely a mellékállásban dolgozó kollégákkal ma már az induló csapat kétszerese.

A bv-pszichológusok kezdettől fogva keresték szervezeti helyüket, hiszen ha belegondolunk, a 70-es évek második felétől igen jelentős változások mentek végbe a büntetésvégrehajtás struktúrájában, komoly erőfeszítések történtek az egész rendszer humanizálására, mely megnyilvánult egyrészt az intézményrendszer differenciálásában, másrészt a 79–80-as jogszabályváltozásokban, végül pedig a 80-as évek közepén született hosszú távú nevelés- és munkáltatásfejlesztési koncepciókban. A pszichológusok nem egy kész szervezeti sémába kerültek be világosan megfogalmazott feladatokkal és elvárásokkal, hanem egy változó struktúrában igyekeztek kialakítani saját pozíciójukat és funkcióikat. Több más tényezővel együtt ez az oka annak, hogy a pszichológusok helyzete a büntetésvégrehajtásban ma sem egyértelmű, különféle szerepeket töltenek be különféle hatáskörökkel.

Az eltelt 20 év alatt kiderült, a nemzetközi büntetésvégrehajtási tapasztalatokból is, hogy az idő túlhaladta azt a koncepciót, mely szerint a bv-pszichológia nem önálló diszciplína, csupán a nevelés segédtudománya, vagy ahogy egyesek megfogalmazták, a kriminálpedagógia „szolgálóleánya”. Nagyjából kétféle büntetésvégrehajtási pszichológus-szerep kristályosodott ki: 1. a hagyományos, klasszikus, 2. a treatment, vagy kezelésre, terápiás tevékenységre irányuló. Az első esetben a pszichológus a bv-intézeti stáb tagja, tanácsadóként részt vesz az elítéltekkel kapcsolatos tevékenységek nagy részének megtervezésében és lebonyolításában. Konkrét pszichológusi munkája az ún. krízisintervenció, a konfliktusok rendezése, a pszichés válságba került fogvatartottak állapotának megváltoztatása.

Eleinte ezt a szerepet töltötték be a pszichológusok, csak később, a 78-as tvr. hatályba lépése után nyílt lehetőség a treatment tevékenység gyakorlására. A második esetben a pszichológus a gyógyító-nevelő team tagja, s adott pro-tek-tív terápiás közösségben végzi munkáját, melynek végső célja a fogvatartott reszocializációjának elősegítése. Ezt a fajta pszichológus-szerepet csupán né-

hány gyógyító-nevelő csoportban és a nagyfai Munkaterápiás Alkoholelvonó Intézet egyik-másik osztályán lehet betölteni.

A 80-as évek elején a pszichológusok összhangban a gyógyító-nevelő csoportok célkitűzéseivel, igyekeztek a terápiás szerepkört preferálni munkájukban. Azóta az idő bebizonyította, hogy külső és belső gátló tényezők miatt nem tudott e koncepció kellően realizálódni. A külső tényezők közé sorolhatjuk azt, hogy a pszichológus-szakma elitje – a bv-pszichológusok referenciacsoportja – meglehetősen szkeptikus a börtönkörülmények között végzett pszichoterápia eredményességét illetően. Néhány neves kriminálpszichológus kinyilvánította a doktrínát, hogy börtönben nem végezhető pszichoterápiás kezelés; holott a külföldi (főként az angolszász és skandináv börtönökre vonatkozó) szakirodalom bőséges tárházát nyújtja az eredményes egyéni csoport-pszichoterápiás beavatkozásoknak. Érthető tehát, hogy egyes szaktekintélyek negatív véleménye miatt a bv-pszichológusok egy része elbizonytalanodott tevékenysége hasznosságában.

A másik külső gátló motívum a büntető jogelméletben lezajlott vitához kapcsolódott. A tettarányos büntetés és az ún. treatment ideológia követőinek harcából, a jelek szerint az előbbi került ki győztesen, az utóbbinak jószerével elfogynak a hívei a büntetőjogászok között. Bár a vita alapvetően büntetőjogi kérdéseket érintett és a jogelmélet síkján zajlott; a treatment, a reszocializációs ideológia háttérbe szorulása kedvezőtlenül hatott a bv-intézetekben folyó pszichoterápiás tevékenységekre is.

A belső gátló tényező a főreferátum szerint is a jogi szabályozás inkoherenciájában; dezintegráltságában rejlik. Abban, hogy a magas szintű jogszabályokban megfogalmazott reszocializációs cél az alsóbb szintű részletes szabályozásban nem jelenik meg egyértelműen, illetve teljességgel hiányzik belőle. Rejtett módon más büntetésvégrehajtási célokkal is számolni kell, amelyek zavarva a szervezet működését, azt nem a kívánatos irányba módosítják.

A szekcióülés többször megfogalmazta, hogy a bv-pszichológia önálló tudomány, a bv-pszichológus önálló hatótényező, nem pedig reszocializációs segéderő. Ezzel párhuzamosan a pszichológusok feladatait is át kell fogalmazni, ami természetesen szervezeti változásokat is vonhat maga után. A differenciált büntetésvégrehajtási rezsimék kialakításával szerteágazóvá válik a pszichológusok tevékenysége. A terápiás közösségekben a szakszerűen végzett egyéni és csoportos pszichoterápia szükségszerűen az ő feladatuk. De meg kell erősíteni az intézmény működéséhez szükséges klasszikus tanácsadói funkciót is, megfelelő jogosítványokat adva a pszichológusnak.

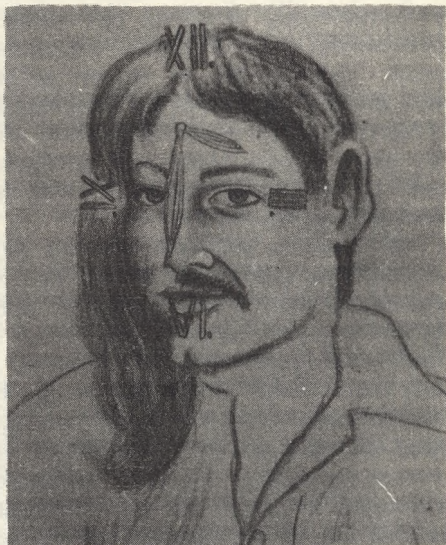
A Büntetésvégrehajtás Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézetének beindulásával fontos szerep jut a pszichológusnak mind az elítéltek elhelyezésénél, mind a javasolt pedagógiai program tartalommal való megtöltésénél. Érdemes az elhangzott öt előadást röviden áttekinteni. Az elsőt *dr. Csetneký László*, a Rendőrtiszti Főiskola főtanára tartotta a pszichológus helyéről és szerepéről az elítéltek nevelésében. Elméleti oldalról igyekezett megvizsgálni a pszichológus-szerep problematikáját úgy, ahogyan az beágyazódik a büntetésvégrehajtás struktúrájába. Elmesélte, hogy a pszichológusok pozíciója – már alkalmazásuk kezdetén – legalább kétfajta igény mentén formálódott. Egyesek túlzott elvárásokkal, mások lebecsülő attitűddel közeledtek hozzájuk. Az előbbiekek szinte csodatevőt szerettek volna látni bennük, az utóbbiak viszont érzékeltették, hogy jelenlétük felesleges. Azóta elérkeztünk egy olyan fejlődési állomáshoz, egy olyan pszichológus-pozícióhoz, amely szerintem még mindig

instabil, még mindig valamilyen „köztes” jelzővel írható le. Ez azt jelenti, hogy valahol ő is a stáb tagja, a felügyelet, a hivatásos állomány fizetett embere, és ez akadályozza munkájában, gyengíti az elítéltekkel való szorosabb kommunikáció kialakulását, nehezíti a diagnosztizáló és terápiás tevékenységét.

Létezik egy fő cél, mármint az elítéltek reszocializálása, amely lényegében egy esélyteremtés az elítéltek normális társadalmi visszailleszkedésére. Évéggett kell a bv. összes részegységének összehangolt, tudatos, egymást és a fogvatartottat is segítő munkáját megszervezni. Azt azonban, hogy ezt a fő célt hogyan kell lebontani az egyes részterületekre, hogy mi a konkrét teendője ez ügyben az őrnök, a nevelőnek, a munkáltatónak, nos, ez már nincs egyértelműen kimunkálva. Szeretnék egy példát felhozni a helyzet érzékeltetésére: ismeretesek a belső felügyelet nevelési szolgálatba integrálásának, vagyis nevelői irányítás alá vonásának tapasztalatai. Kissé karikírozva ezeket elmondható, hogy a nevelő azóta sokkal többet őriz, az őr pedig sokkal kevesebbet nevel, mert fogalma sincs arról, hogyan kellene a nevelésbe bekapcsolódnia, emellett szándékai, attitűdjei is mások. Feltételezte, hogy a stáb tagjai eltérő attitűdökkel rendelkeznek, ezt vizsgálatával be is bizonyította, majd rátért a másik alapvető csoport, az elítéltek jellemzésére.

A fogvatartottak többsége igencsak motivált a büntetési idő túlélésében, abban, hogy különösebb baj és sérelem nélkül teljen el a börtönidő. Továbbá igyekeznek berendezkedni a lehető legjobb benti életre, ahogyan tréfásan mondani szoktuk, igyekeznek megszerezni a „napfényes zárkát”, a jól szabott rabruhát, a jól fizető munkahelyeket, a kedvükre való csoportot, és így tovább. Esetleg a szabadságra való felkészülés is eszükbe jut mind prozociális, mind antiszociális értelemben. Ezek a motívumok végül is kétfajta viselkedéstípusban öltenek testet, mindkettő a konformizmus egyik fajtája.

Az első típusnál a formális, a hivatalos célokkal és szándékokkal összecsengő belső motivációról van szó. Az ilyen elítélt képes valamennyi energiáját mozgósítani azon cél érdekében, hogy úgy kerüljön ki, ahogy mi szeretnénk. Az ilyen fogvatartottak konformisták lesznek, méghozzá olyanok, akik nem működnek együtt az informális szervezettel, legfeljebb kifejezett agresszió nyomására. Ezek az elítéltek várhatóan több fegyelmi vétséget fognak elkövetni konformizmusuk mellett is. Hallatják szavukat, időnként összeütköznek velünk és az informális hálózattal egyaránt. Konformizmusuk színesebb, variációdúsabb, megosztottabb mint a másik csoportté, akik inkább az informális hálózathoz hasonulnak, annak a viselkedés-stílusát veszi át, fejlesztik tovább. Ezek az elítéltek többnyire nem követnek el fegyelmi vétségeket, pontosabban nem buknek le tiltott

A szabadságvesztés önmagában is büntetés:
jelzi egy elítélt rajza

tevékenységért. Elbújnak, taktikáznak, kikerülik a szabályok csapdáit. Látnivaló, hogy a kétfajta konformista viselkedés pszichológiai háttere meglehetősen eltér, vagyis egy heterogén populációról van szó.

A nevelés folyamatában a stábnak és az elítélteknek találkozniuk kell, hisz ez a büntetésvégrehajtás feladatából és működéséből szükségszerűen következik. Ha úgy tetszik, ez a két populáció él, dolgozik együtt valamely távoli, megfoghatatlan cél érdekében, és ez nem más, mint a hatékony reszocializáció elősegítése. És mi a következménye ennek a paradox helyzetnek? Az, hogy valószínűleg sikertelen lesz a kezelési beállítottságú – tehát a treatment ideológián alapuló – próbálkozás. Ha nem jön össze az a két embercsoport, amely mint láttuk, nagyon durva élemzés alapján is számos egymásnak ellentmondó és egymást kizáró szándék szerint él, gondolkodik és tevékenykedik, ha csak hazudják az együttműködést, akkor ebből nem lesz, nem lehet eredményes nevelés.

Ez a helyzet rendkívüli módon meghatározza a pszichológus helyét és szerepét a büntetésvégrehajtás szervezetében. Hisz munkája olyan jelzőkkel érzékeltethető, mint a „finom simító” vagy a „végső formázó”, mert olyan könnyen roppanó, tűnékeny változásokat indít el a személyiségben, amelyek credményre csak akkor vezetnek, ha az előzőekben leírt helyzet megváltozik. Elméletileg előállhat egy olyan nevelési alaphelyzet, ahol a treatment pszichológiai és pedagógiai kivizsgáláson alapuló osztályozáson, adekvát csoportok kialakításán, és igazán hatékony foglalkoztatáson nyugszik. Ekkor jöhet a pszichológus és terápiás eszközökkel „simíthat”, azaz tanácsokat adhat szervezeti, nevelésmódszertani stb. kérdések megoldásában. A szerző úgy véli, hogy a pszichológusok tevékenységi körének szélesítése újra reális cél lehet, ha az eddigi tapasztalatok, ismeretek birtokában a munka minőségi mutatói magasabbak lesznek.

A második előadást *Garami Lajos*, a Fiatalkorúak Börtöne és Fogháza pszichológiai laboratóriumának vezetője tartotta Szociális gondozás és reszocializálás címmel. Beszámolójában a szociális munka szükségességére és lehetőségeire kívánta felhívni a figyelmet. Úgy vélte, hogy a szociális munka szempontjai előnyösen befolyásolhatják a reszocializáció módszeréről vallott felfogásunkat. Majd Ferge Zsuzsa és Havas Gábor nyomán röviden vázolta a szociális munka és a szociális munkás feladatait. Eszerint: A szociálpolitika állami feladat, az egyenlőtlenségek csökkentésére; A szociális munka profeszszionista szolgálat, egyrészt az egyén problémáinak megoldására, másrészt a társadalmi struktúra megváltoztatására törekszik. A szociális munkás állami pénzből teljesít személyre szóló szolgálatot. Érdekes megfigyelés, hogy a szociális munka a gazdag országokban egyénekre irányul, és alapvetően pszichológiai és terápiás jellegű. Ugyanakkor a szegény országokban a társadalmi feltételek megváltoztatása a fő célja, mert ezek váltják ki a szociális problémákat. Így itt inkább a szociológiai irányzatok dominálnak.

A szociális munkás az ügyféllel együtt próbálja megkeresni azokat a lehetőségeket, amelyek lehetővé teszik a beilleszkedést, a boldogulást. Ezzel párhuzamosan igyekszik készségeket kialakítani a kliensben, hogy annak nagyobb esélye legyen a társadalmi érvényesülésre. E szemléletmód már ismerős számunkra, hiszen itt már a szociális problémák megoldására a pedagógia és a pszichológia eszköztára kerül bevetésre. Nem véletlen, hogy például Bajorországban a szociális munkásokat képző főiskola ún. szociálpedagógusokat nevel. Hazánkban a szociális munkának még nincsenek hagyományai. Szociál-

politikai rendszerünk széttagolt, munkája eredménytelen. Elsősorban érdemes-
ségeen alapuló segélyezési formákkal operál, bár erre sincs elég pénz. Nagy való-
színűséggel állíthatjuk, hogy a börtönbe kerültek életét a fenti hiányosságok
is befolyásolják. A rossz szociális állapot a börtönben is hátrány.

Az előadó szerint a börtön szociálpolitikai funkciókat is betölt, a neve-
lők egyben szociális munkások is. Legfeljebb nem vizsgáltuk még meg ilyen
szempontból tevékenységüket. A börtön mint szociálpolitikai intézmény
viselkedik, amikor:

1. nagy rendszerekhez hasonlóan működik: élelmet, szállást, egészség-
ügyi ellátást biztosít, oktat, segélyez stb.;

2. problémát okoznak a munkaviszonyhoz kötött jogosultságok, pl. a
társadalombiztosítási ellátás hiánya, a táppénz, a nyugdíj stb.;

3. mint anya- és csecsemővédő lép fel. Egyébként, a civil életben is ez a
leg hagyományosabb területe, bv-körülmények közt szintén;

4. a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatása, rehabilitációja sok-
kal inkább jellemzi, mint a civil társadalmat;

5. a gyógyító-nevelő részlegekben mentálhigiénias ellátásban részesülnek
az elítéltek;

6. az eredményes reszocializációs munka során gondoskodik a személyzet
szociális biztonságáról is. E gondoskodás sokáig meghaladta az átlagot, mosta-
nában viszont csökkenő tendenciát mutat;

7. kapcsolatot próbál teremteni a szociálpolitikában érintett többi intéz-
ménnyel, noha ez a rendszerek diszfunkcionális működése miatt nem igazán
hatásos.

A büntetésvégrehajtás tehát totális intézmény jellegéből adódóan látja el
a szociálpolitika funkcióit. Ennek éppúgy vannak előnyei, mint hátrányai.
Előnye, hogy az információáramlás gyors, az intézkedések előkészítése és
végrehajtása szervezett, a rendeletek, utasítások univerzálisak és normatívak,
azaz minden fogvatartottra szinte automatikusan vonatkoznak. Hátránya, hogy
az emberi autonómia kibontakozása és az individuális megoldások keresése
nehézkes. A nevelő mint „szociális munkás” teremti meg a családi kapcsolatok
fenntartásának lehetőségét. Segítséget nyújt, tanácsot ad váláskor, gyermek-
elhelyezési, örökségi ügyekben. Gondoskodik arról, hogy csoportja megfelelő
anyagi ellátásban részesüljön. A szabadulásra való felkészülés során igyekszik
az elítélt számára lakást és munkahelyet szerezni.

Mindezek a feladatok összefonódnak a pedagógiai gyakorlattal, annak
mintegy feltételét és egyben tárgyát is jelentik. Ezen a területen is adódik felad-
at a pszichológus számára. Lásd a mentálhigiénias ellátást, a kliens és a nevelők
alkalmassá tételét az együttműködésre, szociális érzékenységet és cselekvő-
képességet igénylő technikák elterjesztését. A továbblépés több dologtól függ:
a szociálpolitikai rendszer magyarországi kiépülésétől, a munkaviszonyhoz kö-
tött ellátási formák (pl. nyugdíj) érvényesülésétől az elítélteknél is, a személyzet
kiképzettségétől. Zárszóként leszögezte az előadó, hogy a szociális munka
szemléletmódja eredményesen javíthatja a büntetésvégrehajtás eddigi gyakor-
latát.

A harmadik előadást *Takács Péter*, a nevelési osztály főelőadója tartotta
a nevelők és a pszichológusok együttműködéséről. Rövid bevezető után a neve-
lő és a pszichológus konkrét együttműködési területeit emelte ki a nevelés
folyamatából. Az általa fontosnak tartott helyzetek, hatások a következők:
a beosztás, a munkába állítás időszaka; a tervezett egyéni és csoportos foglal-

kozások; az oktatás, a képzés problémái; a jutalmazás, a fenyítés kérdése; a kapcsolattartás támogatása; a kérelmek, panaszok véleményezése és egyéb folyamatok értékelése; a formális és az informális hálózat feltérképezése, valamint működésének befolyásolása; a krízisintervenció módszerei; a szabadulásra való felkészítés; a fiatalok helyzete a gyógyító-nevelő csoportokban.

A befogadás alatt a fogvatartottak jelzéseit a felügyelet, vagy – közvetítésükkel esetleg önállóan – a nevelő észleli. Amennyiben az elítélt reakciója szélsőséges (lásd pl. a nyílt hetero-, illetve autoagressziót), és eredményes kezelését a nevelő pedagógiai repertoárja meghaladja, azonnal be kell vonni a pszichológust, netán az orvost is. A konzultáció segítheti a nevelőt a tüneteket kiváltó okok megállapításában és az egyéni foglalkozás módszereinek kidolgozásában. Az előadó feszegette az információcsere, valamint a titoktartás kérdését is. Egyes pszichológusok, olykor a nevelők is az elítéltek személyes közléseit bizalmasan kezelik, egymás elől is titkolják, hátráltatva így a célirányos kezelést. Úgy érzem, az etikai kódex idevonatkozó szabályát nem sérti, ha az eredményesség érdekében a szakemberek a szükséges mértékig megosztják egymással bizalmas információikat.

Csak néhány helyen van lehetőség arra, hogy a pszichológus munkaalkalmassági vizsgálatot végezzen. Holott tapasztalatai alapján nagy biztonsággal ki tudja szűrni az adott munkára alkalmatlanokat, illetve ajánlani tud megfelelőbb tevékenységi formákat a MÁB számára. A különböző szaktanfolyamokra történő beiskolázások is igénybe vehető a pszichológus. Érdemes volt pl. a szakközépiskolai jelentkezők kiválasztásába is bevonni őket.

Rendkívül fontosak a nevelés folyamatában az egyéni és a csoportos foglalkozások. Vannak intézetek, ahonnan közösen járnak ki kórházakba, közművelődési intézményekbe csoportmódszert tanulni a szakemberek. Másutt főiskolák és más intézmények – esetleg szövetségek – szakemberei járnak be a bvtintézetbe foglalkozásokat tartani. Akad példa arra is, hogy szakmailag magasán képzett és büntetésvégrehajtási gyakorlattal rendelkező pszichológus csoportos foglalkozásaira járnak a nevelő kollégák pedagógiai-metodikai fogások elsajátítása végett.

A fogyelmi eljárást meghatározó szakutasítás 175. szakasza lehetővé teszi a pszichológus bevonását az egészséget, testi épséget károsító fogvatartottak felelősségének megállapításába. Ezzel a lehetőséggel a nevelők és a szolgálatvezetők is élnek, hisz a minősítés szempontjából nem mindegy, hogy a fogvatartott tettével a büntetés végrehajtása alól akarta kivonni magát, vagy valamilyen pszichés probléma tüneti megjelenése volt nála az önkárosító magatartás.

A fogvatartottak kapcsolattartása kiemelt fontosságú a szabadulás utáni beilleszkedés sikere szempontjából. Nemcsak a nevelők véleménye ez, így látják maguk az érdekeltek is. Jogszabály határozza meg a kapcsolattartás formáit, sűrűségét. A 191. szakasz (4) bekezdése a családi kapcsolat rendezése és erősítése érdekében lehetővé teszi a pszichológus számára, hogy ún. családterápiás foglalkozást tartson. Látszólag egyszerű a formális börtönszervezet funkcionáriusainak kiválasztása, de a kudarcként is felfogható beválási problémák sora jelzi e lépés nehézségeit. A jól működő öntevékeny szervezetek tisztségviselőinek kiválasztásában általában részt vesz a pszichológus is.

A nevelés folyamatából kiválasztott – talán önállóan nem is elkülöníthető – részek közül a krízisintervencióval kapcsolatos kezelésben szorulhatnak legjobban egymásra a nevelők és a pszichológusok. Ezt a kooperációt az intézetek vezetése is elvárja tőlük, ezzel is segítve együttműködésüket. Az előadó

megítélése szerint a szabadulásra való felkészítésnek a befogadást követő időszakról egészen a szabadulás percéig befolyásoló vezérelvnek kellene lennie. Sajnos a mai gyakorlat nem szabaduláscentrikus, csak a büntetés utolsó időszakát jellemzi az erre való felkészítés. Közismert az a jelenség, hogy a fogvatartott hangulata, pszichés állapota a szabadulást megelőző időszakban feszült, félelemmel terhelt. A pszichológus e probléma megoldásában is sokat tud segíteni a nevelőnek.

A gyógyító-nevelő csoportok működését meghatározó módszertani útmutató rögzíti a pszichológus feladatait. Jelenlétük, hatásuk itt érzékelhető a legpregnansabban, hiszen a terápiás szemlélet kialakításában nekik van a legnagyobb szerepük. A Fiatalkorúak Börtöne és Fogházában pszichológiai laboratórium működik, itt a befogadás után részletes pszichológiai kivizsgálást végeznek, majd összegezve a tapasztalatokat útmutatást nyújtanak a nevelők számára. Befejezésképp az előadó kijelentette, hogy a nevelők és pszichológusok együttműködése, véleménye szerint jó színvonalú.

A negyedik előadást *Mocsai Zoltán*, a Munkaterápiás Alkoholevonó Intézet főmunkatársa tartotta. A pszichológus az alkoholelvonó intézetben címmel. A MAI-ban dolgozó pszichológusok tevékenységét három fő csoportra bontotta:

- az intézetszervezésre, az intézményi hatások elemzésére és koordinálására, a terápiás koncepció kiszélesítésére;
- a csoportterápiás lehetőségek megteremtésére;
- a klubterápiák és szabadidő-terápiák megvalósítására, különös tekintettel a rehabilitációra.

A MAI-pszichológusok teamekben dolgoznak a három terápiás osztályon. Itt egyéni és csoportos pszichoterápiát végeznek, míg a kórházi osztályon a beutaltak kivizsgálása a fő feladatuk, és csak melleleg foglalkoznak csoportterápiával. A szociokulturális osztályon dolgozó pszichológus feladata ugyanaz, mint a hagyományos bv-pszichológusé. Az iskolával, a szakkörökkel, a szabadidős tevékenységekkel és az öntevékeny alkoholelles klub munkájával foglalkozik. Összességében, a nagyfai pszichológusok munkája nem tér el jelentősen a bv. pszichológusokétól, bár a treatment tevékenység náluk túlsúlyban van.

Az ötödik előadást *dr. Virág György*, az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet munkatársa tartotta a pszichológus szerepéről a nyugati országok büntetésvégrehajtásában. Először ismertette a klasszikus bv-iskola és a treatment ideológia híveinek eltérő álláspontját a bv-pszichológiáról, majd részletesen beszélt Finnországban szerzett tapasztalatairól. Megállapította, hogy a finn büntetésvégrehajtási rendszer lényegében a klasszikus elvek alapján működik. Egyetlen kivétel ezen elvek alól a mi szigorított őrizetünkhöz hasonló határozatlan tartamú elzárás intézménye. Ezt az ún. veszélyes visszaesőkről szóló törvény hatálya alá tartozó fogvatartottakkal szemben alkalmazzák. Eltekintve ettől az intézménytől, a finn büntetésvégrehajtás teljes mértékben humánus.

Álláspontjuk szerint úgy kell a büntetését töltő elítélt körülményeit alakítani, hogy azok a lehető legjobban megközelítsék a szabad élet körülményeit, és az ítéletet úgy kell végrehajtani, hogy csupán a szabadság elvesztése legyen a büntetés. Bár a korlátozások mértékét az őrzésbiztonság és a rendfenntartás igényei határozzák meg, törekedni kell az ítélet foganatosításakor arra, hogy az szükségtelenül ne gátolja az elítélt visszailleszkedését a társadalomba. A legtöbb börtönben alkalmaznak pszichológust is. Mivel azonban a büntetés feladatának a szabadságtól való megfosztást tekintik, és nem az elkövető megváltoz-

tatását, a bv-pszichológus feladata meglehetősen korlátozott. Terápiás tevékenységet a krízisintervenció eseti beavatkozásoktól eltekintve nem folytatnak. Diagnosztikai munkájuk főleg az optimális elhelyezést és az esetleges problémák előrejelzését szolgálja.

A pszichológus elsősorban a testület tagja, aki szakmai ismereteivel vagy a személyi állomány munkáját támogatja, vagy az elkövetők életvezetési konfliktusaihoz nyújt megoldást. Észak-Amerikában és a skandináv országokban ettől igen eltérő korrekciós rendszerek működnek. Itt a kezdeményezések széles tárházával találkozunk, a tanulmányi felzárkóztatástól, a szakmai képzésen át a különböző pszichológiai programokig. Ez utóbbiak sem egységesek, a viselkedéslektanra alapozott rendszerektől a kognitív programokon keresztül a klinikai jellegű, dinamikus próbálkozásokig igen sokféle rezsim ismeretes.

A viselkedéslektan elvein alapuló amerikai módszerek közül a börtönön belül a token economy (jelképes gazdaság) rendszere méltó az említésre; alapvetően a helyes szociális magatartás kondicionálására törekszik. A *kognitív*, tehát a megismerési, gondolkodási folyamatokra koncentráló *programok* abból indulnak ki, hogy számos elkövetőnél tapasztalható deficit azoknak a kognitív készségeknek a terén, amelyek elsőrendű fontosságúak a proszociális alkalmazkodás szempontjából. Ezért tekintik e készségek fejlesztését a hatékony korrekatív program elengedhetetlen alkotórészének. Végül a *klinikai orientációjú* korrekciós *eljárások* vagy egy pszichoterápiás módszer. (esetleg ennek bizonyos változatai) kizárólagos alkalmazásával működnek, vagy a differenciális kezelés modellje alapján kísérlik meg a rendelkezésre álló terápiás lehetőségek közül az adott személy számára a legmegfelelőbb kiválasztását.

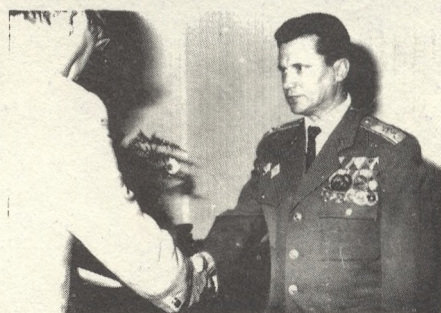
A bv-pszichológus láthatóan igen különböző típusú tevékenységet lát el. A klasszikus elvek alapján működő rendszerekben mint a stáb szuverén tagja egyfajta tanácsadóként működik, akinek fontosságát elismerik, relevanciáját méltányolják. A treatment típusú, vagy legalább is kezelésre, képzésre, korrekcióra orientált rezsimekben viszont a pszichológus, különösen a terapeuta: kulcsfigura. Mivel a büntetésvégrehajtás valamilyen pszichológiai program végrehajtására irányul alapvetően, ezért ennek megtervezésében a pszichológus, a pszichiáter és segítők játsszák a döntő szerepet.

Végül azt is elmondta az előadó, hogy a konkrét büntetésvégrehajtási rendszertől függetlenül a pszichológusnak fontos és önálló szerepet, döntési lehetőségeket meg jogosítványokat biztosítanak, akceptálva véleményét, tiszteletben tartva szakmai álláspontját. Ez meglehetősen logikus, hiszen például a bv-orvos is elsősorban a gyógyítás szempontjait, érdekeit érvényesíti – vagy legalábbis ezt kellene tennie – a bv speciális körülményeihez igazodva. A büntetésvégrehajtási pszichológia önálló diszciplína, abban az értelemben, hogy saját szakmai-etikai szabályai, törvényszerűségei vannak, a bévében tehát akkor érdemes pszichológust foglalkoztatni, ha az ezeket figyelembe véve dolgozhat.

A hatodik előadást *dr. Münnich Iván*, az OKK-i főmunkatársa tartotta a deviáns jelenségek összefüggéséről. Egzakt adatokkal bizonyította, hogy folyamatosan növekszik a többszörösen deviáns személyek száma. Ezek nem kis problémát okoznak a büntetésvégrehajtásnak. Majd a társadalmi beilleszkedés zavarai foglalkozó kutatások kapcsán arról beszélt, hogy miképp indult az utóbbi tíz évben erőteljes fejlődésnek a kriminálpszichológia, és ezzel egyidőben hogyan izmosodott önálló diszciplínává a bv-i pszichológia.

Dr. Boros János

Néhány kitüntetett, illetve előléptetett dolgozó –
a fegyveres erők napján

ara: 10 Ft

